

D. PANKOV

KORPUSEKOMANDÖR

EIDEMANIS

2/71268

Originaali tiitel:

Д. В. Панков

Комкор Эйдеман

Военное издательство
Министерства обороны СССР
Москва — 1965

Kunstiliselt kujundanud A. Jõers

2

Tartu Riikliku Olikooll
Raamatukogu

71268

Панков Дмитрий Васильевич. Комкор Эйдеман. На эстонском языке. Обложка: А. Иёерс. Издательство «Ээсти Раамат». Таллин, Пярнуское шоссе, 10. Тоimetaja Н. Аасало. Kunstiline toimetaja L. Kruusmaa. Tehniline toimetaja M. Ueson. Korrektorid L. Golberg ja E. Laur. Laduda antud 20. IX 1967. Trükkida antud 22. XII 1967. Paber 54×84/16. Trükipaber nr. 1 — Ligatne Paberivabrik, Läti NSV. Trükipoognaid 6. Tingtrükipoognaid 5,04. Arvestuspoognaid 5,34. Trükiarv 4000. Tellimise nr. 2499. Trüki-koda «Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40/42. Hind 20 kop. 7-2-2.

AUTORILT

Kolmkümmend aastat on möödunud sellest ajast, kui lakkas olemast Roberts Eidemanis, kuid ta seisab nagu elavana mu silme ees: sõjaväevormis, pikk, sihvakas, hingestatud kauni näoga. Siniste silmade vaade aval, sõbraliikult otsekohene. Mõttlikult ütleb ta:

«Jah, te olete väsinud, närvid ei pea enam vastu, tuleb puhata...»

Me vaikime, olles suure ja tõsise vestluse mõju all.¹

«Ka teie, Roberts, olete ju väsinud!»

Ta vastab reipalt:

«Ma ei mõtle väsimusele...»

Ja tõesti, kõigi nende aastate jooksul, mil me üksmeelselt koos töötasime, ei kuulnud ma kordagi oma vestluskaaslast väsimuse üle kaebavat. Elu lõpuni jäi Eidemanis ustavaks deviisile, mille ta juba nooruses oli omaks võtnud: «Võitluse poeesia on imekaunis! Kes sellest on aru saanud, see ei ole elanud asjatult!»² Roberts Eidemanis kuulus selle põlvkonna hulka, kes purustas vana maailma ja rajas uue ühiskonna alusmüüri.

Kommunistlik Partei ja Lenin kasvasid Eidemanist kui kommunisti ja väejuhti. Partei julgustas teda ebaõnnestumiste korral, aitas leida õigeid lahendusi Kodusõja rinnetel. Eidemanis oli üks neist, kes sammus mööda tundmatuid teid, õppis lahingutes ja võitis need.

Aja jooksul sai Roberts Eidemanisest suur Nõukogude väejuht, ühiskonna- ja poliitikategelane, tuntud luuletaja ja kirjanik, väljapaistev, mitmekülgne isiksus. Tal olid erakordsed organisaatorivõimed, ta täitis alati järjekindlalt partei poolt antud ülesandeid ja uskus kogu südamest ürtusse, mida ta teenis. Eidemanist kui luuletajat ja kir-

¹ Vestlus toimus R. Eidemanise kabinetis Moskvas Rauša kaldapealsel mõni kuu enne tema traagilist hukkumist.

² Р. Эйдеман, Слова и годы, Рига, Латиздат 1959, стр. 30.

janikku ei saa lahutada Eidemanisest kui väejuhist, ent alati jäi temas peale sõjamees ja andis ainet tema loomingu-
gule. Seda illustreerivad tema järgmised read poemist «Petrograd»:

Kui mu hinge täidaks ainult luule...
Kuid tahan kaasa minna nendega,
kes Kodusõja rindeil võitlevad...³

Raske oli kirjutada lakkamatuis lahinguis. Peamine ülesanne oli võita vaenlane. Kuid poeet kirjutas ikkagi. Tunduva osa luuletustest on ta loonud otse rindel, neil tundidel «kui vaikushetke kuul või mürisk ei lõhesta».⁴ Oma teostes räägib Roberts Eidemanis suure südamesoojusega parteist, Leninist, sotsialistlikust revolutsioonist, nõukogude sõjameeste kangelaslikkusest ja vaprustest Kodu-
sõjas.

Sõda lõppes. Luuletaja ning sõjamees pühendab oma loomingu tervenisti võitjaks jäänud nõukogude rahvale. Tema armastatuimast kangelasest — «Revolutsiooni Sõdurist» (need sõnad esinesid tema lahingukäskkirjades suure algustähega) — sai nüüd uue ühiskonna ehitaja. Roberts Eidemanis kirjutas nõukogude ehitustandri «esimestest müürseppadest», ülistas loova töö paatost. Tegeldes sõjaväe ülesehitustööga, armee ümberkorraldamisega rahuaja tingimustes, kuulas ta tähelepanelikult meie maa pulsilööke, oli haaratud partei ja rahva huvidest.

Eidemanis on kirjutanud palju luuletusi ja proosateo-
seid. Neis peegeldub autori armastus Nõukogude kodumaa vastu, tema uhkus kodumaa üle, on näidatud uut noort sugupõlve, kes vajaduse korral asub koos isadega varmalt oma maad kaitsma. Patriootiline teema kõlab Roberts Eidemanise poeesias jõuliselt ja väljendusrikkalt. Ühes oma luuletuses ta ütleb:

... Näen tütarlast:
kuldne juuksekihar lehvimas laubal,
kus pole veel murekurdu.
Aga kui kodumaa saatus on kaalul,
ta surma minnes ei murdu.⁵

Juba lapsepõlves ja noorusaastail avaldusid Eidemanise juurdlev iseloom ja teadmishimu, ta õppis koolis püüdliku

³ Р. Эйдеман, Слова и годы, стр. 70.

⁴ Sealsamas.

⁵ Sealsamas, стр. 147.

usinusega ja ihaldas saada kõrgemat haridust. Lõpetanud Valga reaalkooli täiendusklassi, tuli noormees 1914. aasta suvel Petrogradi, et astuda metsanduse instituuti.⁶ Algas Esimene maailmasõda. Elavaloomuline ja teotahteline Eidemanis ei saanud seoses sõja puhkemisega hargnevate revolutsiooniliste sündmuste ükskõikseks pealtvaatajaks jääda. Ta püüab neid lahti mõtestada, tahab ise kaasa lüüa, saada tõeliseks revolutsionäärriks.

Ja samal aastal astus üheksateistkümneaastane Roberts Eidemanis sotsialistide-revolutsionääride maksimalistide ühingusse. Tal ei olnud veel küllaldast poliitilist küpsust.

Ehkki Eidemanis kuulus lühikest aega (sedagi formaalselt) maksimalistide hulka, kaldus ta sümpaatia ometi juba siis bolševike poolele. Pärast Veebruarirevolutsiooni valiti Roberts Eidemanis polgukomitee esimeheks⁷. Kansk-Jenisseiskis aga tegi ta soldatite hulgas juba bolševistlikku propagandat. 1918. aastal astus ta Kommunistliku Partei ridadesse. Ent arvestades seda, et R. Eidemanis võttis Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni otsustavatest sündmustest aktiivselt osa bolševike poolel, kinnitas partei Keskkomitee pärast XIV kongressi Eidemanise parteistaaži 1917. aasta märtsist alates.⁸

Eidemanise elu- ja lahingutee on sündmusterohke ja kuulsusrikas. Kui üks Kodusõja suuremaid väejuhte viibis ta peaaegu pidevalt (1918—1920) rindel.

1921. aasta algusest kuni 1924. aasta juulini oli Roberts Eidemanis kõigi Ukraina ja Krimmi relvastatud jõudude juhataja abi ja asetäitja.⁹

1921. aasta oli Ukrainas ärev ja peaaegu sarnanes sõjaajaga. Seal märatsesid Mahno ja paljud teised kulaklik-natsionalistlikud jõugud. Nad takistasid üleminekut rahu-

⁶ Leningradi oblasti Riiklik Ajaloo Arhiiv (LORAA), f. 994, nim. 5, s.-ü. 1853, l. 20.

⁷ Sõja-ajaloo Riiklik Keskarhiiv (SARKA), f. 7725, nim. 1, s.-ü. 62, l. 93.

⁸ Seda võib välja lugeda partei XVI ja XVII kongressi stenogrammidest, teenistuslehel, mille Roberts Eidemanis täitis siis, kui ta oli M. V. Frunze nimelise Tööliste ja Talupoegade Punaarmee Sõjaväeakadeemia ülem ja komissar, samuti NLKP Keskkomitee rehabiliteerimisotsusest 1956. aastast.

⁹ 1921. aasta algul oli Eidemanis mõnda aega siseteenistuse vägede juhataja Ukrainas. Sellele tööle tuli ta Lõuna- ja Edelarinde siseteenistuse vägede juhataja kohalt. Ta juhtis ka Harkovi sõjaväeringkonna vägesid. Vt. Nõukogude Armees Riiklik Keskarhiiv (NARKA), f. 15, nim. 1, s.-ü. 45, l. 66.

likule ülesehitustööle. Eidemanisele tehti ülesandeks vahetult juhtida võitlust banditismi vastu.

1924. aasta augustist kuni 1925. aasta veebruarini juhtis Roberts Eidemanis Siberi sõjaväeringkonda,¹⁰ 1925. aasta märtsis aga asus Tööliste ja Talupoegade Punaarmee Sõjaväeakadeemia ülema ja komissari ametikohale.

1932. aasta märtsis suunas ÜK(b)P Keskkomitee Eidemanise NSV Liidu Osoaviahimi Kesknõukogu esimehe kohale.¹¹

Ajajärgul, mil elas ja tegutses see suurepärane inimene, toimus rohkesti tähtsaid ajaloosündmusi, mis on otseselt seotud sotsialistliku revolutsiooni ja Kodusõjaga.

Leninliku koolkonna väejuhina ühendas Eidemanis oskuslikult sõjalise töö parteipoliitilise tööga, esikohal seis tal alati parteiline kohustus. Ta oli üks neist, kes alustas armees sõjateaduslikku tööd, täites sõjateadusliku ühingu peasekretäri kohustusi, ning kirjutas rohkesti sõda ja sõja-ajalugu käsitlevaid töid. Ka kõige tagasihoidlikumate arvestuste järgi on neid üle kahesaja. Kahjuks on nad seniajani läbi uurimata ja isegi kokku kogumata.

Roberts Eidemanis oli NSV Liidu Revolutsioonilise Sõjanõukogu — meie maa kõrgeima sõjaväelise juhtiva organi liige.¹²

Eidemanis oli paljude kohalike parteiorganisatsioonide kongresside ja konverentside, samuti Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei kongresside ja konverentside delegaat. Nii võttis ta delegaadina osa NLKP XIV (1925), XVI (1930) ja XVII (1934) kongressist ning XV (1926) ja XVI (1929) konverentsist. Ta oli Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee, Ukraina Kesktäitevkomitee ja NSV Liidu Kesktäitevkomitee mitme koosseisu liige. Kui kirjandustegelane oli ta ka Nõukogude Kirjanike Liidu juhatuse liige¹³ ja Kirjanike Liidu Läti sektsiooni esimees.

Lugejale esitatava biograafilise ülevaate eesmärgiks ei ole valgustada üksikasjalikult kogu Roberts Eidemanise elu ja tegevust. Peamine tähelepanu tema eluloos on pühendatud Oktoobrirevolutsiooni ja Kodusõja perioodile.

¹⁰ NARKA, f. 25 875, nim. 3, s.-ü. 318, l. 11.

¹¹ Valiti 1932. aasta märtsis NSV Liidu Osoaviahimi Kesknõukogu III pleenumil.

¹² NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu otsus 26. veebruarist 1932.

¹³ Valiti esimesel üleliidulisel kirjanike kongressil 1934. aasta augustis.

Minu väikesemahuline raamat Roberts Eidemanise elust ja tegevusest on esimene tagasihoidlik katse jäädvustada tema mälestust. Loodan, et ülevaade rajab aluse selle erakordsete võimetega Nõukogude väejuhi ja poliitika-tegelase, kirjaniku ja luuletaja elu ning tegevuse üksikasjalikumale valgustamisele.

Nõukogude Armeed Riikliku Keskarhiivi fondides on säilinud palju dokumente, mis Eidemanis ise on kirjutanud või kannavad tema allkirja, samuti dokumente, mis valgustavad tema tegevust Kodusõja ajajärgul ja sõja-järgsel perioodil — kahekümnendatel ja kolmekümnendatel aastatel. Nii mõnedki neist pakuvad suurt huvi sõja-ajaloo seisukohalt.

Suurte teenete eest Nõukogude riigi ees Kodusõjas ja töö eest meie maa kaitse tugevdamisel rahuajal autasustati Roberts Eidemanist kahe Punalipu ordeniga, Punatähe ordeniga, kuld kellaga nr. 182 291, millele oli graveeritud: «Sotsialistliku revolutsiooni punasele võitlejale Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee poolt»,¹⁴ kuldportsiga-riga Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee poolt, märgiga «Aktiivse kaitsetöö eest» ja teiste autasudega.

Õöl vastu 12. juunit 1937. aastal katkes Roberts Eidemanise elu, katkes elu, mis oli täielikult pühendatud kodumaa, Kommunistliku Partei ja rahva ustavale teenimisele.

Ajaloolisel partei XX kongressil taastati nende seltsimeeste ausad nimed, kes olid isikukultuse ajal süütult hukka mõistetud, nende hulgas ka R. Eidemanise nimi.

Selle inimese kirgas elu on nõukogude inimeste paljudele põlvkondadele eeskujuks.

1936. aastal anti välja tema luuletuskogu sümboolse oalkirjaga «Püstipäi». Ka Roberts Eidemanis sammu läbi elu püstipäi.

Lõpuks avaldan tänu Olga Eidemanele, kes aitas kaasa selle raamatu valmimisele, samuti B. F. Trammile, S. L. Daškevitšile, P. M. Butõrjovile ning L. G. Minovile, kes jutustasid oma mälestusi, ja F. K. Panarinile, P. M. Grišinile, A. J. Fomitševile (Leningrad), J. M. Gorelikule, I. N. Kuntikovile (Sõja-ajaloo Riiklik Keskarhiiv), D. I. Kurtovile, V. V. Dušenkinile ja G. A. Šmirnovale (Nõukogude Armeed Riiklik Keskarhiiv), kelle nõuandeid autor kasutas.

¹⁴ NARKA, f. 15, nim. 1, s.-ü. 260, l. 87.

PETROGRADIST IRKUTSKINI

Nagu lahingulõõm, nagu koiduviir
veretab idas punalippude siid.
Selles purpuris on võitlus ja koit.¹⁵

Roberts Eidemanis sündis 9. mail 1895. aastal (uue kalendri järgi) Lätis Valka maakonnas Lejasciemsis asulas revolutsiooniliselt meelestatud rahvakooliõpetaja Pēteris Eidemanise¹⁶ perekonnas. Roberts oli kümneaastane, kui puhkes esimene Vene revolutsioon, mille tormi-iilid ka sellesse vaiksesse Liivimaa kolkasse tungisid ja endaga palju inimesi kaasa haarasid. Võim läks revolutsioonikomitee kätte.

Tsaarisatraabid õiendasid julmalt arveid 1905. aasta revolutsioonist osavõtnutega. Paljud Lejasciemsis elanikud peksti läbi kasakate poolt või lasti maha koolimaja juures.

Tolle aja sündmused, eriti verine arveteõiendamine revolutsionääridega, jäid kümneaastasele poisikesele eluks ajaks meelde ja leidsid hiljem kajastuse jutustuses «Vaskis».¹⁷

Huvi kirjanduse vastu tärkas Roberts Eidemanisel üsna noorukesena — juba lapsepõlves köitis teda lugemine. Seda soodustas last ümbritsev õhkkond.

Isa tegeles õpetajatöö kõrval ka kirjandusega — tõlkis vene klassikuid, kirjutas luuletusi. Ema Karolina tutvustas lapsi tolle aja parimate kirjandusteostega ning õpetas neid armastama raamatuid.

Noorel Eidemanisel oli võimalus kasutada Lätis tuntud bibliofiili ja bibliograafi Misiņši suurepärasest raamatukogu, kel oli Lejasciemsis raamatukauplus. Misiņši loal sai ta informatsiooni ilmunud kirjanduse kohta, mis aga peamine,

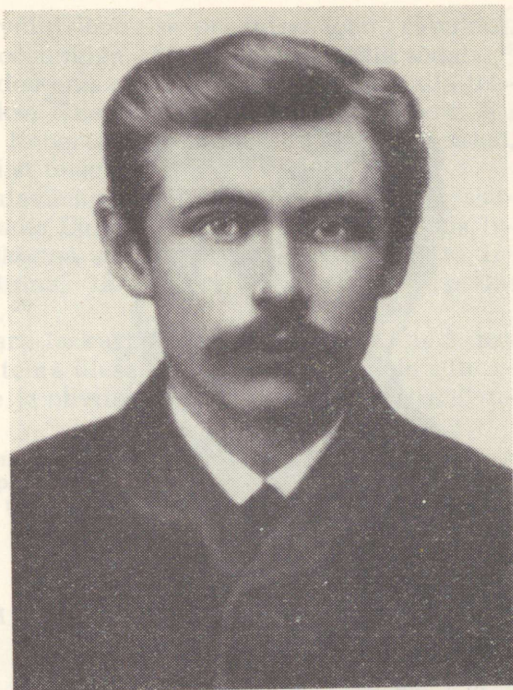
¹⁵ P. Эйдeman, Слова и годы, стр. 36.

¹⁶ Suri 1907. aastal.

¹⁷ P. Эйдeman, Слова и годы, стр. 190—237.

loomisajaväes re
Üleskutse lõppes
Peagi kutsuti Ei
fati, et ta suunata
ajajusid üliõpilase
ta lahkus instituud
Pärast Kiievi ja
deti lipniku aukra
kutsuti sõjaväering
kutsuti Kanaki
nooremohvitseriks
18. Siberi tagava
taljoni, ühtlasi oli
lavatele soldatitele

18. Hooaeg. Järg
XXXVII. J. 1928. etp
SARKA. I. 1933.

Pēteris Eidemanis
— R. Eidemanise
isa.
90-ndaail aastail.

tutvus progressiivsete kirjanike teostega. Ta proovis ka ise kirjutada.

Esimene R. Eidemanise luulekogumik «Voolus», kus on juba tunda autori poolehoidu tööliste, avaldati trükis, kui ta oli alles viieteistkümneaastane.

1. septembril 1914. aastal sai Roberts Eidemanisest Petrogradi metsanduse instituudi — meie maa ühe vanema kõrgema õppeasutuse (1903. aastal tähistati kooli saja-aastast juubelit) üliõpilane. Ehkki tollal võimutsesid reaktioonärid, õppisid instituudi seinte vahel progressiivselt meelestatud eesrindlikud noored. Aastatel 1905—1917 oli eriline revolutsioonilise meelsuse tõus üliõpilaskonna hulgas iseloomulik. Üliõpilased organiseerisid streike, levitasid lendlehti, korraldasid miitinguid ja demonstratsioone, väljendades oma solidaarsust töölisliikumisega. Tsaarivalitsus karistas korduvalt noori revolutsionäre. Seda tõendab

Karolina Eidemane —
R. Eidemanise
ema.
90-ndail aastail.

seegi fakt, et ajavahemikus 1905—1917 areteeriti poliitilise tegevuse pärast 150 üliõpilast, paljud neist viibisid asumisel.¹⁸

Esimene maailmasõda andis instituudi üliõpilaskonna revolutsioonilisele liikumisele uue tõuke. R. Eidemanis võttis aktiivselt osa 1. mai meeleavaldustest ja miitingutest. Üliõpilasingides algaski tema revolutsiooniline poliitiline tegevus.

1916. aasta aprillis algas üliõpilaste sõjaväkke kutsumine. Seoses toimuva üliõpilaste mobiliseerimisega andis Peterburi kõrgemate õppeasutuste üliõpilaste sotsiaaldemokraatlike fraktsioonide ühinenud komitee välja lendlehe, mis kutsus kõiki sõjaväkke läinud üliõpilasi, ükskõik kus nad ka viibiksid — õppeasutustes, tagalas või eesliinil,

¹⁸ Известия Ленинградского лесного института, выпуск XXXVII, Л. 1929, стр. 103.

looma sõjaväes revolutsioonilise organisatsiooni rakukesi. Üleskutse lõppes loosungiga «Maha imperialistlik sõda!». ¹⁹

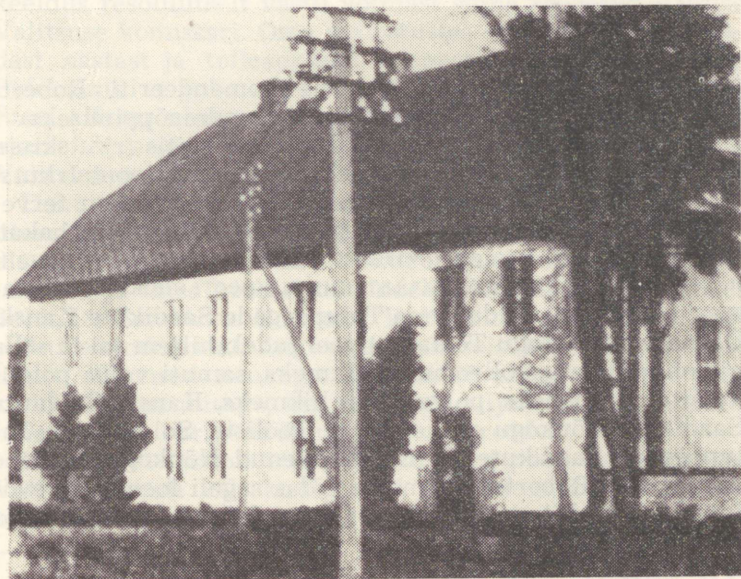
Peagi kutsuti Eidemanis sõjaväekomisjoni, kus talle teatati, et ta suunatakse Kiievi (Nikolajevi) jalaväekooli. Nii hajusid üliõpilase Roberts Eidemanise unistused metsast, ta lahkus instituudist teiselt kursuselt.

Pärast Kiievi jalaväekooli kiirendatud lõpetamist saadeti lipniku aukraadis Eidemanis sama aasta oktoobris Irkutski sõjaväeringkonna staapi. 25. oktoobril sõitis ta Irkutskist Kanski linna, 16. Siberi tagavara-laskurpolku nooremohvitseriks. ²⁰

16. Siberi tagavara-laskurpolgus juhtis Eidemanis 3. pataljoni, ühtlasi oli tema ülesandeks õpetada rindele suunatavatele soldatitele ja ohvitseridele keemiakaitset («suitsu-

¹⁹ Известия Ленинградского лесного института, выпуск XXXVII, Л. 1929, стр. 103.

²⁰ SARKA, f. 7725, nim. 1, s.-ü. 140, l. 78.

Valga Reaalkool

Lipnik R. Eidemanis
1916. aastal.

tamist»). 1916. aasta detsembris komandeeriti Roberts Eidemanis kaheks kuuks «gaaside tundmaõppimiseks»²¹ 2. Siberi tagavara-laskurbrigaadi ning ta sõitis Irkutskisse.

Pöördunud varsti pärast Veebruarirevolutsiooni Irkutskist tagasi Kanskisse, sukeldus Eidemanis peaaegu terve-nisti ühiskondlik-poliitilisse tegevusse. Tema nime hakati sageli mainima ajalehe «Известия Канского Объединенного Совета рабочих, солдатских и крестьянских депутатов» («Töölise, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Kanski Ühinenud Nõukogu Teataja») veergudel; hiljem sai ta selle ajalehe toimetuskolleegiumi liikmeks, samuti valiti polgukomitee esimeheks, polgukohtu liikmeks, Kanski Soldatite Saadikute Nõukogu esimeheks²², Töölise, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Kanski Ühinenud Nõukogu esimehe asetäitjaks. Roberts Eidemanis pidas sageli loenguid revolutsioonilise liikumise ajaloost, käesolevast momendist ja muudest küsimustest.

²¹ SARKA, f. 7725, nim. 1, s.-ü. 140, l. 147.

²² Sealsamas, s.-ü. 62, l. 93.

Ajalehes «Izvestija Kanskovo Obedinennovo Soveta...» avaldati 1917. aastal palju Eidemanise sõnavõtte, mis puudutasid soldatite saadikute nõukogu ja teiste organisatsioonide tegevust, mida ta juhtis. Roberts Eidemanist võis kohata 16. polgu soldatite keskel. Ta vestles nendega iga päev pataljoni «aktuaalsetel teemadel ja mitmesugustes muudes revolutsiooniliste soldatite elu puudutavates küsimustes». ²³ Võib julgesti öelda, et 1917. aastal oli Eidemanis Kanskis üks populaarsemaid avaliku elu tegelasi.

Kanskis asus tollal küllaltki suur garnison: kaks tagavarapolku, kus oli rohkesti revolutsioonilisi soldateid, peale selle olid veel rindemehed — niinimetatud «Kerenski polgu» riismed, kes olid rindelt tagalasse toodud. Garnison asus põhiliselt sõjaväelinnakeses, mis võttis enda alla suure maa-ala kahekorruseliste kivikasarmustega ja sõjaajal kaevatud muldonnidega saabuvate tagavarasoldatite jaoks. Kompaktne paigutus kergendas soldatite hulgas revolutsioonilise agitatsiooni läbiviimist.

Kanski Ühinenud Nõukogu, kus Eidemanis aktiivselt tegutses, toetas loosungit «Maha imperialistlik sõda!» ja keeldus resoluutselt vastu võtmast sinna saadetud Ajutise Valitsuse komissari. Oma mälestustes seitsmeteistkümnendast aastast ja toleaegeist inimestest kirjutas Roberts Eidemanis, et juba aprillis võttis täitevkomitee vastu otsuse: «Kogu võim nõukogudele!», «Maha sõda!». Sellest ajast «algas sõda täitevkomitee ja Ülevenemaalise Ajutise Valitsuse vahel», rõhutas Eidemanis. ²⁴

Dokumentidest nähtub, et sel perioodil, kui Ajutine Valitsus kavatses Läänerindel pealetungile asuda ning nõudis, et 2. Siberi tagavara-laskurbrigaad kiiresti Kanskist lahkuks ja täies koosseisus rindele sõidaks, töötas Kanski Soldatite Saadikute Nõukogu, keda juhtis Eidemanis, igati polkude rindeleasaatmise vastu. Seda seisukohta toetas täielikult ühinenud nõukogu. Kanski Nõukogu viivitas polkude väljasaatmisega, kui seda aga hiljem enam võimalik teha polnud, varustas ainult üksikuid roode.

Näiteks 11. juunil 1917. aastal, mõni päev enne Ajutise Valitsuse poolt väljakuulutatud pealetungi, teatas 16. Siberi tagavara-laskurpolgu komandör leitnant Leon allu-

²³ «Известия Канского Объединенного Совета рабочих, солдатских и крестьянских депутатов», 18 августа 1917 года.

²⁴ Р. Эйдеман, Слова и годы, стр. 242.

vuse korras 2. Siberi tagavara-laskurbrigaadi komandörile Irkutskis: «Polgu rindele saatmise küsimust otsustati arutada Soldatite Saadikute Nõukogus, seda arutati ka Ühinenud Nõukogus, kus presiidium mulle ja brigaadi adjutan-dile sõna ei andnud; otsustati polkused mitte saata, vaid lähetada järjekordsed roodud täiendust.»²⁵

Alles juulis õnnestus Irkutski sõjaväeringkonna staabil läbi häda 16. Siberi tagavara-laskurpolk Rumeenia rindele saata.²⁶ Kuid polgust ei olnud seal enam mingit kasu, sest kavatsetud pealetung lõppes täieliku läbikukkumisega.

Korduvalt tehti katset Eidemanist ennast kiiresti «üksik-korras» rindele komandeerida,²⁷ kuid Kanski Ühinenud Nõukogu ei lubanud seda.

Eidemanise kui ühiskonna- ja poliitikategelase populaar-sus üha kasvas. Veidi aega enne Oktoobrirevolutsiooni sõi-dab ta Kanski delegaadina I ülesiberimaalisele nõukogude kongressile, mis avati 10. oktoobril 1917. aastal Irkutskis.

Oma ettekandes protesteeris Eidemanis otsustavalt Ir-kutski esseerlike võimude tegevuse vastu, kes kontrrevo-lutsioonilistel eesmärkidel laostasid linna garnisoni. Kong-ress võttis vastu bolševistlikud resolutsioonid võimu nõu-kogude kätte ülemineku vajadusest. Menševikud ja esseer-rid püüdsid kongressi tööd nurja ajada. Kui see neil aga ei õnnestunud, lahkusid nad demonstriivselt kongressilt.

Sellel kongressil valiti R. Eidemanis Siberi Kesktäitev-komitee esimehe asetäitjaks ning ta asus oma uusi kohus-tusi täitma. Oma mälestustes «Detsembripäevad Irkutskis» kirjutab ta hiljem:

«Kongressi tähtsus ei piirdunud ainult sellega, et ta töö-tas välja Siberi nõukogude poliitilise hoiaku üldjoone ja vahetas kogemusi, vaid ta avaldas ka revolutsioneerivat mõju Irkutski proletariaadile ja soldatite garnisonile. Kongressist võttis külalistena osa soldateid ja töölisi, kes hinge kinni pidades kuulasid bolševistlikke kõnelejaid ning kiiduavalduste tormiga saatsid nende väljaastumisi Ir-kutski menševike ja esseeride vastu. Bolševike fraktsioon korraldas kongressi ajal mitu suurt soldatite miitingut. Delegaadid käisid kasarmutes ja ettevõtetes. Irkutski töö-lised ja soldatid elasid noil päevil pingelist elu, nende revo-

²⁵ SARKA, f. 7725, nim. 1, s.-ü. 57, l. 34.

²⁶ Sealsamas, l. 200, 201.

²⁷ Sealsamas, l. 300.

lutsioonilisus ei kasvanud mitte päevade, vaid tundi-
dega.»²⁸

Kongressil tutvus Roberts Eidemanis niisuguste Siberi revolutsioonilises liikumises väljapaistvat osa etendanud ühiskonna- ja poliitikategelastega, nagu P. P. Postõšov, S. G. Lazo, J. E. Jansons, B. Z. Sumjatski, M. A. Trillisser ja teised seltsimehed.

Eidemanis jäi mõneks ajaks Irkutskisse, et Siberi Kesktäitevkomitee tööd korda seada. Sealjuures esines suuri raskusi. Komiteel ei olnud alalist ruumi ja istungid toimusid Geograafia Seltsi maja teisel korrusel väikeses toas. Telegraaf keeldus Siberi Kesktäitevkomitee allkirjaga telegramme vastu võtmast. Peaaegu novembri lõpuni ei läinud korda oma häälekandjat trükkida, sest trükikojad, mis olid esseerlike komissaride mõju all, boikoteerisid Siberi Kesktäitevkomiteed.²⁹ Kõigest takistustest hoolimata jätkas Siberi Kesktäitevkomitee oma tööd.

Kongressist oli möödunud vaid mõni päev, kui Eidemanisel tuli Irkutskist ära sõita, kuna pakilised ülesanded nõudsid tema Kanskis viibimist. Kui Eidemanis juba Kanskis oli, toimus Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon. Roberts Eidemanis kirjutab, et Kanskis kulges Oktoobripöörde rahulikult, kuna Kanski Nõukogu, kus valdava enamuse moodustasid bolševikud ja maksimalistid (viimased astusid välja ühises blokis bolševikega), oli end juba ammu kuulutanud ainukeseks võimiks linnas ja maakonnas. Sellest teatas VSDT(b)P Keskkomiteele 19. detsembril 1917 ka bolševik A. N. Polossuhhin, kes töötas postkontoris: «Kanskis oli võim tegelikult juba ammu nõukogu käes, mistõttu selle kindlustamine läks täiesti valutult.»³⁰

Kanski Töölise, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogu pleenumil 2. novembril 1917. aastal organiseeriti sõja-revolutsioonikomitee, kelle kätte ajutiselt üle anti kõrgeim poliitiline ja revolutsioonilis-administratiivne võim linnas ja maakonnas. Sõja-revolutsioonikomitee läkituses Kanski linna ja maakonna elanikele öeldakse: «Revolutsioonikomitee, kes on nõukogude tahet täitev võimorgan, seisab revolutsioonilise korra valvel ja peab halas-

²⁸ «Война и революция», 1927, № 10—11, стр. 80.

²⁹ Sealsamas.

³⁰ VSDT(b)P Keskkomitee sekretariaadi kirjavahetus kohalike parteiorganisatsioonidega. Сборник документов, т. II, М., Госполитиздат 1957, стр. 357.

tamatut võitlust igasuguste kontrrevolutsiooni avalduste vastu.»³¹ Läkituse all on Kanski Sõja-Revolutsioonikomitee liikmete nimekiri, kus esineb ka lipnik R. Eidemanise nimi.

Võimu täielikku üleminekut nõukogu kätte soodustas suuresti garnisoni bolševistlik hoiak, samuti asjaolu, et bolševike organisatsioon kindlalt juhtis rahvahulki. Eide-manisel kui Kanski Soldatite Saadikute Nõukogu esimehel on suured teened nõukogude võimu kehtestamisel ja tugevdamisel Kanskis.

8. detsembril puhkes Irkutskis junkrute relvastatud mäss. P. P. Postõsev, kes tollal juhtis Irkutski ringkonna Sõja-Revolutsioonikomiteed, telegrafeeris kiiresti Tšeremhovsky, Kanskisse, Krasnojarskisse ja teistesse Siberi linnadesse, et nad välja saadaksid abivägesid võitluseks kontrrevolutsiooni vastu Irkutskis.

Järgmise päeva õhtul pärast telegrammi saamist läks Eidemanisel koos teiste seltsimeestega sõja-revolutsioonikomiteest korda formeerida Kanski garnisoni revolutsiooniliste soldatite hulgast 400-mehelise salga, ja nad sõitsid Irkutskisse. Linnas käisid tol hetkel juba ägedad tänava-lahingud, mis kestsid üheksa päeva. Salk laaditi maha In-nokentjevskaja jaamas (7 kilomeetrit Irkutskist) ja suundus siit linna, et kontrrevolutsiooni maha suruda.

Roberts Eidemanis oli otse lahingute keerises. Oma töös «Detsembripäevad Irkutskis» kirjeldab ta hiljem üksikasjalikult neid sündmusi, kriipsutades alla punaste sõjameeste erakordset kangelaslikkust ja ennastsalgavust võitluses klassivaenlasega.³² Valge maja³³ kaitse, võitlus linnatänavail 40-kraadises pakases näitasid, et «ainult Oktoobrirevolutsiooni suur paatos võis lahingusse viia halvasti relvastatud, alles nõrga juhtimisega ja väljaõpetamata salku,»³⁴ märgib Eidemanis.

Irkutski sündmused, kirjutab Eidemanis, olid tegelikult Kodusõja alguseks. Selle «alustasid junkrud», kuid just siin

³¹ «Известия Канского Объединенного Совета рабочих, солдатских и крестьянских депутатов», 11 ноября 1917 года.

³² Vt. «Война и революция», 1927, № 10—11, стр. 83—94.

³³ Valge maja oli enne Oktoobrirevolutsiooni kindralkuberneri maja. Selle maja seinale kinnitati hiljem mälestustahvel, millele on kirjutatud, et selles majas asus 1917. aasta detsembris Siberi Nõukogude Kesktäitevkomitee, Sõjalis-Revolutsioonikomitee ja Punakaardi staap.

³⁴ «Война и революция», 1927, № 10—11, стр. 92.

*R. Eidemanis 2. Uraali
diviisi komandörina.
1918. aastal.*

avaldus kujukalt «hulkade keevalisus», nende loomingu- võime. «Omaenda algatusel, ilma et neid keegi oleks kutsunud või organiseerinud, tulid inimesed isepäinis, astusid meie ridadesse, võitlesid, andsid oma elu . . .»³⁵

Vaatamata suurtele kaotustele ei vähenenud Kanski salk arvuliselt, vaid isegi kasvas. Ehkki junkrutel oli hea sõjaväeline ettevalmistus, parem varustus ja relvastus kui punastel võitlejatel, said nad lüüa. Nii näiteks piirasid junkrud kaheksa päeva punakaartlasi, kes kaitsesid valget maja, kuid kõik nende rünnakud ja tormijooksud löödi tagasi. Võitluse üldkäigus etendas valge maja kaitsmine suurt osa.

Analüüsidest Irkutski lahingute kogemusi sõjalisest seisukohast, tegi R. Eidemanis huvitava ja tähtsa järelduse. Ta kirjutab: «Üldse on tänavalahingute saatuse määramisel alati erakordselt suur tähtsus isegi vaenlase tagalas võitlust jätkavatel üksikutel tugipunktidel, mille on hõivanud garnisonid, keda juhivad mehised ülemused.»³⁶

Roberts Eidemanis juhtis tähelepanu junkrute poolt ka-

³⁵ «Война и революция», 1927, № 10—11, стр. 92.

³⁶ Sealsamas, стр. 87.

sutuselevõetud pommipildujate suurele osatähtsusele lin-
nalahinguis, samuti täpsuslaskurite tegevusele. Ta hindas
kõrgelt Kanski salga punast snaiperit Hadžin-Omar Geto-
jevit, keda ta isiklikult tundis. Kanski salgas oli küttide
perekondadest pärit punakaartlaste ja soldatite seas palju
täpsuslaskureid. Tavaliselt kogunes grupp snaipereid, kes
varjasid end niisuguses kohas, kust oli sobiv tulistamist
alustada ja vastast jälitada. Kui ilmusid nähtavale valgete
pommi- ja kuulipildujad, võtsid täpsuslaskurid meeskonna
kirbule ning sundisid seega vastase relvad vaikima.³⁷ Eide-
manis rõhutas, et see oli «ainuke võitlusviis kuuli- ja pom-
mipildujate vastu, kuna meil neid relvi ei olnud».³⁸

Talle ei jäänud märkamata ka punavägede staabi takti-
kalised vead, nagu näiteks: rinne ei olnud jaotatud sektori-
teks, staabil puudus tehniline side salkadega, komandörid
ei tutvunud enne salga lahingusseviimist küllaldaselt vas-
tase asetusega, üksikute hoonete ehituslaadiga, tänavate
plaanistusega jne.

Irkutskis langes mitusada punakaartlast. Lahingute käik
näitas, et punakaartlased ei olnud lahingutegevuseks kül-
laldaselt ette valmistatud. Seetõttu tuli viivitamatult läbi
viia punastele võitlejatele sõjaasjanduse õppused, et nad
oskaksid võidelda sõjaliselt tugevama vastasega.

Irkutski epopöa oli R. Eidemanisele lahinguristeks. See
andis vajalikke poliitilisi ja sõjalisi võitluskogemusi, mida
ta hiljem ära kasutas.

1918. aasta algul sõitis Eidemanis Petrogradi. Revolut-
sioonilises pealinnas viibimine on leidnud kajastust tema
poemis «Petrograd». Selles räägib ta suure südamesooju-
suga Oktoobrirevolutsioonist, V. I. Leninist, revolutsiooni-
lisest pealinnast:

Nüüd Petrograd on mulle väga kallis.

Uus sugupõlv siin jõudis uue teeni.

Kõik oli tardunud kui udus hallis,

nüüd õpetab ja juhib meid siin Lenin...³⁹

Edasi räägitakse poemis autori kindlast kavatsusest
saada proletaarse revolutsiooni võitlejaks ja kaitsta Nõu-
kogude vabariiki Kodusõja rinnetel.

Eidemanis võttis osa kolmanda nõukogude kongressi
tööst, mis toimus Tauria palee saalis. Ettekandega Rahva-

³⁷ «Война и революция», 1927, № 10—11, lk. 90.

³⁸ Sealsamas.

³⁹ Р. Эйдемани, Слова и годы, стр. 76.

komissaride Nõukogu tegevusest esines kongressil V. I. Lenin. Rääkides uue, sotsialistliku armee loomise vajadusest, ütles V. I. Lenin:

«Kui Venemaa kohta räägiti: ta ei suuda sõdida, sest tal ei ole ohvitseri, siis ei tohi me unustada, mida rääkisid needsamad kodanlikud ohvitserid, vaadeldes Kerenski ja Kaledini vastu võitlevaid töölisi: «Jah, tehniliselt ei kõlba need punakaartlased kuhugi, kui aga need inimesed pisut õpiksid, siis oleks neil võitmatu armee.» Sest esmakordselt ülemaailmse võitluse ajaloos on astunud armeesse elemendid, kes ei too endaga kaasa küll kroonulikke teadmisi, kuid keda juhib idee võidelda eksploateeritavate vabastamise eest. Ja kui meie poolt alustatud töö on lõpule viidud, siis muutub Venemaa Nõukogude vabariik võitmatuks.»⁴⁰

Roberts Eidemanis kuulas suure tähelepanuga juhi sõnu sotsialistliku armee loomisest, kelle jõud suunatakse ekspuataatorite vastu. Venemaal oli juba tunda Kodusõja hingust ja Eidemanis sai hästi aru tugeva võitlusvõimelise armee loomise vajalikkusest.

Uue armee loomine oli üks sotsialistliku revolutsiooni raskemaid ülesandeid. Innustatuna Lenini sõnadest asus Roberts Eidemanis raskusi kartmata esimeste seas vaimustunult sõjaväe ülesehitustööle.

Kolmandal ülevenemaalisel nõukogude kongressil valiti R. Eidemanis Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee liikmeks. Täis piiritut ustavust nõukogude võimule ja Kommunistlikule Parteile pöördus ta mõni aeg hiljem Siberisse tagasi. 1918. aasta kevadel lähetas Nõukogude valitsus Eidemanise Kaug-Itta, et organiseerida võitlust Semjonovi vastu. Tal õnnestus ainult Omskini jõuda. Siin pidas teda kinni alanud valgetšehhide mäss.

1918. aasta mais arvati Eidemanis kui Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee liige «tšehhide ja slovakkide mässu mahasurumise ja Punakaardi formeerimise Lääne-Siberi staabi koosseisu»⁴¹. Juunis saab ta Omski suuna punaste salkade sõjakomissariks, juulis — Põhja-Uraali—Siberi rinde Omski suuna vägede juhatajaks. Sellest ajast algab Roberts Eidemanise sõjaväeline töö Punaarmees, nagu ta kirjutab oma autobiograafias.⁴²

⁴⁰ V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 427.

⁴¹ Armee, Lennu- ja Mereväe Abistamise Vabatahtliku Ühingu Keskkomitee (ALMAVÜ KK) arhiiv, R. P. Eidemanise teenistusleht.

⁴² Asub Partei Keskarhiivis.

VABARIIGI TÄHTSAIMAL RINDEL

Ainult siis sõdur võitlemast lakkab,
kui ta vaenlase tule all
viimse granaadiga enda hukkab.⁴³

Tšehhoslovakkia korpuse mäss, mille olid provotseerinud välisriikide imperialistlikud valitsused, haaras tunduva osa Volgamaast, Uraalist ja Siberist. Valgetšehhide väljaastumine oli kõigi sisemiste kontrrevolutsioonijõudude aktiivseerumise signaaliks. 1918. aasta suveks oli noor Nõukogude vabariik rinnete rõngas. Peamine neist oli 1918. aasta juuni keskel kujunenud Idarinne. Siin otsustati revolutsiooni saatus.⁴⁴

Partei Keskkomitee otsusel suunati Idarindele Punaarmee kindlaid väeosi, kuulutati välja kommunistide massiline mobilisatsioon. Nemad aitasid väejuhatusel vägesid reorganiseerida, luua uusi väeosi, tõsta nende lahinguvõimet, sisendada neile revolutsioonilist võitlusvaimu.

Peaaegu üheaegselt Idarindega loodi võitluseks valgetšehhide vastu Põhja-Uraali—Siberi rinne, mida hakkas juhtima R. Berzins.⁴⁵

Organiseerides kulakute mässe, löid valgekaartlased rohkearvulisi võitluskoldeid, mistõttu Nõukogude rinne killunes. See muutis alles lõplikult organiseerimata punavägede juhtimise veelgi keerukamaks.

Oli vaja luua harmooniline ja sõjaliselt õige organisatsioon. Sel eesmärgil koondati 20. juulil 1918. aastal Permi,

⁴³ Р. Эйдеман, Слова и годы, стр. 88.

⁴⁴ Vt. История гражданской войны в СССР, т. 3, М., Госполитиздат 1957, стр. 227—228.

⁴⁵ Reinholds Berzins (1889—1939), tuntud revolutsiooniline tegelane, 1905. aastast Kommunistliku Partei liige. R. Berzinsile anti piiramatu võim võitluseks tšehhi mässajate ja teiste valgekaartlike gruppide vastu Tšeljabinski ja Omski piirkonnas (NARKA, f. 176, nim. 5, s.-ü. 2, l. 1).

Jekaterinburgi ja Išimi piirkonnas tegutsevad väed Idarinde 3. armee koosseisu⁴⁶, mida juhtis R. Berzins.

Sel ajal asus 3. armee 900 kilomeetri pikkusel rindel, mis ulatus Išimist Krasnoufimskini. Armee arvuline koosseis ei olnud kuigi suur — kõigest 6000—7000 meest. Alles edaspidi, sedamööda kuidas võitlus kestis, kasvas armee arvuline koosseis 20 000 võitlejani. Tema tuumiku moodustasid proletaarse Uraali kuulsusrikkad töölissalgad: Alapajevski, Kamõšlovi, Sõsserti, Ufalei, Berjozovo, Kunguri ja teiste Uraali tehaste tööliste, samuti ümberkaudsete külade kehvikute salgad. 3. armee väeosades võitlesid ka arvukad internatsionalistide salgad.

Formeeriti viis diviisi. R. Eidemanis võttis vahetult osa Idarinde 3. armee loomisest. 1918. aasta juuli lõpus määrati ta 2. Uraali diviisi (keskdiviisi) komandöriks. See diviis tegutses Tagili, Jekaterinburgi, Lõsva ja teistes tähtsates suundades.

Väljapaistev Nõukogude väejuht R. Berzins hindas Eidemanist tema algatusvõime, energia, õige ja operatiivse mõtlemisviisi ja kohusetruuduse pärast, eriti aga sellepärast, et ta aktiivselt toetas väejuhatuse joont: luua võimalikult lühikese aja jooksul hästi organiseeritud, põhjaliku ettevalmistusega ja distsiplineeritud Punaarmee.

Analüüsides aastapäevad hiljem seda perioodi 3. armee elus, kirjutab Roberts Eidemanis, et pärast Jekaterinburgi vallutamist valgetšehhide poolt 25. juulil kiirenes armee organiseerimistöö tunduvalt. «Kümnete gruppide ja iseseisvate salkade asemele tekivad polgud, brigaadid ja diviisid, korraldatakse väeosade juhtimist ja varustamist...»⁴⁷

Punaarmee kasvas ja karastus lahingutules. Aga ka uues armees, mis oli organiseeritud regulaarmee põhimõttel, esines veel salgale omaseid igandeid. Salgakomandörid ei tahtnud kuidagi loobuda oma vägevatest ülemjuhatajate tiitlitest. Seda perioodi meenutades märgib R. Eidemanis, et üheaegselt lahinguülesannete täitmisega tuli võidelda endiste eri salkade ülemjuhatajate iseseisva tegutsemise vastu, kes nüüd olid lihtsalt väeosade komandörid.

⁴⁶ Põhja-Uraali—Siberi rinne kujundati ümber Idarinde 3. armeeks.

⁴⁷ «Революционный фронт». Орган Реввоенсовета Юго-Западного фронта и Украинского совета Трудовой армии, 1920, № 4, стр. 35.

Näiteks idasalga endine ülemjuhataja P. I. Žebenjov, kes kuulus nüüd Eidemanise diviisi, ei suutnud esialgu sugugi leppida brigaadikomandöri uue «tiitliga» ega tahtnud tulla telefoni juurde, kui teda nimetati brigaadikomandöriks, mitte aga ülemjuhatajaks. Lõppude lõpuks sai meie sõjaväekaader aru, et «hästi organiseeritud vaenlasega saab võidelda ainult organiseeritud sõjajõud», kirjutas Roberts Eidemanis.⁴⁸ Üsna lühikese aja jooksul said peaaegu kõigist endistest suundade, gruppide ja salkade ülemjuhatajatest tagasihoidlikud tublid roodu-, pataljoni- ja polgukomandörid.

Parteiorganisatsioonid ja poliittöötajad, niisugused nagu G. A. Ussijevitš — Moskva Sõja-Revolutsioonikomitee liige, kelle oli itta suunanud Moskva bolševike organisatsioon; A. L. Bortšaninov — üks Motoviliha ülestõusu juhte 1905. aastal; I. M. Malõšev — partei Uraali piirkonnakomitee liige; Béla Kun⁴⁹ — ungari kommunist sõjavangide hulgast — ja paljud teised, aitasid organiseerida uusi polke ning avardasid võitlejate ja komandöride poliitilist silmaringi.

Tšehhoslovakkia mässajad vallutasid Jekaterinburgi ja alustasid augusti esimestel päevadel pealetungi 3. armee rindele, suunates löögi selle tsentrisse — üksikule brigaadile. Neil õnnestus Uktinski tehase piirkonnas läbi murda ja tehas vallutada, seejärel hõivasid nad ka Kõni tehase.

Valgete edasine pealetung ähvardas lõppeda kogu 3. armee rinde läbimurdmisega.⁵⁰

Oli vaja initsiatiiv enda kätte haarata, et valgete edasi liikumist Kaasani suunas mingil määral takistada. 3. armee juhatus otsustas asuda pealetungile. Pealöögi pidi andma 2. Uraali diviis Eidemanise juhtimisel, liikudes edasi Jekaterinburgi üldsuunas. Operatsioon kestis 7.—11. augustini. Sellest võtsid osa kolm diviisi ja üksik brigaad.

Pealetungi tulemusena saavutas 2. Uraali diviis 8. augusti õhtuks märkimisväärset edu, 2. brigaadi väeosad olid jõudnud otse Jekaterinburgi külje alla. Kuigi tunti puu-

⁴⁸ «Революционный фронт». Орган Реввоенсовета Юго-Западного фронта и Украинского совета. Трудовой армии, 1920, № 4, стр. 35.

⁴⁹ Béla Kun (1886—1939) — revolutsionäär-internatsionalist, Ungari ja rahvusvahelise töölisliikumise väljapaistev tegelane, üks Ungari Kommunistliku Partei rajajaid ja juhte.

⁵⁰ «Революционный фронт», 1920, № 4, стр. 36.

dust riidevarustusest ja toidumoonast, võideldi lahinguis kangelaslikult ja visalt. Üksiku brigaadi komandör P. I. Žebenjov kandis ette, et linnas on valgekaartlaste ja kodanluse hulgas alanud paanika. Alarmikellade helinat ja vabrikuvilesid oli selgesti kuulda meie eelväeosades.

Teistes löikudes kohtasid meie väed vaenlase visa vastupanu ja nende tegevust ei krooninud edu. Kantud kaotuste tõttu tegi armee juhatus 11. augustil väeosadele korralduse lähtepositsioonile tagasi tõmbuda.

Roberts Eidemanis analüüsis seda operatsiooni üksikasjalikult oma töös «Jekaterinburg—Tagil» («Lehekülgi Idarinde 3. armee lahinguelust»), mis avaldati 1920. aasta kevadel, kui autor oli Edelarindel.

Operatsiooni analüüs annab tunnistust autori kui väejuhi kainest mõtlemisviisist. Ta andis oma hinnangu läbiviidud operatsioonile ja selle kasulikkusele:

«Nende Jekaterinburgi patriootide silmis, kes meie väeosade pealetungi ajal ruttasid enneaegselt vabariiki rõõmustama, et Jekaterinburg on hõivatud, paistab endises Põhja-Uraali—Siberi rindelõigus läbiviidud esimese suure operatsiooni niisugune tulemus võib-olla võrdne kaotusega. Olgu peale! Kuid Punaarmee ajaloo erapooletu uurija peab tunnistama, et see näiliselt ebaõnnestunud pealetung — see äsja loodud armee esimene tõsine debüüt — on tegelikult suur strateegiline võit.»⁵¹

3. armee poolt augustis läbiviidud pealetungioperatsiooni tagajärjel kandis vastane tõsiseid kaotusi ja kulutas ära osa oma reserve, mis olid ette nähtud Volgamaal tegutsevatele vägedele täienduseks.

Kuid R. Eidemanis kritiseeris oma analüüsis armee juhtkonda sellepärast, et too ei suutnud operatsiooni käigus maksmata panna üht tahet, mis oleks võinud aidata diviise kooskõlastatult tegutseda.⁵² Ta märkis ära ka teisi Jekaterinburgi operatsiooni puudusi: nõrk side rinde ja tagala vahel; mõnede komandöride, eriti üksiku brigaadi komandöri otsustusvõimetus, mis andis vastasele võimaluse pea-

⁵¹ «Революционный фронт», 1920, № 4, стр. 37.

⁵² Operatsiooni juhtis 3. armee juhataja abi Semjon Markovič Belitski, kellega Eidemanis palju aastaid koos töötas (M. V. Frunze nimelises Sõjaväeakadeemias, seejärel NSV Liidu Osoaviahimi Kesknõukogus) ja kelle operatiivseid võimeid ta kõrgelt hindas, kuigi ta vahel Belitskit ka kritiseeris. Belitskile oli omane südamlik suhtumine seltsimeestesse ja parteiline printsiipsalsus.

aegu meie väeosade silma all segamatult ümber grupeeruda; vajaliku luuretegevuse puudumine Eidemanise diviisi 2. brigaadi väeosade poolel, mis võimaldas vaenlasel märkamatuks jõude grupeerida Monetnaja jaama piirkonnas.⁵³

Augusti teine pool ja kogu september möödusid lakka-
matuis lahinguis valgetega. Eidemanise diviisi staap asus
algul Tagili jaamas, siis aga Goroblagodatskajas. Opera-
tiivteated rääkisid üha sagedamini Tagili suunas tegutse-
vate Nõukogude vägede suurtest edusammudest. Nii näi-
teks kandis 2. Uraali diviisi 3. brigaadi 5. Uraali polgu sõja-
komissar Béla Kun 13. augusti operatiivteates ette, et
3. brigaadi löigus liikusid meie omad 34 versta edasi ja hõi-
vasid peatselt Kormovištše jaama.⁵⁴

Mõne tunni pärast teatas ta Lõsvast, et Kormovištše
jaam hõivati 14. augustil kell 18.⁵⁵

Käisid visad ja ägedad lahingud. Roberts Eidemanis tea-
tas otseühenduse kaudu armee Revolutsioonilise Sõjanõu-
kogu liikmele M. M. Laševitšile, et võitlus Verh-Neivinski
all venib pikale. Ta ütles: «Eile (s. o. 25. augustil. — *D. P.*)
andsin käsu, et teine brigaad korraldaks Mostovajale de-
monstratsiooni,»⁵⁶ taotledes seega vaenlase vastupanu
murdmist.

Sageli kestsid lahingud mitu tundi järjest, ühed ja sa-
mad punktid (Malaja Mostovaja, Neivo-Rudjanka tehase,
Verh-Neivinsk ja teised) käisid mitu korda käest kätte.

Armeejuhataja Berzins, kes sõitis Krasnoufimskisse,
nägi, et seal «ei ole asjad kuigi head» ja palus Eidemanist
mitte nõrgendada survet valgetele Tagili suunas. Roberts
Eidemanis vastas: «Rakendame kõik jõud selleks, et valged
meid ei võidaks, vaid meie neid võidaksime.»⁵⁷

Augusti viimastel päevadel tekitati vastasele Tagili
suunas tõepoolest tõsiseid kaotusi. 31. augusti operatiiv-
teates on öeldud: «Lühikese ja hooga löögiga hõivasid di-
viisi väeosad Verhne-Tagili tehase, Neivo-Rudjanka jaama
ja tehase ning Malaja Mostovaja, mis asub 22 versta lääne
pool Krutihhat.»⁵⁸ Eidemanis teatas 3. armee staabiüle-

⁵³ Vt. «Революционный фронт», 1920, № 4, стр. 38.

⁵⁴ NARKA, f. 176, nim. 4, s.-ü. 26, l. osa, l. 171.

⁵⁵ Sealsamas, l. 172.

⁵⁶ NARKA, f. 176, nim. 4, s.-ü. 34, l. 226.

⁵⁷ Sealsamas, l. 221.

⁵⁸ Sealsamas, 16. l. 15 (pöördel).

male J. J. Aplokile: «Ma olen täiesti kindel, et tšehhid ja slovakiid võtavad mõistuse pähe.»⁵⁹ Punaste jõud ei ole kuigi suured, kuid nad saavutavad täieliku võidu, kurnavad ja hävitavad vaenlast. Näiteks 1. brigaadi rindelõigus tegetseb polkovnik Voicehovski juhtimisel 3. tšehhoslovakkia mässajate polk, mille igas roodus oli varem 200—250 meest, nüüd aga pole neis rohkem kui 90—100 meest.⁶⁰

6. septembril 1918. aastal andis 3. armee juhataja Berzins Permis välja käskkirja nr. 162. Selles oli ära toodud Idarinde Revolutsioonilise Sõjanõukogu telegramm, milles kõrgelt hinnati Eidemanise ja tema võitluskaaslaste kangelaslikkust ja ennastsalgavat lahingutegevust: «Idarinde staabi juures asuv Revolutsiooniline Sõjanõukogu palub Teid N. diviisi komandörile sm. Eidemanisele edasi anda, et tahtekindlust ja ennastsalgavust, mis ta sel raskel hetkel üles näitas, ei unustata . . .»⁶¹

Eidemanise diviisi edukat tegevust märgiti ära ka Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee esimehe J. M. Sverdlovi telegrammis, mis avaldati 3. armee vägedele määratud käskkirjas nr. 251 24. septembril Permi linnas. Telegramm oli adresseeritud «kõigile väeosadele ja ülematele, kes võitlesid Tagili all». Toome ära telegrammi sisu:

«Nõukogude Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee nimel, kogu töötava rahva nimel saadan palavad tervitused ja soovin täielikku võitu kõigi valgekaartlaste üle, kõigi Inglise-Prantsuse imperialismi palgasulaste üle. Teie võitlete vapralt sotsialismi võidu eest. Olgu Teie vaprus kõigile võitlevatele seltsimeestele eeskujuks. Hoidke kõrgel oma punast lahingulippu. Edasi!»⁶²

J. M. Sverdlovi telegramm saadeti edasi diviisikomandör Eidemanisele armeejuhataja Berzinsi järgmise juurdekirjutusega:

«Esimese ja teise diviisi väed. 3. armee sõjanõukogu on uhke oma vaprate vägede üle ning on veendunud, et kõik, alates diviisikomandöridest seltsimeestest Ovtšinnikovist⁶³ ja Eidemanisest ning lõpetades revolutsiooni sõduriga, täi-

⁵⁹ NARKA, f. 176, nim. 4, s.-ü. 34, l. 262.

⁶⁰ Sealsamas.

⁶¹ NARKA, f. 176, nim. 2, s.-ü. 5, l. 154. Telegrammile olid alla kirjutanud ülemjuhataja I. I. Vatsetis, Revolutsioonilise Sõjanõukogu liige J. K. Daniševski ja rinde staabiülem P. M. Maigur.

⁶² NARKA, f. 176, nim. 2, s.-ü. 5, l. 252.

⁶³ 1. Uraali diviisi komandör.

davad lõpuni oma sõjaväelise kohuse sotsialistliku isamaa ees. Kõik nende diviiside poolt peetud viimased lahingud tõendavad, kui kõrgel hoiavad väed oma proletariaadi punast lippu, sammudes julgesti edasi lõpliku võiduni proletariaadi verivaenlase üle. Kordan veel kord, kartmatult ja kõhklematult edasi! Võidutund on lähedal!»⁶⁴

Vaatamata kestvatele lahingutele kasutas Eidemanis iga võimalust diviisi väeosade organiseerimiseks, nende lahingulise ja poliitilise ettevalmistuse parandamiseks. Alates oma sõjaväelise tegevuse esimestest päevadest Punaarmees püüdis Roberts Eidemanis organiseerida temale alluvaid väeosi relvastatud jõudude struktuuri peamise organisatsioonilise printsiibi — regulaarsuse printsiibi alusel.

Ühes 2. Uraali diviisile Goroblagodatskaja jaamas 28. septembril antud käskkirjas rääkis Eidemanis uut täiendust saanud 3. Jekaterinburgi polgu ülevaatuse tulemustest. Märkides ära punaarmeeelaste reibast välimust, hüpete sooritamise oskust, samuti rünnakuhoogsust, juhtis ta polgukomandöri tähelepanu sellele, et mõned jaokomandörid ei teadnud oma kohustusi ahelikus. Lõpetuseks hindas ta kõrgelt polgu poliitilist meelsust ja väljendas veendumust, et revolutsiooni komandörid ja sõdurid täidavad oma kohuse Nõukogude vabariigi ees.⁶⁵

Eidemanis tõstis alati esile vapraid sõjamehi ning autasustas neid mehisuse ja kangelaslikkuse eest.

9. oktoobril 1918. aastal jättis Roberts Eidemanis hüvasti 2. Uraali diviisiga, kellega koos ta oli läbi käinud pika kangelaste.

1. ja 2. Uraali diviisi koosseisu väikesearvulisuse tõttu (lahingud käisid lakkamatult, täiendust aga peaaegu üldse ei saanud) ning et hõlpsamini juhtida Alapajevski (1. Uraali diviis) ja Tagili (2. Uraali diviis) suunas tegutsevaid vägesid, ühendati need diviisid oktoobri algul üheks Uraali koonddiviisiks, mille juhtimine tehti ülesandeks endisele 1. Uraali diviisi komandörile G. I. Ovtšinnikovile.⁶⁶

Paar nädalat enne seda teatas Eidemanis kirjas Ovtšinnikovile, et ta tunneb muret olukorra pärast Tagili rindelõigus, sest valgekaartlased tikuvad edasi «nagu pöörased», mitte midagi arvestamata. 18. oktoobril asus Roberts

⁶⁴ NARKA, f. 176, nim. 2, s.-ü. 5, l. 252.

⁶⁵ Sealsamas, nim. 5, s.-ü. 311, l. 31.

⁶⁶ Sealsamas, nim. 4, s.-ü. 29, l. 117.

Eidemanis juhtima 3. Uraali diviisi⁶⁷, mida enne seda oli juhtinud R. P. Vanjan, Roberts Eidemanise endine asetäitja 2. diviisi komandöri kohal. Koos Eidemanisega läks 3. Uraali diviisi üle ka 2. Uraali diviisi staabiülem V. V. Rutin⁶⁸ — üks ennastsalgavamaid staabitöötajaid, keda Eidemanis väga hindas.

R. Eidemanis oskas valida töötajaid, eriti staabitöötajaid abistas neid kannatlikult ega tahtnud lahkuda inimestest, kes olid end juba heast küljest näidanud ja oma tööga toime tulid. Roberts Eidemanise üheks peamiseks mureks oli staabi ja selle häireteta töö organiseerimine.

Oktoobris muutus olukord Permi suunal veelgi tõsisemaks. Vaenlane koondas suured jõud 3. armee vastu ja surus talle peale. Sellest oli väga hästi teadlik kõrgem väejuhatatus, sealhulgas ülemjuhataja J. Vacietis, kuid lubatud reservid ei saanud.

Enne 3. Uraali diviisi saabumist käis Eidemanis Permis, kus tegi ettekande armeejuhatajale ning sai temalt operatiivkäsu alustada Kunguri suunas pealetungi.⁶⁹

Saabunud diviisi, mis asus Kunguri linnas, juhtis Roberts Eidemanis tähelepanu asjaolule, et diviisis puudub nooremkomandöride koosseis. Tuli kiiresti organiseerida viimaste ettevalmistamist. See toimus lahinguolukorras ning oli paljudele komandöridele ebatavaliseks ülesandeks.

Kandes armeejuhatajale ette olukorrast 3. Uraali diviisis, teatas Eidemanis, et ta on Kunguris organiseerinud kuulipildurite ja instruktorite kursused «alama komandeeriva koosseisu» ettevalmistamiseks «endiste õppekomandode eeskujul... Väeosadest,» teatas ta, «on juba saadetud 100 inimest, kellega toimuvad õppused kindla sõjaväelise distsipliini alusel.»⁷⁰

3. novembril teatas Eidemanis armee staapi, et erirühm täitis edukalt temale antud ülesande: Kormovištše jaama ründamine ja demonstratsioon piki trakti andsid rühmale võimaluse valgete tähelepanu endale tõmmata ning nende tagalat desorganiseerida. Teadaandes informeeriti ühtlasi armeejuhatajat, et diviisi väeosad on väikesearvulised, me-

⁶⁷ NARKA, f. 176, nim. 2. s.-ü. 5, l. 176.

⁶⁸ 1919. aastal oli V. V. Rutin 16. laskurdiviisi staabiülemabi Lõunarindel, seejärel määrati äsja formeeritud 43. laskurdiviisi. 1919. aasta lõpul Rutin haigestus tähnilisse tüüfusesse ja suri Saamaras (Kuibõšev).

⁶⁹ NARKA, f. 176, nim. 4, s.-ü. 52, l. 41.

⁷⁰ Sealsamas, s.-ü. 4, l. 102.

hed pidevatest lahingutest väsinud, nende ettevalmistus nõrk ja riidevarustus vilets.⁷¹

Novembri esimestel päevadel võttis 3. armee Revolutsiooniline Sõjanõukogu vastu uue otsuse: ühendada seekord 3. ja 4. Uraali diviis ning määrata uue koonddiviisi komandöriks N. D. Kaširin⁷² (endine 4. diviisi komandör). Eidemanis kutsuti Permi, et teda uuele ametikohale määrata. Enne väljasõitu kirjutas Roberts Eidemanis oma viimases käskkirjas, mille ta andis diviisile Kunguri jaamas 3. novembril 1918. aastal: «Tšehhi valgekaartlikud jõugud, kes said lüüa Volga ääres ning taanduvad Orenburgi ja Ufaa alla, kavatsevad siin verega immutatud Uraali nõlvadel veel kord sigatseda. Viimaste päevade jooksul on nad Uraali rinde mitmesugustes lõikudes ägedaid rünnakuid ette võtnud, kuid meie punavägedele suureks auks on need rünnakud seni tagajärjetuks jäänud. Me oleme veristes lahingutes tugevnenud ja karastunud, me oleme õppinud võitma ja seisma tugeva vallina sageli meid arvuliselt ületava vaenlase vastas... Jättes hüvasti teiega, 3. Uraali diviisi punased sõdurid, soovin teile mehisust ja kindlust edasises võitluses Nõukogude vabariigi piiridel. Punane Uraal, mida on kastetud tuhandete tööliste verega, peab olema vaba ja jääma vabaks. Elagu tööliste ja talupoegade vabariik! Elagu Punaarmee!»⁷³

10. novembril määrati Eidemanis eridiviisi komandöriks. Diviis ei olnud veel formeeritud. Nagu dokumentidest näha, pidi sellest kujunema 3. armee reservüksus.

Selleks ajaks oli juba täiesti selge, et ilma reservideta on võimatu sõidida, et armeel peavad need igal juhul olema.

Roberts Eidemanis asus diviisi formeerima. Kuid ta oli vaevalt jõudnud organiseerida ühe brigaadi, kui see tuli viivitamatult 5. Uraali diviisi komandöri M. V. Vassiljevi korraldusse suunata. Olukord Permi piirkonnas muutus üha keerulisemaks, ning kui armeejuhataja brigaadi Vassiljevi käsutusse suunas, hoiatas ta teda, et «ohverdab oma ainukese reservi Kušva sõlme säilitamiseks».⁷⁴

Uute väeosade loomine ja väljaõpetamine nõudis Eidemaniselt tohutut energiat, seda enam, et aega, mis tal selleks jäi, võis lugeda ainult päevades.

⁷¹ NARKA, f. 176, nim. 4, s.-ü. 4, l. 102.

⁷² NARKA, f. 1346, nim. 2, s.-ü. 639, l. 44, 47.

⁷³ Sealsamas, l. 46.

⁷⁴ Sealsamas, f. 176, nim. 4, s.-ü. 71, l. 3.

1918. aasta detsembris määrati 3. armee juhataja R. Berzins 9. armee juhatajaks ja ta sõitis Lõunarindele.⁷⁵ Enne ärasõitu ütles ta käskkirjas:

«Avaldan palavat tänu kõigile seltsimeestele punaarmee-
lastele ja ülematele, tänan suure vapruse ja oskuslikkuse
eest diviisikomandöre Eidemanist, Vassiljevit, Blücherit,
Kaširinit, Zombergi ja Ovtšinnikovi ning sõjakomissare,
kes kindla käega juhivad oma diviise ja viivad väed veen-
dunult lõplikule võidule . . .»⁷⁶

15. detsembril kutsuti Roberts Eidemanis vabariigi Revo-
lutsioonilise Sõjanõukogu korraldusega 3. armeest ära ja
suunati samuti Lõunarindele.⁷⁷

24-aastase diviisikomandöri R. Eidemanise sõjaline tege-
vus 1918. aastal oli väga viljakas. Idarinne andis talle
suurepäraseid lahingukogemusi, karastas tahet võidelda
vaenlase vastu. Ta mehistus ja muutus tugevamaks, sai
tõeliseks «revolutsiooni sõduriks» — maailma esimese Töö-
liste ja Talupoegade Punaarmee, uut tüüpi armee väe-
juhiks.

⁷⁵ NARKA, f. 1346, nim. 2, s.-ü. 639, l. 89.

⁷⁶ Sealsamas.

⁷⁷ Sealsamas, f. 15, nim. 1, s.-ü. 260, l. 95.

DONI A'ARES

Poeet, miks oled nii karm?
Töö selline, kõikidest karmim. ⁷⁸

Juba Permis sai Eidemanis teada, et ta on määratud 9. armeesse, kes sõdis Krasnovi valgekasakate vastu. 11. jaanuaril 1919 oli saanud surma 16. laskurdiviisi komandör V. I. Kikvidze. Moskvas oli otsustatud, et selle diviisi võtab vastu Roberts Eidemanis. Diviisi kuulus tollal 9. armee koosseisu. Vastavalt telegraafi teel edasi antud vabariigi Revolutsioonilise Sõjanõukogu käskkirjale hakati 12. jaanuarist 16. diviisi hukkunud diviisikomandöri mälestuseks nimetama Kikvidze-nimeliseks diviisiks. ⁷⁹

Roberts Eidemanis saabus 16. laskurdiviisi jaanuari lõpul — veebruari algul. Talle vastutunud staabitöötajad eesotsas diviisikomandöri abi S. P. Medvedovskiga, kes täitis diviisikomandöri kohuseid, nägid pikakasvulist suure habemega meest kroomnahast saabastes, värvilise äärega vormimütsis ja hästiistavas frentšis.

Viisteistkümmend aastat hiljem, 1935. aastal, rääkides noortele purilenduritele ja langevarjuritele Kodusõja sündmustest, meenutas Eidemanis ka võistluspäevi 16. diviisis.

«Diviisis,» ütles ta, «hüüti mind vanaks, kuigi olin kõigest kahekümne nelja aastane. Siis kandsin pikka habet (seejuures näitas ta käega vööni). Tol ajal tahtsin näida vanemana . . .»

Keegi pealtkuulajaist märkis, et ka Koktebeli koolis on «vana» — Nikolai Simonov, kooli lennuväeosa ülem. Simonov istus saalis. Siis pöördus Roberts Eidemanis tema poole:

«Kui vana te olete?»

«Üheksateistkümnepäevane,» vastas see.

⁷⁸ Р. Эйдеман, Слова и годы, стр. 46.

⁷⁹ НАРКА, f. 1255, nim. 2, s.-ü. 266, l. 15.

«Te olete siis minust ette jõudnud, saite varem «vanaks». Kuid teil ei ole habet. Selles on minu eelis,» ütles Eidemanis.

L. G. Minov poetas seepeale kuuldavalt:

«Habeme võib igaüks kasvatada . . .»

«Oleneb missuguse,» vastas Eidemanis. «Minul oli punane . . .»

Kui R. Eidemanis diviisi staapi jõudis, ruttas Medvedovski uuele diviisikomandörile teatama, et komandörid on ärevil, nad ei taha uut diviisikomandöri vastu võtta, vaid nõuavad tema, Medvedovski, diviisikomandöriks määramist.⁸⁰

Peagi kutsuti kokku diviisikomandöride koosolek, millest võtsid osa ka rühmakomandörid (komissare tol ajal diviisis peaaegu ei olnud). Koosolek, kus viibis ka Roberts Eidemanis, otsustas taotleda ja isegi nõuda, et diviisikomandöriks määrataks Medvedovski.⁸¹

See obstruktsioon ei olnud otseselt suunatud Eidemanise isiku vastu, sest enamik komandöre teda ei tundnud, vaid ametiisiku vastu, kes oli määratud diviisikomandöri kohale. Selles avaldusid partisanluse igandid, katse taaselustada komandöride valitavust.

Roberts Eidemanise astumine diviisikomandöri kohustesse venis mõnevõrra. Ta oli haruldaselt vastupidav ja taktitundeline, kannatlik ja meelekindel. Diviisis võeti Eidemanis algul vastu jahedalt ja isegi vaenulikult, kuid lahingu- ja poliitilise tegevuse käigus pälvis ta võitlejate ja komandöride siira lugupidamise.

Medvedovski jäi uue diviisikomandöri abiks ja oli edaspidi tema suhtes täiesti solidaarne. Hiljem meenutas ta: «Eidemanis oli kogenud parteitöötaja, aus seltsimees, ta ei olnud mingi karjerist ja me töötasime temaga üksmeelselt . . .»⁸²

Oma esimese käskkirja andis R. Eidemanis 4. märtsil 1919. aastal Kletskaja staniitsas, pärast seda kui ta oli isiklikult tutvunud väeosade ja staapidega. Selles öeldakse: «. . . Asudes juhtima diviisi, olen sügavalt veendunud, et diviis jätkab ka edaspidi mehiselt ja kartmatult võitlust meie tööliste ja talupoegade vabariigi vaenlaste vastu ning

⁸⁰ Vt. «Военно-исторический журнал», 1963, № 7, стр. 52.

⁸¹ Vt. sealsamas.

⁸² Наша дивизия. Сборник. Петрозаводск, Издание политотдела 16-й имени Киквидзе стрелковой дивизии, 1922, стр. 52.

et on lähedal tund, mil taas vabastatud Doni kaldail lehivad võitmatu revolutsiooni punased lipud.»⁸³

Üheaegselt Eidemanisega saabus Idarindelt ka V. N. Prostossinski, kes 15. veebruaril asus täitma poliitilise komissari kohuseid. Sellest ajast peale algas diviisi intensiivne komplekteerimine poliittöötajatega, hakkasid tööle komissarid, kellele enne Eidemanise saabumist ei olnud vajalikku tähelepanu pööratud.

Eidemanis tundis hästi olukorda. Ta oli distsiplineeritud ja suurte organisaatorivõimetega diviisikomandör, kellele kõrgema juhtkonna käskkirjade ja korralduste täpne täitmine oli seaduseks. Ta ei leppinud omavoli ega partisanitsemisega, mis oli talle täiesti talumatu, kuid ta sai aru, et partisanitsemise lõplik likvideerimine võtab veel aega.

9. märtsil, s. o. viis päeva pärast diviisi juhtimisele asumise käskkirja, kui Eidemanis oli kindlaks teinud, kuidas on lood distsipliiniga, andis ta käskkirja, mis oli suunatud partisanitsemise vastu. Selles kutsuti võitlejaid ja komandöre üles kõrvalekaldumatult täitma partei ja nõukogude võimu nõuet, et Punaarmee, tema väeosad ja iga üksik sõjamees säilitaks kindlad sõprussidemed kohaliku töötava elanikkonnaga. Käskkirjas mõisteti teravalt hukka asetleidnud marodeerimine, vanemate ülemuste korralduste ignoreerimine ning omavoliline rekvireerimine, selles toonitati lõpuks, et on keelatud rahuliku elanikkonna igasugune solvamine. Eidemanise käskkiri on bolševistliku poliitilise dokumendi ilmekas näide. Selles öeldakse: «Punaarmee ridades ei tohi kohta olla mingisugustel kõlvatustel, mis häbistavad Töölise ja Talupoegade Punaarmeed... Pidagu iga punane sõdur meeles, et meie edu ja meie võit olenevad nii sõjalistest edusammudest kui ka suhtumisest Doni töötavasse elanikkonda.»⁸⁴

Olulist osa partisanitsemise likvideerimisel ning organiseerituse ja distsipliini kehtestamisel armees etendas partei VIII kongress, kus arutati sõjalise olukorra ja sõjapoliitika küsimusi.

R. Eidemanise käskkirjas on silmas peetud nõudeid, mida oma otsustes esitab Kommunistlik Partei, kes võttis tarvitusele tõsised abinõud Punaarmee lahinguvõime, tema organiseerituse ja distsipliini tugevdamiseks.

⁸³ NARKA, f. 1255, nim. 2, s.-ü. 266, l. 69.

⁸⁴ «Военно-исторический журнал», 1963, № 7, стр. 53.

Punaarmee paljastati julgelt nähtusi, mis olid vastuolus tema sotsialistliku olemusega, ning need likvideeriti juba eos. Roberts Eidemanis kuulus niisuguste väejuhtide hulka, kes pidasid tähtsaks võitluse ideelist külge. Oma käskkirjaga tahtis ta kinnitada mõtet, et Punaarmee energia ja rünnakuhoole aluseks on teadlikkus: Punaarmee peab aru saama sellest, et ta kaitseb töötavate hulkade huve, ning pälvima nende armastuse ja austuse.

Täites VK(b)P VIII kongressi otsuseid, tegid R. Eidemanis ja tema võitluskaaslased Kikvidze-nimelisest 16. laskurdiviisist ära suure organiseerimis- ja lahingulise töö. 9. märtsil alustatud diviisi ümberformeerimine venis mõnevõrra. Ent peagi olid polkudele antud numbrid ning neist moodustati kaks brigaadi, kusjuures kumbki brigaad koosnes kolmest laskurpolgust ja mitmesugustest eriväeosadest. Eidemanis isiklikult jälgis reorganiseerimise käiku ja valis polgukomandöride hulgast välja tulevased brigaadikomandörid (määrati F. I. Nõrnenko ja K. Tšistjakov). Brigaadide loomisega muutus polkude juhtimine tunduvalt paremaks.

Sõitnud läbi kõik polgud, juhtis Eidemanis käskkirjas tähelepanu relvastuses esinenud puudustele ning näitas ära abinõud nende likvideerimiseks. Roberts Eidemanis nõudis alluvatelt komandöridelt lahingukäskkirjade vastuvaidlematut täitmist. Nii näiteks avaldas ta noomituse ajutiselt tööliste ja talupoegade polku juhtinud Dmitrijevile: «Sm. Dmitrijev, kes sai 28. veebruaril käsu kell 5 polguga teele asuda, hakkas polku kokku koguma alles kell 9, mistõttu käsu täitmine nelja tunni võrra hilines.»⁸⁵

Kõiki komandõre oli rangelt hoiatatud, et käsud tuleb täita vastuvaidlematult, täpselt ja õigel ajal.

1.—14. märtsini asus 16. diviis Donetsi ja Doni jõe rindelõigus Ust-Bõstrjanskaja staniitsast Nikolajevskajani. 17. märtsil hakkas diviis liikuma, et asuda uude lõiku — Glubokaja jaama piirkonda (Voronež—Novotšerkasski raudtee ääres). Oli kevadine teedelagunemise aeg ja põhjatuul külatedel edasiliikumine nõudis tohutuid pingutusi, pannes diviisi tõsise katsumuse ette. Tuli liikuda mööda raskesti läbipääsetavat maastikku ning üleminekukohtade puudumise tõttu kahlata läbi ojade ja jõekoolmete.

Pärast seda kui diviisi väeosad olid kümne päevaga soo-

⁸⁵ NARKA, f. 1255, nim. 2, s.-ü. 266, l. 74.

ritanud 160-verstalise rännaku, jõuti 28. märtsil Glubokaja jaama. 30. märtsil, kui ka tagalaosad olid järele jõudnud, algas 12. laskurdiviisi väeosade väljavahetamine.

Olukord uues rindelõigus oli äärmiselt pinev. Donetsi ja Doni taha paisatud valgekasakad valmistusid pealetungiks. Denikini Doni «valitsus» oli agentide abiga ohutanud mässu meie vägede tagalas — Vešenskaja staniitsas, Doni ülemjooksul. Valgekaartliku mässu mahasurumiseks ja meie tagala kaitsmiseks loodi reservväeosadest erigrupid. Hiljem moodustati neist üksik ekspeditsioonikorpus, mida juhiti T. S. Hvessin.⁸⁶

16. diviisi veteran I. A. Ikonnikov (nüüd erukindralmajor) meenutab 2. aprillil Staraja Stanitsa juures, Donetsi jõe vasakul kaldal (Gundorovka piirkonnas) toimunud ägedat lahingut, kus 1. brigaad valgeid võitis. Vastase kaotused olid suured — kuni tuhat meest surnutena ja haavatuina. Ka meie kaotasime rohkem kui 450 meest. Diviisikomandör, kes viibis vahetult lahingupiirkonnas, reageeris otsekohe kõigile lahinguolukorra pidevatele muutustele.

Et takistada vastast ühinemast Vešenski mässajatega, otsustas Eidemanis hõivata platsdarmi Donetsi jõe paremal kaldal Kamenskaja staniitsa juures. 10. aprillil forsseerisid väeosad Donetsi ning 2. brigaadi oskusliku löögiga vallutati Kamenskaja staniitsa. Staniitsa enda käes hoidmine nõudis aga suuri jõupingutusi, sest valged püüdsid seda iga hinna eest tagasi võtta.

Mitu kuud kestnud lahingute jooksul oli diviis kandnud suuri kaotusi, võitlejad olid tublisti väsinud, oli vaja toetust. Vaatamata Eidemanise tungivatele palvetele ei olnud 9. armee juhatajal võimalik reservväeosadega rindejoont tugevdada. 16. ja 23. laskurdiviis suutsid positsioone enda käes hoida ainult tänu diviisikomandöride R. Eidemanise ja A. I. Golikovi kooskõlastatud tegutsemisele.

30. aprillil õnnitles Eidemanis Starokamenskaja staniitsas antud käskkirjas «kurnatud, kuid vaimselt erksaid» punaseid võitlejaid proletaarlaste suure püha esimese mai puhul ja kinnitas nende usku «nõukogude võimu lõplikku võidusse . . .»⁸⁷

Sellal kui 16. ja 23. diviis asjatult täiendust ootasid, hakkasid valged mai algul Gratšinski huutori piirkonda väge-

⁸⁶ NARKA, f. 1361, nim. 2, s.-ü. 4, l. 17 ja 17 pöördel.

⁸⁷ Sealsamas, f. 1255, nim. 2, s.-ü. 15, l. 45.

sid koondama. 13. mai hommikul forsseeris vastane Lopuhovatõi huutori juures Donetsi jõe (kolm versta Uljaškini huutorist edela pool), tõrjus 2. brigaadi väeosad (140. ja 141. laskurpolk) tagasi ning tungis peale Glubokaja jaamale ning sealt edasi Tšebotovka suunas. Samal ajal ründas Kamenski piirkonna hõivanud vastane ka jõe paremal kaldal ega lasknud punaseid vasakule kaldale üle minna.⁸⁸ Diviisi tagala oli tõsiselt ohustatud.

Siis otsustas Roberts Eidemanis loobuda oma kavatsusest laiendada platsdarmi Kamenskaja staniitsa juures ja saatis 1. brigaadi F. I. Nõrenko juhtimisel Donetsi vasakule kaldale, et läbimurdnud vastast likvideerida. Tšistjakovi ratsaväegrupi ning 1. ja 2. brigaadi (viimast juhtis uus brigaadikomandör A. A. Kossolapov) ühiste jõupingutustega likvideeriti vastase läbimurre ja taastati endine olukord Donetsi jõe vasaku kalda rindelõigus.⁸⁹

19. mail saabus Lõunarinde staabist telegramm, milles teatati, et vastane on Donetsi paremale kaldale Davõdovi ja Manohhini huutori piirkonda koondanud löögigrupi, kavatsedes nähtavasti teistkordselt punaste rinnet läbi murda Millerovo suunas.⁹⁰

Oletati, et vastane püüab taas 16. diviisi rinnet läbi murda. Kuid valged ei kavatsenud teistkordselt rünnata 16. diviisi. Nad murdsid 25. mail läbi 23. laskurdiviisi vasakpoolsest rindelõigust Dubovi huutori lähedal ning liikusid edasi põhja poole — Glubokaja jaama suunas ja ida poole — Kalitvinskaja staniitsa suunas, jõudes välja 16. laskurdiviisi tagalasse ja 23. laskurdiviisi tiivale.

Mõlema diviisi pingutused läbimurdnud vastast tema teistest väeosadest ära lõigates rinnet ühendada ei andnud tulemusi. 16. diviis, kes vastavalt armeejuhataja käskkirjale oli arvatud 8. armee koosseisu, taandus pärast ööpäeva kestnud visasid lahinguid Mitjakinskaja staniitsa — Glubokaja jaama joonele, kuhu olid koondatud tema baasid ja tagalaasutused. Vastane vallutas Glubokaja ja sai saagiks kaks ešeloni sõjamoona, mida ei olnud jõutud Millerovo jaama evakueerida. Peagi hõivas vastane ka Millerovo.

⁸⁸ NARKA, f. 1361, nim. 2, s.-ü. 80, l. 43.

⁸⁹ 16. laskurdiviisi veteran P. M. Butõrjov (elab Moskvast) jutustas, et vastase läbimurde ajal oli ta diviisikomandör Eidemanise juures. Saanud teate valgete pealetungist, saabus diviisikomandör otsekohe lahingupaigale, viis läbi väeosade ümbergrupeerimise ning ägeda lahinguga paisati vastane tagasi Donetsi paremale kaldale.

⁹⁰ NARKA, f. 1361, nim. 2, s.-ü. 80, l. 92.

Vastase poolt maikuus toimepandud Millerovo läbimurre tõi selles lõigus võidelnud diviisidele kaasa suuri ebameeldivusi. Kutsuti kokku erakorraline tribunal. Terve kuu käis kirjavahetus ning uuriti rea 16., 23. ja 33. laskurdiviisi komandöride ja poliitöötajate, samuti läbimurde ajal lahinguid juhtinud 8. armee juhatuse «süüasja».

Eidemanis kaitses resoluutselt staabiülemat A. S. Zelinski ja teisi diviisitöotajaid, kes olid Trotski käsul areteeritud, ja teatas, et vaatamata Zelinski käsutuses olnud jõudude nõrkusele võttis staabiülem tarvitusele kõik abinõud, et organiseerida Glubokaja kaitset. «Vastasel läks korda vallutada Glubokaja alles 27. mai hommikul, pärast seda, kui kõik diviisi tagalaasutused olid evakueeritud Millerovo jaama ja sellest põhja poole.»⁹¹

Millerovo läbimurret seletas Eidemanis järgmiste põhjustega: liialt pikaks venitatud rindel asusid arvuliselt väheste jõududega 9. armee diviisid;⁹² punaarmeelased olid pidevatest ja rasketest lahingutest kurnatud; kõrgem väejuhatuse ei pööranud antud rindelõigule küllaldast tähelepanu, ehkki luureandmed, mis selgesti rääkisid vastase kavatsustest, olid öösel ette kantud; side oli halvasti organiseeritud.

R. Eidemanis, diviisikomandöri abi S. P. Medvedovski ja teised diviisi staabitöotajad pidasid mõnede diviisitöotajate areteerimist põhjendamatuks.

7. juunil pöördus Eidemanis 8. armee juhataja poole palvega «võimalikult kiiresti arutada Zelinski ja varustusosakonna juhataja J. M. Kurjatnikovi küsimust, et nad saaksid jälle diviisi juhtimis- ja varustamisaparaati korraldama hakata».⁹³

Kuigi oli ilmne, et Zelinski ja Kurjatnikov süüdi ei ole, lasti nad peatselt Trotski käsul maha. See mõjus diviisi komandeerivale ja poliitilisele koosseisule masendavalt.

Lahingutegevuse erakordselt manööverdav iseloom nõudis diviisi juhtkonnalt suuri pingutusi. Oli vaja kiiresti ja otsustavalt tegutseda. Eidemanis võttis kõhklemata endale vastutuse võitluse käigu eest, kuna side armeestaabiga sa-geli katkes.

⁹¹ NARKA, f. 1255, nim. 2, s.-ü. 43, l. 348.

⁹² 15. juunil oli 16. laskurdiviisis 2121 tääki, 300 mõõka ja 82 kuulipildujat.

⁹³ NARKA, f. 1255, nim. 2, s.-ü. 43, l. 373.

«16. laskurdiviisi ja 1. Moskva töölisdiviisi ühtse juhtimise ja kooskõlastatud tegevuse tagamiseks» ühendas Roberts Eidemanis 5. juunil vastavalt 8. armee vägedele antud käskkirjale need diviisid üheks grupiks, mida ta ise juhtima hakkas.⁹⁴

27. juunil, kui 8. armee väeosad jõudsid Aleksejevka — Ostrogožsk — Liski joonele, peatati vastase pealetung. 16. diviis asus kaitsle Veretje — Ostrogožsk — Menžulini rindelõigus. Tema parempoolseks naabriks oli 13. laskurdiviis (diviisikomandör B. K. Koltšigin) ja vasakpoolseks naabriks — 33. laskurdiviis (diviisikomandör M. K. Levandovski). Kopaništše — Staropokrovskoje piirkonnas organiseeris Eidemanis armeejuhataja käsu kohaselt löögrupi, kes pidi ründama lääne poolt kindral Sekretovi ratsaväegruppi, et abistada pealetungivat 33. laskurdiviisi Liski vabastamisel. 30. juunil hõivaski ta Liski.⁹⁵

Juulis oli Millerovo läbimurdega seoses tekkinud kriitiline olukord täielikult likvideeritud. Juuli esimesel poolel teatas Eidemanis armee juhatusle edukatest lahingutest valgetega, rohkest sõjasaagist ja arvukatest vangidest, kelle seas oli palju ohvitsere.⁹⁶

1919. aasta suvel, mil Roberts Eidemanis juhatas Kikvidze-nimelist 16. laskurdiviisi, kes hoidis kindlalt rinnet Voroneži kubermangus, muutus olukord Punaarmee Lõunarindel järsult halvemaks. Denikin, kes oli jõudu kogunud ning ohtralt välismaistelt imperialistidelt abi saanud, võttis ette ulatusliku pealetungi. Punaarmee väed taandusid visasid kaitselahinguid pidades aeglaselt põhja poole.

Palju kuid kestnud pidevad lahingud olid punased väed täielikult välja kurnanud, tunti suurt puudust lahingu- ja toidumoonast ning riidevarustusest. Eriti raskes olukorras olid need väed, kes tegutsesid Donbassi, Harkovi, Poltaava ja Sumõ suunas.

Uue ohu tagasitõrjumiseks oli vaja mobiliseerida kõik meie maa majanduslikud ja inimressursid, et kindlustada lühikese aja jooksul põhjalik murrang Kodusõja käigus. Juuli algul toimus VK(b)P Keskkomitee järjekordne pleenum, kus arutati maa sõjalist olukorda ning kavandati abinõud Lõunarinde tugevdamiseks.

Lõunarindele ja tööle, mis oli otseselt seotud rinde vaja-

⁹⁴ NARKA, f. 1255, nim. 2, s.-ü. 16, l. 1.

⁹⁵ Sealsamas, f. 191, nim. 3, s.-ü. 229, l. 1.

⁹⁶ Sealsamas, f. 1255, nim. 2, s.-ü. 25, l. 62, 63, 64, 71, 72.

duste rahuldamisega, suunati rohkesti partei liikmeid, valmistati ette abiväge ning saadeti materiaalseid vahendeid ja relvastust.

Kommunistliku Partei poolt kasutusele võetud abinõud võimaldasid Lõunarinde vägesid tugevdada ning ajasid nurja Denikini plaanid, kes kavatses vallutada Moskva.

Juuli lõpul kutsuti Roberts Eidemanis Voroneži, kus tollal asus 8. armee staap. Vabariigi Revolutsioonilise Sõjanõukogu liige A. I. Okulov tegi Eidemanisele Revolutsioonilise Sõjanõukogu nimel ettepaneku osa võtta uue, 43. üksiku laskurdiviisi kiirest formeerimisest, mis oli ette nähtud Tuula kindlustatud piirkonna kaitseks. Roberts Eidemanis andis nõusoleku ja sõitis Moskvasse, kus alustati diviisi formeerimist.⁹⁷

16. laskurdiviisist lahkumise eel andis Eidemanis 1. augustil oma hüvastijātu-käskkirja, milles lühidalt iseloomustas diviisi lahingutegevust viimaste kuude jooksul, tõstis esile võitlejate suurt vaprust ja kindlust ning avaldas veendumust, et «16. laskurdiviisi punased võitlejad veel korduvalt toovad kustumatut kuulsust vabariigi liipule . . .»⁹⁸

⁹⁷ NARKA, f. 1255, nim. 2, s.-ü. 43, l. 102.

⁹⁸ Sealsamas, s.-ü. 266, l. 198.

ORJOLI LAHING

Me tugevad nagu raud ja graniit.⁹⁹

Vaatamata vabariigi Revolutsioonilise Sõjanõukogu väli-
staabi poolt tarvitusele võetud abinõudele kulges 43. diviisi
formeerimine liiga aeglaselt, olukord rindel aga muutus
üha teravamaks. Denikini vastu peetud võitluse kõige krii-
tilisemal perioodil — 27. septembril võttis vabariigi Revo-
lutsiooniline Sõjanõukogu vastu uue otsuse, millega Ro-
berts Eidemanis määrati Lõunarinde 14. armee diviisi-
komandöriks. Enne määratud kohale asumist tehti talle
korraldus sõita Tuulasse Lõunarinde staapi, kust ta pidi
saama juhendeid ja informatsiooni operatiivsest ja stratee-
gilisest olukorrast rindel, seoses Punaarmee vägede vastu-
pealetungi ettevalmistamisega.

Saanud selle korralduse, läks Eidemanis 1. oktoobril
Kurski vaksalisse. Moskva meenutas neil päevil sõjalaag-
rit. Majaseintele ja tühjaks jäänud kaupluste vitriinidele
riputatud plakatid kutsusid «Kõik võitlusse Denikini
vastu!». Pealinna elanikud kannatasid nälga, tänavad olid
inimestest tühjad. Vaenlane tungis edasi Moskva suunas.
Kapitalistid lubasid miljoni tasuks sellele valgekaartlikule
polgule, kes esimesena Moskvasse sisse murrab. Valge-
kaartlike ohvitseride ja kõrgema juhtkonna meeoleu oli
lootusrikas, välismaised diplomaadid ja ajakirjanikud en-
nustasid ette «bolševistliku pealinna langemise» tähtaega,
pidades Nõukogude Venemaa hukkimist vältimatuks.

Tuulasse jõudes otsis Eidemanis üles Lõunarinde väli-
staabi ja jäi sinna mõneks päevaks. Sel ajal toimus rindel
väejuhatajate vahetus. Roberts Eidemanis kõhtus uue ju-
hataja A. I. Jegoroviga, kes enne seda juhatas 14. armeed
(Jegorov ja Eidemanis määrati kohale ühel ja samal päe-
val).¹⁰⁰

⁹⁹ Р. Эйдеман, Слова и годы, стр. 70.

¹⁰⁰ NARKA, f. 199, nim. 1, s.-ü. 17, l. 188.

Tuulas otsustati lõplikult, et Roberts Eidemanis hakkab juhtima 41. laskurdiviisi, kes taandus lõunast Orjoli ja Kurski kubermangu. Nagu A. I. Jegorov märkis, oli diviisi olukord väga raske ja vajas kindlakäelist juhtimist.

9. oktoobril andis Lõunarinde staap direktiivi, mis määras kindlaks kesksuunas tegutsevate armeede ülesanded. Vastavalt direktiivile pidi löögigrupp (1. ratsaväekorpus, Läti laskurdiviis, P. A. Pavlovi laskurbrigaad ja punaste kasakate brigaad), mis loodi 7. oktoobril ja anti hiljem 14. armee juhataja Uborevitši alluvusse, 10. oktoobri õhtuks positsioonid sisse võtma Turištševo — Molodovoje (edela pool Orjoli) joonel. Siit pidi ta asuma otsustavale pealetungile ja andma deniikinlastele löögi Orjol—Kurski raudtee lõigus, Maloarhangelski ja Fateži vahel.

14. armee, kuhu kuulus ka 41. laskurdiviis, pidi kaitsma löögigruppi vastase tiivalöökide eest Lvov—Dmitrovski poolt, stabiliseerima olukorra Hutor Mihhailovski piirkonnas (Brjansk—Konotopi raudteel) ning pärast Denikini vägede likvideerimist Dmitrovski piirkonnas andma hoobi Dmitrijevile.

41. diviisi saabus Roberts Eidemanis 9. oktoobril, just sel päeval, kui jõustus väejuhatuse uus direktiiv.¹⁰¹

Jõudnud Turištševosse, otsis ta üles diviisi välistaabi, kus operatiivosakonna ülem andis talle üle armeejuhataja I. P. Uborevitši telegrammi. Selles tehti diviisile ülesandeks tungida peale Hutor Mihhailovskile ja hoida enda käes Sevski piirkonda. 41. diviisi vasakpoolseks naabriks oli sel ajal 7. laskurdiviis ja parempoolseks naabriks — 52. laskurdiviis. 41. laskurdiviis ise asus Turištševo — Sevski lõigus. Saabusid murrangulised päevad. 41. diviisi väeosadel tuli vastupealetungiks ette valmistuda raskete kaitselahingute ajal.

Diviis oli tunduvalt nõrgenenud, vajas täiendust elavjõus, toidumoonas, relvastust ja laskemoona. Puudus distsipliin, lokkas partisanitsemine, eriti ratsaväeosades.¹⁰² Viimaste lahingute ajal olid paljud poliittöötajad rivist välja langenud, poliittöö oli laokile jäänud, esines häireid ajalehtede ja kirjanduse kättetoimetamisel.

Eriti raskeks oli kujunenud olukord 3. ja 4. brigaadis, kuhu neli kuud kestnud lahingute jooksul ei olnud saabu-

¹⁰¹ NARKA, f. 199, nim. 2, s.-ü. 87, l. 77 (pöördel).

¹⁰² Sealsamas, s.-ü. 58, l. 168.

itud tsentraliseeritud korras täiendust, välja arvatud kohalikud vabatahtlikud, sealhulgas Kurski kubermangust. 3. brigaadis (brigaadikomandör J. V. Sablin) oli 900 tääki, 4. brigaadis (brigaadikomandör N. N. Fialkovski) — ligikaudu 800, Sumõ polgus — 160 ja 361. polgus — kõigest 23 tääki.¹⁰³ 41. diviis, mis formeeriti 1919. aasta augustis Harkovist taandunud väeosadest ja gruppidest, tugevnes ja karastus aga lahinguis. Diviis oli komplekteeritud enamasti Harkovi ja Donetsi töölistest, mis andis talle erilise kindluse.

11. oktoobril hakkas löögigrupp kiiresti ja otsustavalt edasi liikuma Ponõri ja Fateži suunas. Liikumise ajal satustid tema tiivad ebasoodsasse olukorda, mis tõsiselt ohustas kogu operatsiooni.

13. oktoobril vallutasid valged Orjoli. Löögigruppi ründas paremalt tiivalt Drozdovi, vasakult — Kornilovi diviis. See sundis löögigruppi 14. oktoobril oma liikumissuunda muutma: mindi Kurakino jaama suunas (Orjoli lähedal). Samast päevast läks löögigrupp 14. armee juhataja I. F. Uborevitši käsutusse.

Üldisele edule aitas suuresti kaasa 41. diviis, kes tegutses 14. armee tsentris. 12. oktoobril vabastas diviis Hutor Mihhailovski ja järgmisel päeval Dmitrovski.

16.—20. oktoobrini arenesid Orjol—Kromõ—Dmitrovski piirkonnas ägedad lahingud. Nende lahingute tulemusest olenes Denikini vastu peetava võitluse saatus. Vastane sai sellest väga hästi aru ning püüdis iga hinna eest punaste väeosade vastupanu murda, tuues lahingusse kõik oma reservid. Valgetel õnnestus Dmitrovski tagasi vallutada. Ent peagi läks initsiatiiv lõplikult Punaarmee kätte. 20. oktoobril vabastati Orjol, seejärel Kromõ.

«NSV Liidu Kodusõja ajaloos» on selle perioodi kohta öeldud: «... 17. oktoobril asusid valged Dmitrovski piirkonnas pealetungile. Drozdovi diviis andis siin löögi 14. armee 7. ja 41. laskurdiviisi liitekohta. Valged lootsid jõulise survega purustada 14. armee väeosad ning rünnata läänest löögigrupi tiiba ja tagalat.

Hoolimata kaotustest sooritasid valged ühe rünnaku teise järel, kuid 41. diviisi sõjameeste vapruse ja visaduse tõttu nurjusid need kõik. Diviisi juhtis läti rahva kuulsusrikas poeg, Oktoobrirevolutsioonist aktiivne osavõtja kommunist

¹⁰³ NARKA, f. 199, nim. 2, s.-ü. 58, l. 117.

R. Eidemanis. Deniikinlastel ei õnnestunud diviisi positsioonide läbi murda.»¹⁰⁴

Vaatamata meeste ja padrunite vähesusele ja rõivastuse puudulikkusele pidas diviis vastasega ägedaid lahinguid. Soldatid ja komandörid võitlesid vaenlase vastu kangelaslikult ja ennastsalgavalt. Diviisi poliitiline komissar J. Kopleovitš kandis Eidemanisele ette, et lahinguis Sevsk—Dmitrijevi piirkonnas piiras vastase ratsavägi 22. oktoobril sisse 365. polgu poliitilise komissari abi Vinogradovi. Komissar oli tulistanud kuni viimse padrunini. Kui padrunid lõppesid, kihutas otse tema poole kasakas. Vinogradov tahtis tal jalast kinni haarata, kuid see ei õnnestunud ja kasakas lõhestas mõõgaga Vinogradovi pea.¹⁰⁵

Ära kuulunud poliitilise komissari raporti, ütles Roberts Eidemanis:

«See on äärmine rahulikkus lahingus, mis muudab hulljulgeks. Au ja kuulsus seltsimees Vinogradovile, ta oli tõeline kodumaa patrioot...»

26. oktoobril vabastas Eidemanise diviis ägeda lahinguga Dmitrovski linna ja pööras siis rinde Dmitrijevi suunas, et ka seda vabastada. Teises Lõunarinde löigus läks lõplikult Nõukogude vägede kätte Kromõ linn.

Sel ajal kui 41. diviis valmistus pealetungiks Dmitrijevile — drozdovlaste tugipunktile —, võttis 14. armee Revolutsiooniline Sõjanõukogu 10. novembril vastu otsuse määrata Eidemanis naabruses asuva 46. laskurdiviisi komandöriks. Brjanskis toimunud istungi protokollile olid alla kirjutanud armeejuhataja I. P. Uborevitš ja Revolutsioonilise Sõjanõukogu liige Sergo Ordžonikidze.

41. diviisi komandöriks määrati J. V. Sablin, kes varem oli juhtinud 3. brigaadi.

14. armee juhatus arvas, et Eidemanis sobib kõige paremini juhtima diviisi, kes pidi tegutsema peasuunas. Roberts Eidemanis viis alati järjekindlalt ellu armeejuhataja kavatsusi ja paistis silma erakordse distsiplineeritusega. Uborevitš oli kindel, et Eidemanis täidab iga käsu, mis talle sellel vastutaval hetkel antakse. Roberts Eidemanis oli väejuhatuse plaanidest hästi informeeritud. Armeejuhataja Uborevitš pühendas alati Eidemanise lahingukorraldustesse nagu oma asetäitja.

¹⁰⁴ История гражданской войны в СССР, т. 4, М., Госполитиздат 1959, стр. 269.

¹⁰⁵ NARKA, f. 199, nim. 2, s.-ü. 58, l. 200.

Võitlust Dmitrijevi pärast pidasid nii 41. kui ka 46. diviis. Pärast linna hõivamist läksid diviiside pealetungiteed mõnevõrra lahku: 41. diviis tungis peale Gluhhov—Rõlski suunas (paremalt poolt), 46. diviis aga Lgovi ja suure Lgovi raudteesõlme suunas, kust läksid teed Kurskisse, Kono-toppi, Harkovisse ja Brjanskisse. See oli valgete tähtis varustusbaas. Lgovi ja Lgovi raudteesõlme hõivamine Seimi jõe lõunakaldal oleks avanud 14. armeele tee kaugele lõunasse ja edelasse.

13. novembril kell 12.35 andsid Uborevitš ja Ordžonikidze Dmitrijevi piirkonnas tegutsevate diviiside komandöridele käsu see linn vallutada, sest et just nüüd, nagu öeldi käskkirjas, «avaneb erakordne juhus arvulist üleolekut kasutades vastane purustada . . . Puhastada tee lõunasse. Komissaridel ja kommunistidel olla kogu aeg tulejoonel.»¹⁰⁶

Samas dokumendis on öeldud, et vastane on koondanud Dmitrijevi piirkonda kogu Drozdovi diviisi, 46. diviisi komandöril kästi «otsustavalt peale tungida, haarata vastast lääne poolt ja lõigata ta ära lõunast (Dmitrovsk—Komaritši rindelõigust. — *D. P.*). 41. diviisi komandöril minna otsepealetungile (Sevski piirkonnas. — *D. P.*). 7. diviisi komandöril . . . vastane idast ümber haarata ja suunata löök lõunasse. 8. ratsaväediviisi komandöril anda hoop Lgovile ning Drozdovi diviisi tagalale ja aidata kaasa vastase täielikule purustamisele.»¹⁰⁷

Armeejuhataja Uborevitš ja Revolutsioonilise Sõjanõukogu liige Ordžonikidze kiirustasid 46. diviisi väeosade paiknemiskohta, kuna nad tundsid muret Dmitrijevi operatsiooni pärast. Nad lootsid sinna jõuda 13. novembril, kuid olid sunnitud peatuma rongiõnnetuse tõttu Pogrebõ jaamas (50 kilomeetrit Dmitrijevist loode pool, Brjansk—Lgovi raudteel). Õnneks pääsesid Uborevitš ja Ordžonikidze ainult põrutusega.¹⁰⁸ Ometi oli armeejuhataja mures, et ta siis, kui iga minut kallis oli, pidi nii palju aega kaotama.

14. novembril teatati Uborevitšile, et 46. diviisi juhib endiselt A. N. Lengovski. Armeejuhataja oli vihane ning vandus tuld ja tõrva Lengovski aadressil, kes käskkirjast

¹⁰⁶ NARKA, f. 1426, nim. 2, s.-ü. 4, l. 41—42.

¹⁰⁷ Sealsamas.

¹⁰⁸ Sealsamas, f. 199, nim. 4, s.-ü. 36, l. 12.

hoolimata «ei viinud väeosi nõutud . . . suundadesse . . .»¹⁰⁹ Peagi selgus, et Roberts Eidemanis oli sõitnud Sevski piirkonnast, kus asus tema välistaap, Dmitrijevi suunas Leningovskile vastu, et kindlustada Dmitrijevi vabastamisoperatsiooni läbiviimist. Eidemanis ei teadnud, et ta juba mõni päev enne välistaabist väljasõitmist oli määratud 46. diviisi komandöriks, kuna temale saadetud telegramm ei jõudnud õigel ajal kohale.

Uborevitš, kelle ägedus ei tahtnud lahtuda (kõnelus toimus armee staabiülema P. K. Marmuzoviga) nõudis, et Eidemanis otsekohe üles otsitaks ning et ta asuks viivitamatult juhtima 46. diviisi, kes pidi kõigi jõududega peale tungima Arbuzovole (10 kilomeetrit lõuna pool Dmitrijevi) ja Berjozale ning iga hinna eest raudteele välja jõudma.

Marmuzov vastas, et kõik saab tehtud.¹¹⁰

Nagu vastavast käskkirjast näha võib, asus Eidemanis ametlikult 46. diviisi juhtima 16. novembril, Dmitrijevi vabastamise päeval.¹¹¹ Dmitrijevi vabastamislahinguis võitlesid mõlemad diviisid külj külje ja õlg õla kõrval.

Pärast neli tundi kestnud ägedat lahingut purustati vastase Dmitrijevi grupeering.

Dmitrijevi jaamas asus valgete 3. jalaväediviisi staap, kes 15 minutit enne linna hõivamist punaste vägede poolt lahkus jaamast Lgovi suunas.

Pärast Dmitrijevi hõivamist kiitis 14. armee Revolutsiooniline Sõjanõukogu vaimustatult diviise, väeosi ja palus diviisikomandör Eidemanist kuulsusriikastele võitlejatele edasi anda vennalik tänu. Revolutsiooniline Sõjanõukogu nõudis, et diviisikomandörid esitaksid viivitamatult autasustamiseks väljapaistnud komandöre, poliit-töötajaid ja punaarmeeasi, samuti polke. Armee juhatus tegi korralduse jätkata vastase jälitamist. «Õõ või halb ilm ei tohi meid minutikski takistada. Vastast ei tohi lasta üle Seimi viia ainustki suurtükki, ainustki kuulipildujat . . . puhastada otsustava löögiga lõplikult tee lõunasse,»¹¹² kutsusid üles Uborevitš ja Ordžonikidze.

18. novembril Dmitrijevis antud käskkirjas nr. 37 tegi Eidemanis diviisi väeosadele ülesandeks jõuda «Seimi jõe

¹⁰⁹ NARKA, f. 199, nim. 4, s.-ü. 30, l. 46.

¹¹⁰ Sealsamas, l. 50.

¹¹¹ Sealsamas, f. 1426, nim. 2, s.-ü. 517, l. 76. Käskkiri anti Eidemanisele üle 17. novembril Dmitrijevi linnas.

¹¹² Sealsamas, s.-ü. 81, l. 75.

lõunakaldale ja hõivata seal platsdarm». Diviisi väeosad pidid astuma vastasega võitlusse Lgovi raudteesõlme ja Lgovi linna pärast.¹¹³ Ühise tegutsemise huvides anti 46. diviisi juurde 8. ratsaväediviis V. M. Primakovi juhtimisel.

Hoogsa ja hiilgava pealetungiga, mida toetas Primakovi ratsaväe löök, vallutas 46. laskurdiviis Lgovi. Hõivati suur Lgovi raudteesõlm ja Lgovi linn. Rastaväe löök Lgovile oli valgetele täielikuks ootamatuseks. Võeti vangi 800 võitlejat ning saadi saagiks 7 kahurit ja mitu vagunit lahinguvarustust.

Lgovis¹¹⁴ asus Roberts Eidemanis 3. brigaadi staabi juures (brigaadikomandör M. J. Germanovitš), mis paiknes Punase väljaku ääres, — diviisi staap jõudis pärale mõnevõrra hiljem. Diviisi juhtkonnal tuli lahendada rohkesti ülesandeid: luua häireteta side diviisi väeosade ja naaberväeosade vahel; organiseerida luure, varustada vägesid ja tšummata järele tagalaasutused; määrata raudteejaamade komandandid; võtta arvele Kursk—Lgovi rindejoonel trofeeks saadud toidumoon ja lahinguvarustus;¹¹⁵ valmistada ette edasise 8. ratsaväediviisiga koos tegutsemise plaan ja koostada pealetungi käskkiri.

19. novembri öösel kell 2 kohtusid Lgovis kaks komandöri — 46. laskurdiviisi ja 8. ratsaväediviisi komandör. Vitali Markovitš Primakov oli Eidemanisest kõigest kaks aastat noorem, kuid nägi Eidemanise kõrval välja üsna noorena. Roberts Eidemanise muutis palju vanemaks habe, millest ta loobus alles kahekümnendate aastate teisel poolel. Diviisikomandöride vestlus kestis ligemale kaks tundi ja puudutas diviiside ühise tegutsemise plaani Sudža linna vabastamisel. Lahkumisel soovis Roberts Eidemanis Primakovile ja tema kuulsusrikkale diviisile edu ning kiitis sõjamehi kiire tegutsemise eest.

Oktoobris-novembris 14. armee rindel toimunud võitlus Dmitrovski, Sevski, Hutor Mihhailovski, Dmitrijevi ja Lgovi pärast oli üks osa Orjoli lahingust. Selle võitluse iga etapp oli kooskõlastatud 13. armee (Lõunarinde vasak tiib) lahingutegevusega ja aitas kaasa üldise strategilise ülesande täitmisele. —

¹¹³ NARKA, f. 1426, nim. 2, s.-ü. 7, l. 37.

¹¹⁴ Nüüd kannab Lgovis üks tänav R. Eidemanise nime.

¹¹⁵ NARKA, f. 1426, nim. 2, s.-ü. 48, l. 14.

Roberts Eidemanis pidas Orjoli lahingut üheks tähtsaks ning hindas kõrgelt partei ja isiklikult V. I. Lenini osa selle organiseerimisel. Iseloomustades Orjoli lahingu strateegilist ja ajaloolist tähtsust, kirjutab Eidemanis:

«Kodusõjas oskasid poliitika ja strateegia paremini kui kunagi varem ühendada oma jõupingutused tähtsamatesse ja põhilistesse suundadesse. Poliitika ja strateegia niivõeldi leidsid täieliku harmoonilise ühenduse Lenini geniaalsuses. 1919. aasta oktoobris kummardus Lenin tavalisest sagedamini sõjakaardi kohale . . . Veel ei ole avaldatud Lenini Instituudi materjalid, mis iseloomustavad Vladimir Iljitši sõjaalast tööd, kuid juba praegu võib ütelda, et isiklikult Vladimir Iljitšil, tema tahtjõul, tema strateegilisel vaistul on suuri teeneid Denikini tagasilöömisel. Vladimir Iljitš ise jälgib Läti diviisi ümberpaigutamist. Tema ise kontrollib Töö- ja Kaitsenõukogu vastutusrikaste otsuste täitmist. Tema energiat, tema tahtjõudu on neil ajaloolistel päevadel tunda kogu ülemjuhatuses töös.»¹¹⁶

Eidemanise artikkel «Orjoli lahing», millest me tsiteerisime katkendi «Lenin ja Kodusõda», on meie arvates üks paremaid töid, mis käsitleb Punaarmee suurepärase võitu Denikini vägede üle. Artikkel avaldati 1929. aasta oktoobris Orjoli lahingu kümnendal aastapäeval. See artikkel oli teravalt vastuolus samal ajal ilmunud K. J. Vorosilovi raamatuga «Stalin ja Punaarmee», milles kõik teened Kodusõjas ja eriti Denikini purustamisel omistati Stalinile.

Ei saa vaikides mööda minna huvitavatest strateegilistest järeldustest, mis Eidemanis tegi seoses ajalooliseks saanud Orjoli lahinguga. Ta kirjutab, et Denikini jäik, paindumatu strateegia, paisata omapärase strateegilise kiiluna ette vabatahtlike armee (tema parimad löögijõud — Drozdovi, Kornilovi ja Aleksejevi diviisid), et lühimat teed Moskvasse marssida, viis Denikini katastroofini. «Raudtee ajastul,» ütleb Roberts Eidemanis, «painduvate ja täiuslike operatiivsete juhtimise meetodite ajastul viib jäik, ühele grupeeringule rajatud, läbinähtav operatiivne kavatsus vältimatult väed painduvama vastase operatiivgrupeeringute tiib- ja isegi frontaaltule alla. Isegi Schlieffen — laia haarde ja erakordse tahtjõuga väejuht —, kes täielikult aru sai, kui vajalik on kindlalt koondada peajõud otsustavasse suunda, ning kes imehästi teadis manöövri otsusta-

¹¹⁶ «Красная звезда», 16 октября 1929, № 239.

vat tähtsust, loobus võltsist lootusest, nagu oleks ühe löögiga võimalik määrata suure kaasaegse sõja saatust.»¹¹⁷

Denikini operatiivplaan, nagu märgib Eidemanis, oli liiga nõdruke ja kõneles «väljasureva korra (kodanlik-feodaalse korra. — D. P.) mandumisest». Valgete väejuhatas otsustas vabatahtlike armee suunata Moskva peale ja hoidis seda grupeeriingut reservis kuni 1919. aasta oktoobrini, nende otsustavate päevadeni, mil Dmitrijev—Sevsk—Dmitrovsk—Kromō—Orjoli rindel arenesid palju päevi kestvad lahingud punavägede löögigrupiga. Orjoli lahing sidus Kromō ja Orjoli all Denikini peajõude. Valgete väejuhatas oli ilma jäetud oma peamisest manööverdamisrusikast, samal ajal kui punased sooritasid oskusliku manöövri, mis tõi kaasa vastase peajõudude purustamise. Punaarmee vägede surve Orjoli kiilu tiibadele kujunes valgetele katastroofiliseks.

Punaste strateegiat iseloomustas tahe anda otsustavat ja hävitavat lahingut, kirjutab Roberts Eidemanis. Ta rõhutab kaasaegse lahingu tagalast varustamise suurt tähtsust. «Denikini organiseerimata ja poliitiliselt ebakindel tagala ei varustanud valgeid.»¹¹⁸

46. laskurdiviisi Eidemanise juhtimisel, kes oli viidud 14. armee paremale tiivale Sevsk—Dmitrijevi suunas ning kes hõivas Dmitrijevi peaaegu deniikinlaste põhigruppeeringu tagalas, aitas teataval määral kallutada jõudude ülekaalu Orjoli lahingus Punaarmee vägede kasuks.

¹¹⁷ «Красная звезда», 16 октября 1929, № 239.

¹¹⁸ Sealsamas.

MERE ÄARDE VALJA

Meie —

revolutsiooni sõdurid ja laulikud —
sammume.

Oleme need,

kes oma parimad laulud

vabariigile

pühendavad ...¹¹⁹

Lõunarinde vägede jõudmisega Bahmatš—Konotop—Rõlsk—Lgov—Kursk—Tim—Liski jonele, olid täidetud ülesanded, mis Nõukogude väejuhatuse oli andnud, kui toimus vastupealetung Denikinile. 14. armee pidi lähemal ajal vabastama Harkovi — Ukraina tähtsa tööstuskeskuse ning meie maa suure raudteesõlme. Punased väed liikusid tõkestamatu vooluna üha edasi lõuna poole, mere äärde, andmata vastasele võimalust toibuda.

Lgovis koostas Eidemanis Sudžale pealetungi käskkirja. Ta nõudis kindlalt: «Brigaadikomandöridel võimalust mööda mitte killustada oma väeosi, väeosadevahelised tühi-
mikud võtta hoolsa luure alla.»¹²⁰

Ilmad olid neil päevil halvad: lakkamatult sadas lumelõrtsi ja puhus tugev tuul, lagedal möllas tuisk, nii et paari sammu kaugusele midagi näha ei olnud. 46. diviisi staabi-
ülem A. M. Ossadtši, kes liikus koos eelväeosadega Võšnje Dereveneki suunas (Lgovist lõuna pool Severo—Donetskaja raudteel), kirjutas Roberts Eidemanisele Lgovi, et halva ilma tõttu «tuli hobuseid suhkruvabriku¹²¹ juurest alates talutada päitseidpidi, sellele vaatamata aga kukkus üks hobune 15 versta järel maha... Ilmastik ei võimalda liikuda... kiiremini kui kaks-kolm versta tunnis...»¹²²

¹¹⁹ P. Эйдеман, Слова и годы, стр. 66.

¹²⁰ NARKA, f. 1426, nim. 2, s.-ü. 7, l. 38—39 (pöördel).

¹²¹ Suhkruvabrik asub Lgov-I jaamas.

¹²² NARKA, f. 1426, nim. 2, s.-ü. 29, l. 2.

Halbadele tingimustele vaatamata hõivas Eidemanise diviisi 1. brigaad, kes tegutses paremal tiival, 23. novembril lahingutega Korenevo küla ja jaama, kuhu oli koondunud vastase ratsavägi. Kaotanud rohkesti hobuseid, taganesid valged Sumõ linna suunas.

Kui käisid lahingud Sudža pärast, saabus Dmitrijevist, kus baseerus 14. armee välistaap, Lõunarinde Revolutsioonilise Sõjanõukogu telegramm 22. novembrist. Eidemanis sai selle kätte Lokinskaja jaamas (Lgov—Harkovi raudteeliinil). Revolutsioonilise Sõjanõukogu telegrammis oli öeldud:

«Jälgides uhkustundega vaprate 13. ja 14. armee väeosade lahingulisi edusamme, saadab Revolutsiooniline Sõjanõukogu oma tervitused väejuhatusele, Revolutsioonilise Sõjanõukogu liikmetele, kogu komandöride koosseisule ja kõigile kangelaslikele punaarmeeleastele, kes hõivasid nii tähtsad strateegilised punktid, nagu Kursk ja Lgov. Revolutsiooniline Sõjanõukogu on veendunud, et nimetatud armeed tegutsevad ka edaspidi täielikus vennalikus ühtsuses ja purustavad ning hävitavad lühikese aja jooksul lõplikult vabatahtliku armee korniilovlaste ja drozdovlaste grupi ning murravad peatamata laviinina kiiresti mererannikule välja.»¹²³

Roberts Eidemanis kirjutas otse telegrammiblanketile: «Esimesel võimalusel käskkiri ette lugeda kõigis diviisi roodudes, eskadronides, patareides ja komandodes.»

Sel ajal kui Eidemanis oli koos välistaabiga teel Sudžasse, seadsid tema poolt määratud jaamakomandandid Lgovi raudteesõlmes jalule normaalse elu. Diviisikomandöri nimele saabusid raportid selle kohta, et purustatud sillad on juba taastatud, telegraaf ja telefon töötavad häireteta, valgustus ja veevõrk on korda seatud, teed puhastatakse lumest.

Loknja piirkonnas kohtus Roberts Eidemanis 1. brigaadi komandöri J. A. Kisseliga ja tegi talle ülesandeks sel juhul kui Primakovi diviis käsu täitmisega hilineb, rünnata Sudžat koos 2. brigaadiga (komandör Župan), mis annab frontaallöögi, ja 3. brigaadiga (komandör M. J. Germanovitš), mis haarab tiivalt.

Eidemanis teatas brigaadikomandörile, et armeejuhataja ei ole rahul Sudža operatsiooni käiguga ning peab laidu-

¹²³ NARKA, f. 199, nim. 4, s.-ü. 305, l. 8.

väärseks 46. diviisi ja 8. ratsaväediviisi komandöride tegevust, kes «ilma manööverdamiseta»¹²⁴ seda operatsiooni läbi viivad. Tõsise peapesu sai seejuures V. M. Primakov selle eest, et ta loobus temale antud jalaväepolgust, mille tagajärjel ta ei suutnud vaenlase visa vastupanu kohates tagalasse läbi murda ja jäi vastase jalaväe ees peatuma.

Eidemanist aga noomis armeejuhataja sellepärast, et 46. diviis ründab edutult ega püüa ida poolt Sudžat Psjoli jaama suunas liikudes vastast ümber haarata ja taanduma sundida.¹²⁵

Vajadusest manööverdada ja paindlikult tegutseda oli diviisikomandör juba enne Sudža operatsiooni oma brigaadikomandöridele korduvalt rääkinud. Kuid mõned komandörid ei arvestanud saadud õppetunde ja ründasid endiselt vastast frontaalselt. Vallutanud Sudža, võttis Eidemanis arvesse armeejuhataja märkused ja juhtis oma välikäskkirjas 26. novembrist veel kord brigaadikomandöride tähelepanu asjaolule, et nende püüe «anda vastasele frontaallöoke... on trafaretne. Niisugune ründamismoodus,» kirjutab ta, «toob kaasa üleliigseid kaotusi, seda enam, et meil on tegemist Drozdovi ohvitseridiviisiga, kes kasutab kõiki kaitsepunkte. Brigaadikomandör peab võimalikult sagedamini isiklikult lahingut juhtima ning tal peavad brigaadi välistaabis kõik operatiivtöötajad käepärast olema.»¹²⁶

Kohates Harkovi lähistel vabatahtlike armee tugevat vastupanu, võttis 14. armee juhatus vastu otsuse purustada vaenlane ümberhaaramismanöövriga ja hõivata linn.

Samal ajal kui punaste kasakate ratsaväegrupp, keda oli tugevdatud Läti diviisi brigaadiga, pidi vastase rinde läbi murdma ja sooritama retke Graivoron—Ogultsõ suunas, lõigates lõuna poolt ära Harkov—Merefa—Zmijevi piirkonna, oli 46. diviisi ülesandeks anda löök vastase valgekaartlikule grupeeringule Ljubotini suunas ning vallutada Harkov lääne poolt.

Algas hoogne pealetung. Punased väed vallutasid teel Harkovi ühe asustatud punkti teise järel.

46. diviis liikus 14. armee tsentris, ja Eidemanis nägi, et sedamööda, kuidas meie väed edasi liikusid, valgete vastu-

¹²⁴ NARKA, f. 199, nim. 4, s.-ü. 34, l. 8.

¹²⁵ Sealsamas.

¹²⁶ NARKA, f. 1426, nim. 2, s.-ü. 7, l. 40 (pöördel).

panu tugevnes. Eriti visalt pani vaenlane vastu 7.—8. detsembril Ljutovka küla piirkonnas. «See maakoht oli meile halastamatu,»¹²⁷ kirjutas Roberts Eidemanis.

46. diviisi edasilikumist raskendasid paljud sisemise iseloomuga põhjused, nagu: tagala puudulik organiseerimine, deniikinlaste poolt purustatud raudteed, side sagedane katkemine, padrunite ja varustuse vähesus.

Tunduvalt aeglasemalt liikus edasi vasakpoolne naaber — Läti diviis, mistõttu 46. diviis koos Sablini 41. diviisiga kaugele ette jõudis.¹²⁸ Enne kui Läti diviisi väeosad Harkovi lähistele jõudsid, piiras Eidemanise diviis juba linna lääne poolt. Tema staap asus teele Merefasse, mis asub umbes 30 km Harkovist edela pool.

Pidevalt ja järjekindlalt edasi liikudes piirasid Lõunarinde väed Harkovit kolmest küljest. Täieliku ümberpiiramise ohtu kartes olid Denikini väed sunnitud kiiresti taganema ning Punaarmee väeosad tungisid 12. detsembril linna.

Valgekaartlased olid lootnud Harkovit enda käes hoida. Sellest annavad tunnistust säilinud dokumendid. Nii on vabatahtliku armee juhataja kindral Mai-Majevski teadaandes öeldud: «Olukord on küll tõsine, kuid väejuhatuse on tarvitusele võtnud abinõud, toimuvad suured ümbergrpeerimised ning ma olen täiesti rahulik.»¹²⁹

Analüüsid Harkovi operatsiooni käiku ja tähtsust, kirjutas Roberts Eidemanis hiljem, et Harkovi kaitse oli valgete poolt mõeldud tõsise operatsioonina, mille käigus oli ette nähtud punaste pealetung kaugel väljaspool seisma panna ning seejärel kaitselt üle minna pealetungile. Denikin teadis, et riigi ühe suurima keskuse — Harkovi kaitse on vaid siis kindlustatud, kui kaitsejoon on kaugele ette nihutatud.¹³⁰ Deniikinlaste plaan linna enda käes hoida ei varisenud kokku mitte sellepärast, et see oli halvasti läbi mõeldud, kirjutas Eidemanis, vaid seetõttu, et isegi «kõige hiilgavam plaan on mannetu, kui ei ole selle plaani täideviijaid, kui selle vastu on rahvas».¹³¹

Pärast Harkovi hõivamist pani armeejuhataja enamiku 14. armee operatiivülesannetest Eidemanise õlgadele. Lõu-

¹²⁷ Этапы большого пути. Сборник, М., Воениздат 1962, стр. 325.

¹²⁸ Vt. Этапы большого пути, стр. 324.

¹²⁹ NARKA, f. 1426, nim. 2, s.-ü. 66, l. 5.

¹³⁰ Vt. Этапы большого пути, стр. 323.

¹³¹ Этапы большого пути, стр. 326.

narinde juhatus nõudis, et 14. armee asuks võimalikult kiiresti Lozovaja—Tšaplino—Berdjanski joonele ja tõkestaks valgekaartlikel vägedel tee Ukrainast Donbassi.

On säilinud üleskirjutus Uborevitši kõnelusest Eidemanisega otseühenduse kaudu.

«Teie löögigrupi ülesandeks,» ütles armeejuhataja, «on hoogsalt edasi liikuda lõunasse, haarates vasaku tiivaga Grišino jaama ja Berdjanski (kaasa arvatud) . . . Ärge jääge lootma oma vasakpoolsele naabrile, kes võib teist maha jääda . . . Naabrite edasiliikumise tempo ei tohi mõjutada teie grupi¹³² lõunasuunas edasiliikumise kiirust ja otsustavust.»¹³³

Diviisikomandör vastas:

«Naabrite mahajäämine ei sega mind, meie jätkame liikumist maksimaalse kiirusega.»¹³⁴

Pärast Prosjanaja sõlme ja Tšaplino hõivamist palus Roberts Eidemanis armeejuhatajat asendada tema väeosad 41. diviisi väeosadega, mis asusid vasakul tiival. See andis võimaluse edasi liikuda kompaktse grupina. Uborevitš nõustus sellega ja tegi Eidemanise grupile korralduse liikuda Prosjanaja—Bogodari raudteest ida poole ja seejärel lõunasse.

«Pean teile ütleva,» hoiatas armeejuhataja, «et teie diviisil on vaja ilma igasuguse puhkuseeta sooritada retk Musta mere rannikuni, arvan, et teil tuleb see lõpule viia jaanuari keskpaigaks. Annan teile niivõrd vastutusrikka ülesande ja loodan, et te sellega hiilgavalt toime tulete.»¹³⁵

Armeejuhataja teatas, et ta on alla kirjutanud käskkirjale, mis näeb ette 46. diviisi kiire edasinihutamise Tšaplino—Grišino joonele, ja et diviis saadetakse viivitamatult kohale. Peale selle kinnitas ta veel kord, et 8. ratsaväediviis allub Eidemanisele.

Roberts Eidemanis lubas teha kõik, et ülesanne saaks täidetud. Ta ütles, et täiesti väsinud jalavägi tuleb edasi viia veokitega. Seejärel teatas ta, et viimase kolme päeva jooksul (arvatavasti 23.—25. detsembrini. *D. P.*) on saadud rohkesti trofeesid: on võetud üle 400 vangi (sealhulgas kogu 7. diviisi tagavarapataljon — 300 laskurit, 6 ohvit-

¹³² Mõeldakse 11. ratsaväebrigaadi, samuti 8. ratsaväediviisi ja teisi Eidemanisele allutatud väeosi.

¹³³ NARKA, f. 1426, nim. 2, s.-ü. 52, l. 12.

¹³⁴ Sealsamas, l. 13.

¹³⁵ Sealsamas, l. 54.

seri, 1 arst); esimese järgu voor; 500 vintpüssi. Paarkümmend tagavarapataljoni ohvitseri ja soldatit, kes osutasid tugevat vastupanu, raiuti surnuks. Peale selle sai 406. polk lahingus Preobraženskoje küla pärast saagiks 40 hobust sadulatega ja ühe kuulipilduja. Ühtlasi märkis Eidemanis, et paljud väeosad on vangide võtmisega nii harjunud, et nad sellest ei teatagi.¹³⁶

Lõpetanud jutuajamise armeejuhatajaga, tegi Eidemanis otsekohe 8. ratsaväediviisi komandörile korralduse: «Käsin Teid liikuda Bõki jõe jonele mitte kella seitsmeks (nagu oli varem kokku lepitud. *D. P.*), vaid kell viis 30. detsembril ja vallutada samal päeval kella kaheteistkümneks Grišino jaam.»¹³⁷

30. detsembril hõivas 410. laskurpolk pärast lühikest lahingut Tšaplino jaama, saades rohkesti trofeesid,¹³⁸ 1. punaste kasakate polk aga vallutas 31. detsembri koidikul Grišino jaama.

Paneb hämmastama lahingutegevuse erakordne manööverdus ja kiire areng. Eidemanise grupp, mille põhituumiku moodustas 46. laskurdiviis, liikus lahinguid pidades mere äärde välja ning vabastas terve rea asustatud punkte, nagu: Lozovaja, Sinelnikova, Tšaplino, Grišino, Bolšoi Tokmak, Guljai-Pole, Berislav, Melitopol, Novo-Aleksejevka, Kahhovka, Askania Nova, Armjanski Bazar ja paljud teised.

Lühikese aja jooksul õnnestus Punaarmee vägedel purustada maa lõunaosas suur ja tugev Denikini armee. Lõunarinde Revolutsiooniline Sõjanõukogu andis 10. jaanuaril 1920. aastal välja käskkirja nr. 19, milles õnnitles sõjaväge hiilgava võidu puhul. Käskkirjas öeldi samuti, et «vabatahtlik armee, keda tugevdati Mamontovi, Škuro ja Ulagai ratsaväega, on puruks löödud ning ta riismed põgenevad eri suunda. Rindearmeed võtsid rohkem kui 40 000 vangi, said saagiks 750 suurtükki, 1130 kuulipildujat, 23 soomusrongi, 11 tanki, 400 vedurit, 12 200 vagunit ja suures hulgal muud sõjamoona.»¹³⁹

Kindral Slaštševi grupeeringul õnnestus peatuma jääda Perekopi ja Tšongari maakitsusel, mis olid tugevasti kindlustatud ja mida peeti «valgete Verduniks».

¹³⁶ NARKA, f. 1426, nim. 2, s.-ü. 52, l. 53.

¹³⁷ Sealsamas, s.-ü. 16, l. 85.

¹³⁸ Sealsamas, l. 91.

¹³⁹ Sealsamas, s.-ü. 507, l. 55.

Punaarmee vägede ülesandeks oli Krimmi läbi murda.

2. jaanuaril nimetati Lõunarinne ümber Edelarindeks ja 46. diviisi läks üle 13. armee juhataja alluvusse.

Algasid ägedad lahingud Perekopi ja Tšongari maakitsuse piirkonnas, mille tulemusena 46. laskurdiviisil õnnestus Eidemanise juhtimisel vallutada Perekopi linn.

Teatades 13. armee juhatajale Perekopi hõivamisest, kirjutas Eidemanis 22. jaanuaril 1920. aastal vajadusest tarvitusele võtta abinõud diviisi edasise eduka pealetungi tagamiseks:

«Pärast visa lahingut hoiavad diviisi väeosad Perekoppi enda käes ja jätkavad operatsiooni Perekopi maakitsuse kindlustatud piirkonna vallutamiseks. Kuna 45. diviisi väeosad ei ole kohale saabunud, olen sunnitud Perekopi kindlustatud piirkonna vastas tegutsevate väeosade kindlustamiseks Krimmi poolt küljest hoidma kahest jalaväepolgust ja diviisi ratsaväest koosnevat külgkaitset. Nagu selgub vangide ja ülejooksikute teadetest, oli Perekopi operatsioon vastasele ootamatu. 34. diviisi väeosad, kes taganesid Hersoni alt, leidsid meid äkki eest. Kuna meie väed olid saabunud Perekoppi, ei pääsenud 34. diviisi järel Krimmi taganenud vastase 5. laskurdiviis enam läbi. Vastane närveerib, valgustab maastikku kuni Hersonini prožektoritega. Juhin teie tähelepanu 45. diviisi hilinemisele, see sunnib mind hoidma külgkaitset põhjas ja loodes. Kuna vastane väga visalt vastu paneb, olen sunnitud niisiis Perekopi operatsiooniks eraldama ratsaväebrigaadi ja 2. brigaadi jalaväepolgu viie kergesuurtükiga. Kui mulle ei anta võimalust parema tiiva külgkaitset maha võtta, siis võib juhtuda, et ma ei saa vastase kindlustatud piirkonna vallutamisel edasist edu kindlustada, jäädes samal ajal võimaliku löögi alla läänest. Eespool öeldut ette kandes palun mõjutada 45. diviisi, et too kiiremini edasi liiguks.»¹⁴⁰

See ja teised 46. diviisi komandöri ettekanded on väga tähtsad järgnevatele sündmustele õige hinnangu andmiseks. Roberts Eidemanis tundis rahutust väeosade olukorra pärast, kes kestvate lahingute ja pikkade rännakute järel olid tublisti hõrenenud ning vajasis tungivalt täiendust, lahingumoon ja relvi. Et edaspidi edu kindlustada, oli vaja saada toetust puhanud väeosadest: ees seisis ju vastase tugevasti kindlustatud vööndist läbimurdmine.

¹⁴⁰ NARKA, f. 1426, nim. 2, s.-ü. 15, l. 7 (pöördel).

24. jaanuaril teatas Eidemanis armeejuhatajale A. I. Gekkerile, et 1. brigaadi väeosad asusid hommikul ründama Jušunit. Kui nad Kartkazakki jõudsid, kohtasid nad seal vastase ülekaalukaid puhanud jõude. Tuli taanduda. Üheks ebaõnnestumise põhjuseks, nagu Eidemanis ette kandis, oli väeosade puudulik komplekteerimine komandöridega. Pealegi oli endiselt valgete käes Berislav—Aljoški piirkond, see aga sundis meid «hoidma külgkaitset Kahhovkast kuni mererannikuni». Rõhutades veel kord väeosade väikesearvulisust ja suurtükiväe nõrkust, palus Roberts Eidemanis tungivalt nende tugevdamist, «kuna vastasel korral ei saa parimalgi juhul kogu Perekopi operatsiooni, mis on niivõrd palju ohvreid maksma läinud, lõpuni viia».¹⁴¹

Kuid sel ajal oli talle võimatu anda toetust nii inimressursside, komandöride kui ka suurtükiväe näol. Täites 13. armee juhatusel käsku rünnata Perekopi maakitsust, pidasid väeosad Eidemanise juhtimisel jaanuari lõpus ägedaid lahinguid, mis kulgesid vahelduva eduga. Nii näiteks vallutasid 25. jaanuaril vastase ülekaalukad jõud pärast visa lahingut Perekopi ja Armjanski Bazari linna, 28. jaanuaril aga võtsid 1. ja 2. brigaadi väeosad need vastaselt uuesti tagasi.¹⁴²

Veebruari esimesel poolel palus Eidemanis 13. armee juhatajat veel kord väeosi tugevdada, et kiiremini üle minna otsustavale pealetungile, kuna sellega venitamine annab vastasele «võimaluse uusi kindlustusi rajada... korrastada kindlustuste joone taga oma väeosi ja neid aktiivseks tegutsemiseks ette valmistada...»¹⁴³

Aeg läks, aga toetust ikka ei saabunud.

Veebruaris ja märtsis viidi vastavalt väejuhatuse korraldusele läbi ümbergrupeerimine, toodi järele tagalaasutused, rajati kaevikuid ja kindlustusi Sivaši ja Tšongari silla kaitseks.¹⁴⁴

Roberts Eidemanis viibis alati vägede juures. Tema staapi võib kohata kord Askania Novas, kord Novo-Aleksejevkas. Ümbergrupeerimisega kaasnes aktiivne kaitse ja vastase pidev «häirimine». Teostati intensiivset luuret. Roberts

¹⁴¹ NARKA, f. 1426, nim. 2, s.-ü. 15, l. 8.

¹⁴² Sealsamas, l. 10.

¹⁴³ Sealsamas, s.-ü. 243, l. 40 (pöördel).

¹⁴⁴ Sealsamas, s.-ü. 117, l. 16.

Eidemanis kasutas sunnitud hingetõmbeaega komandöride väljaõpetamiseks.

13. märtsil 1920. aastal autasustati R. Eidemanist Vabariigi Revolutsioonilise Sõjanõukogu käskkirja nr. 126 põhjal Punalipu ordeniga. Käskkirjas öeldi, et teda autasustatakse Punalipu ordeniga selle eest, et ta oskuslikult ja hiilgavalt juhtis diviisi ega lasknud vastasel läbi murda Orjoli kubermangu Dmitrovski piirkonnas, samuti Lgovi, Sudža ja Harkovi sõlme hõivamise ning seejuures ülesnäidatud isikliku vaprus eest.¹⁴⁵

20. veebruaril 1920. aastal nimetati I. P. Uborevitš Kaukaasia rinde 9. (Kubani) armee juhatajaks. Paljud arvasid, et Eidemanis, kes oli koos 14. armeega läbi käinud kogu tema kangelasliku tee, on kõige sobivam kandidaat 14. armee juhataja kohale. Ja tõepoolest, 28. veebruaril järgnes käskkiri Eidemanise armee juhatajaks nimetamise kohta.¹⁴⁶

46. diviisi komandöriks määrati käskkirjaga J. V. Sablin, kes enne seda juhtis Eesti diviisi.

Eidemanise juhtimisel oli 46. diviisi läbi käinud pika ja kuulsusriikka tee Kurski kubermangust Seimi jõe äärest Musta mere rannikuni. Roberts Eidemanis armastas diviisi ja tema kuulsusrikkaid sõjamehi. Ta tundis isiklikult paljusid punaarmeelasi, rääkimata komandöridest ja poliit-töötajatest. Võitlejad ja komandörid austasid ja usaldasid teda.

Jättes hüvasti oma diviisiga, kirjutas Roberts Eidemanis käskkirjas: «... Sevski, Lgovi, Harkovi, Lozovaja ja Pere-kopi lahingute kangelased! Ma olen uhke selle üle, et ma teie ridades sain üle elada murrangulised päevad, Lõuna-rindel peetud suurte lahingute päevad. Teiega hüvasti jättes viin endaga kaasa kindla veendumuse, et te ka edaspidi korduvalt toote vabariigi lipule kuulsust oma kange-lastegudega.»¹⁴⁷

¹⁴⁵ NARKA, Vabariigi Revolutsioonilise Sõjanõukogu käskkiri nr. 126 13. märtsist 1920.

¹⁴⁶ NARKA, f. 1426, nim. 1, s.-ü. 40, l. 181.

¹⁴⁷ Sealsamas.

KAHHOVKA

Tüüfuses olles me võitjaiks jääme.
Lahingutules uut karastust saime.¹⁴⁸

1920. aasta kevadel organiseerisid Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Prantsusmaa imperialistid uue Nõukogude-vastase sõjakäigu, mille peamiseks löögijõuks olid kodanlik-feodaalse Poola ja Wrangeli valgekaartlikud väed. Ülemjuhatus ja Revolutsiooniline Sõjanõukogu ei pidanud Krimmi rindelõiku küllalt oluliseks ja andsid sellega valgekaartlastele, keda abistasid imperialistlikud riigid, võimaluse kasutada Krimmi ajutist ligipääsmatust ja koguda sinna tugevaid jõude ning reorganiseerida armee. Veelgi enam, Wrangeli väed tugevnesid niivõrd, et suutsid anda Nõukogude vägedele vastulöögi ja isegi välja tungida Krimmi piiridest.

Juba ammu enne Wrangeli vägede vastulööki palus Eidemanis ülemjuhatus pöörata rohkem tähelepanu Krimmi rindele, reorganiseerida sõjaväeosi, saata reserve, tulirelvi ja muud vajalikku. Ent alles pärast 1920. aasta 15. märtsi, kui V. I. Lenin kirjutas Vabariigi Revolutsioonilise Sõjanõukogu esimehe asetäitja Skljanski nimele nõudis, et tuleb «pöörata erilist tähelepanu Krimmi suhtes ilmselt *tehtud veale* (ei saadetud õigeaegselt küllalt jõude)»¹⁴⁹, andis ülemjuhataja direktiivi vabastada lühima aja jooksul Krimm. Sellest ajast peale hakkas Krimmi lävel seisvate väeosade staapide käskkirjades ja operatiivdokumentides ilmuma teateid kavatsetava ümbergrupeerimise kohta. Kuid raudteetranspordi halb olukord ei võimaldanud jõudude kiiret toimetamist Krimmi suunda. Valgekaartlik armee aga tugevnes üha. Wrangeli väed olid

¹⁴⁸ P. Эйдеман, Слова и годы, стр. 41.

¹⁴⁹ V. I. Lenin, Teosed, 35. kd., lk. 387.

eeskujulikult relvastatud, palju paremini kui teised valgekaartlikud armeed.

Panide Poola kallaletung muutis olukorra veelgi keerulisemaks ja takistas Wrangeli-vastast pealetungioperatsiooni.

Võitlusse Wrangeli vastu toodi 1920. aasta suvel uusi jõude: Kommunistlik Partei mobiliseeris mitu tuhat kommunisti, ametiühingud saatsid rindele palju oma töötajaid, siia saabusid ka kommunistlikud noored. Krimmi rindele saadeti lahingutes karastatud väeosad ja väekoondised: 2. Doni ja 9. laskurdiviis, 5. ja 7. ratsaväediviis, kes tulid Kaukaasia rindelt, 30. ja 51. laskurdiviis Siberist, internatsionaalne ratsaväebrigaad Turkestani rindelt ja mõned teised väeosad.

Enne Wrangelile lõpliku hoobi andmist tegid Punaarmee väed läbi tugeva lahingulise ettevalmistuse. Ilma selleta poleks mõeldav olnud Wrangeli vägede purustamine Põhja-Taurias 1920. aasta oktoobris-novembris, samuti platsdarmi loomine Dnepri vasakul kaldal Kahhovka piirkonnas ja selle enda käes hoidmine, mis läks ühe kõige eredama leheküljena Kodusõja ajalukku. Kahhovka platsdarmi hõivamine ja selle hoidmine tehti ülesandeks R. Eidemanise juhtimise all olevatele vägedele.

Nõukogude sõjaasjanduse ajaloos ei ole Kahhovka mitte ainult 12—15 km sügavuse platsdarmi kättevõitmise, vaid ka selle enda käes hoidmise eest peetud visa võitluse näiteks, tsentraliseeritud suurtükiväe ja inseneriväeehitustega sügavalt ešloneeritud kaitse näiteks. Toimunud ägedais lahinguis said Nõukogude väed esimesi tankide vastu võitlemise ja tankitõrje organiseerimise kogemusi. Oktoobri lõpul oli platsdarm 1. ratsaarmee koondumise ja lahingukorda seadmise kohaks. Lauludes ülistatud Kahhovka kaitsjad löid korduvalt tagasi Wrangeli eliitvägede võimsaid rünnakuid, kes tegutsesid tankide, soomusmasinate, tugeva suurtüki- ja lennuväe toetusel.

Kahhovka platsdarmil oli suur tähtsus. Asudes Perekopist 60—70 km kaugusel, võimaldas ta Nõukogude vägedel igal ajal anda lööki Wrangeli põhigruppeeringu tiibadele ja tagalasse, takistas Wrangeli ja valgepoolakate vägede ühist tegutsemist Ukrainas. Just siit anti peamine löök Wrangelile.

Wrangeli väejuhatus arvas, et Punaarmee ei ole suuteline forsseerima Dneprit, kuid ta eksis.

Artiklis «Kahhovka platsdarm», mis on kirjutatud seoses 15 aasta möödumisega Wrangeli purustamisest, hindas Eidemanis neid sündmusi järgmiselt. «Juuli lõpus võtab Edelarinde juhatus vastu julge otsuse: forsseerida Kahhovka piirkonnas Dnepr ja anda Wrangelile löök Perekopis ja Melitopolis, ähvardades sellega tema põhjas ja kirdes läbimurdnud peajõud täielikult ümber piirata ja baasist, Krimmist, ära lõigata.»¹⁵⁰

«Tõeline väejuht,» kirjutas Eidemanis, mõeldes Edelarinde juhatajat A. I. Jegorovit, «koondab julgelt jõud löögirühmitusteks, kartmata teadlikult nõrgendatud rindelõikudes vastase ajutist «edu».»¹⁵¹

Niisugune seisukoht kajastab tervenisti Kodusõja operatiivpraktikat, kuid see ei ole ka praegu vananenud. Löögirühmituste loomist ja ulatuslike vesitõkete, sealhulgas Dnepri forsseerimist koos platsdarmi hõivamisega kasutati laialdaselt Suure Isamaasõja perioodil.

Eduka pealetungi eesmärgil loodi löögigrupp, mis koondati Berislavi piirkonda. Selle koosseisu arvati neli diviisi: Läti diviis — diviisikomandör K. Stučka; 52. diviis — diviisikomandör M. J. Germanovitš; 15. diviis — diviisikomandör P. A. Soloduhhin ja teel olev 51. diviis — diviisikomandör V. K. Blücher. Grupp nimetati paremkalda grupiks ja selle juhtimine tehti ülesandeks R. Eidemansi seale. Kavandatava põhilöögi suunaks oli Berislavist Bolšaja ja Malaja Kahhovkasse, kus Dnepr polnud laiem kui 400 meetrit.

2. augustil vallutasid Wrangeli väed Aleksandrovski ja Orehhovi, mis tunduvalt halvendas olukorda 13. armee rindel. See sundis Eidemanise paremkalda gruppi pealetungile asuma, ootamata gruppi arvatud Blücheri 51. diviisi kohalesaabumist, kelle eelväeosi oli oodata 8.—9. augustil.¹⁵²

4. augustil andis Roberts Eidemanis üksikasjaliku käskkirja Dnepri forsseerimiseks ettevalmistamise kohta. Käskkirjas olid loetletud paremkalda grupi pealetungi kindlustamise abinõud.

¹⁵⁰ Этапы большого пути, стр. 328.

¹⁵¹ Sealsamas.

¹⁵² 4. augustil kell 23.45 teatas Eidemanis otseühenduse kaudu 13. armee juhatajale Uborevitšile, et mõned 51. diviisi väeosad saabusid ja koonduvad Melovojesse, kuid ta ei leia võimalust «selle diviisi üksikute väeosade kasutamiseks» (NARKA, f. 306, nim. 1, s.-ü. 22, l. 39).

Pealöögi Malaja ja Bolšaja Kakhovka suunas andsid 52. ja Läti diviis. Nendest lõuna pool tegutses 15. diviis,¹⁵³ kes pidi forsseerima Dnepri Korsunski kloostri piirkonnas, Hersoni all asuv üksik grupp (Hersoni grupp) aga sai ülesandeks hõivata Aljoški (Perekopi suund).

Dnepri forsseerimise ning platsdarmi hõivamise ettevalmistamiseks jäi komandöri ja tema staabi käsutusse ainult mõni päev. Algas operatsiooni intensiivne ettevalmistamine: veeti kohale paadid ja metsamaterjali silla ehitamiseks, kaldal varjatud kohtades tehti parvi, Hersonist nõuti välja neli kaatrit ja kaks aurikut, kaitseks suurtükitle ja lennukipommide eest ehitati peamiste ülepääsukohtade juurde pilud (kitsad rinnatise ja väljapääsuga kaevikud), pealetungiks ettevalmistavad laskurid varustati kaevumiseks vajaliku vallitamisinstrumendiga. Grupi komandör Eidemanis tegi diviisikomandöridele ülesandeks erilist tähelepanu pöörata läbitud maa-ala kindlustamisele ja peamiste ülepääsukohtade juurde sillapeade rajamisele.

5. augustil anti suurtükitle üksikasjalikud juhendid ülepääsulõikudele liikuva jalaväe abistamise ja vastase kaevikute ettevalmistava tulistamise kohta Korsunski kloostri ja Malaja Kakhovka piirkonnas.¹⁵⁴ 13. armee juhataja Uborevitš andis direktiivi, mille nimetuseks oli «Surve». Vastavalt sellele direktiivile läksid kõik tehnilised vahendid — eriotstarbeline raskesuurtükivägi, soomusrühmad, õhu- ja lennuväeosad — Eidemanise alluvusse. Armeejuhataja tegi samuti korralduse koondada ülemineku kindlustamiseks suurtükiväe põhijõud Berislavi piirkonda.¹⁵⁵

Viidi läbi vastase tulepositsioonide luure, mis tegi kindlaks, et vasakul kaldal asub 2. jalaväekorpus (Slaštševi korpus). Paremkalda grupil oli vaenlasest vähem ratsaväge, kuid mõnevõrra rohkem jala- ja suurtükiväge.

Dnepri forsseerimist nägi Uborevitši juhend ette ööl vastu 7. augustit.

6. augustil andis Eidemanis käskkirja, milles öeldi, et valged taanduvad kiiresti Vassilevka—Bolšoi Tokmak—Marjanovka—Obitotšnaja jõesuu joonele. «Paremat momenti vastase lõplikuks purustamiseks ei tule,» kirjutas

¹⁵³ Krimmi läbimurdmise eest Šivaši kaudu nimetati 15. diviis 1920. aasta novembris Šivaši diviisiks.

¹⁵⁴ NARKA, f. 306, nim. 1, s.-ü. 8, l. 11.

¹⁵⁵ Sealsamas, s.-ü. 5, l. 3, 4.

Eidemanis. «Käsin kõigil teadmiseks võtta, et ainult otsustav tegutsemine võib tuua algul edu ja võimaluse oma lööki edasi arendada. Läti diviisil, kes annab peahoobi, palun meenutada möödunud kuulsusrikkaid lahinguid¹⁵⁶ ja veel kord näidata oma ustavust revolutsioonile, suunates purustava ning võib-olla viimase löögi nõrgenenud vaenlase pihta. Ühtlasi rõhutan, et operatsiooni ei lükata mitte mingil tingimusel edasi... olen kindel edus... otsustavus ei taga üksnes edu, vaid vähendab tunduvalt ka kaotusi, vastase ridades aga tekitab paanikat ja toob kaasa tema täieliku hävitamise.»¹⁵⁷

Väeosadele, kes pidid forsseerima Dnepri, andis Eidemanis operatiivülesande: hävitada vastase elavjõudu ja seega abistada vasakkalda gruppi.

Käskkirja lõpus öeldi:

«Nõuan kõigilt diviisikomandöridelt vajaliku sideme pidamist neile alluvate väeosadega ja minuga. Surve tugevus, üksteise järgi orienteerumine ja vastastikune side on edu pant.»¹⁵⁸

Eidemanis tegi oma arvestuse ootamatuse peale ja ta ei eksinud: nagu hiljem selgus, ei olnud Slaštševi staap tõesti oodanud meie pealetungi.

Mõned tunnid enne Dnepri forsseerimist pöördus Roberts Eidemanis vägede poole üleskutsega hävitada otsustava lahinguga vaenlane. See üleskutse on kujukas poliitiline dokument:

«On saabunud parun Wrangeli valgele armeele kätetasumise tund.

Meie armee väeosad läksid kogu vasakul tiival otsustavale pealetungile, meie väeosade poolt jälitatud vastane taganeb kiiresti Melitopoli üldsuunas.

Meie proletaarne kohus on toetada armee vasaku tiiva väeosi ja ühise survega kogu rindel üle minna otsustavale pealetungile. Otsustatakse kontrrevolutsiooni täieliku likvideerimise küsimus lõunas.

PUNAARMEELASED, KOMANDÖRID JA KOMISARID — PUNASTE VÕITLUSLIPPUDE ALLA!

Viimasesse lahingusse! Vaenlane on juba hinge vaakumas ja mida tugevam on meie surve, seda kiiremini ta hävitatakse.

¹⁵⁶ Mõeldakse lahinguid Orjoli, Kurski ja Harkovi all.

¹⁵⁷ NARKA, f. 306, nim. 1, s.-ü. 8, l. 23.

¹⁵⁸ Sealsamas, l. 22.

OTSUSTAVASSE LAHINGUSSE!

EDASI, PUNASED KANGELASED!

TEILE ON LANGENUD AUSTAV ÜLESANNE OLLA Krimmi kirstust väljaronivate mõisnike ja kindralite jõugu RIISMETE HAUAKAEVAJAKS.

EDASI, OTSUSTAVALE RÜNNAKULE!

VIIMASESSE LAHINGUSSE PUNASE KRIMMI EESTI VAENLANE HÄVITATAKSE.»¹⁵⁹

Dnepri forsseerimine algas kella ühe paiku öösel.

15 aastat hiljem, Punaarmee aastapäeval, kirjutas Robert Eidemanis, meenutades neid piinavalt pingelisi tunde, kui kõik korraldused olid juba antud ja jäi vaid üle oodata:

«...öö aga oli tõeliselt lõunamine, pilkaspime, same-tine...»

Vaikus... Ikka veel vaikus... Miks paadid nii kaua lähevad?...

Lõpuks hakkasid paremal kaldal ragisema lasud. Kostis kargatus, unise veevälja kohal kõlas «hurraa!». Tähendab meie omad on seal, nad on teisel kaldal. «Hurraa!»

Peeaaegu samal ajal ärkasid valgete kuulipildujad. Valged polnud ilmselt rünnakut oodanud. Kuulid vingusid meie peade kohal ning laksatasid mulda üles tuhnides kõrgesse kaldasse...»¹⁶⁰

Kella kaheteistkümneks olid Punaarmee väed hõivanud juba Bolšaja ja Malaja Kahhovka. Kahe ja poole tunniga ehitati vastase tule all sild, mida mööda liikusid ešelonide kaupa 52. ja Läti diviisi peajõud. Algul läks jala- ning ratsavägi ja seejärel tulistamist katkestamata suurtükivägi. Paremkalda grupp asus kindlalt vasakule kaldale.

Dnepri forsseerimisel etendas erakordselt suurt osa suurtükivägi. Edelarinde armeede suurtükiväe inspektor sõjaväeinsener V. D. Grendal hindas oma aruandes väga kõrgelt suurtükiväe tegevust 7. ja 8. augustil, kui käis lahing Berislavi üleminekukoha pärast. «Suurtükiväe gruppide ülesanded vastasid täielikult olukorra nõuetele; võitlus vastase suurtükiväega toimus oskuslikult ja energiliselt; saavutati täielik koondtuli vajalikul hetkel ja vajalikku kohta; kõigi gruppide tuld juhtis üks suurtükiväe ülem.»¹⁶¹

¹⁵⁹ NARKA, f. 306, nim. 1, s.-ü. 6, l. 3.

¹⁶⁰ Этапы большого пути, стр. 329—330.

¹⁶¹ NARKA, f. 306, nim. 1, s.-ü. 37, l. 89.

Pärast platsdarmi vallutamist oli vaja seda enda käes hoida ja kindlustada. Võitlus jätkus. Viie-kuue päeva jooksul loodi kindlustatud riba, mida täiustati kuni Perekopi ründamise hetkeni. 13. augustil pidas valgete löögigrupp juba lahinguid meie kaitseväeosadega. Järgmisel päeval muutusid lahingud veel ägedamaks. Paremkalda grupp lõi kindlalt tagasi kõik rünnakud ja võitles suure visadusega, kusjuures selja taga oli tal lai vesitõke. Rünnaku käigus püüdis Wrangeli «kuulus» Barbovitši korpus paremkalda grupi vägesid Dnepri äärde suruda ja seal hävitada.

Kuid Kakhovka platsdarm kaitses end kindlalt. Ta pidas vastu nii vaenlase jalaväe, ratsaväe kui ka tankide rünnakule ja kujunes eelseisva pealetungi heaks lähtepunktiks. (Augusti lõpul koosnes Kakhovka platsdarm juba kolmest kaitselinist: eeslinn, põhiliin ja varuliin.) Eriti äge võitlus käis vastase tankidega. Kui tankid murdsid sisse punaste kindlustatud vööndisse, lõi jalavägi tagasi vastase jalaväe rünnakuid, lastes tankid kaevikutest mööda minna. «Terasest imele» — Prantsuse rasketankidele «Ricardo» sööstisid granaatidega vastu punaarmeelased, tankide pihta avas tule ka suurtükivägi.

Roberts Eidemanis oli väsimatu, ta jõudis kõikjale. Otsekohe teatas ta diviisikomandöridele oma tähelepanekutest, sealsamas tegi uusi taktikalisi ja operatiivseid otsuseid, arvestades momendi lahinguolukorda. «Kakhovka täitis oma ülesande,» kirjutas ta hiljem. «Wrangel kaotas operatiivse vabaduse.»¹⁶²

20—30-ndail aastail esines Eidemanis korduvalt ettekanetega Kodusõja ajaloost ning rääkis erilise erutusega Kakhovkast, mis oli talle armsaks saanud. Raske on unustada Roberts Eidemanise väljendusriikast nägu, tema säravaid silmi ja hääletooni, kui ta sõprade ringis deklameeris Mihhail Svetlovi «Kakhovkat»:

Kakhovka, Kakhovka, püss kaaslaseks ikka,
kuul, leegitse, lenda!

Eidemanis oli üks Kakhovka kangelasi ja jääb alati elama tulevaste põlvede mälestuses.

«Kakhovka,» kirjutas ta, «on vastupidavuse, külmavereisuse ja rahulikkuse imestusväärne läbipõimimine üksi-

¹⁶² Этапы большого пути, стр. 331.

kute inimeste ja tervete väeosade vaprus ja herois-
miga . . .»¹⁶³

27. septembril 1920. aastal, pärast seda kui Kahhovka platsdarm oli põhiliselt kindlustatud, määrati Roberts Eidemanis Edelarinde siseteenistuse vägede juhatajaks.¹⁶⁴

28. oktoobril algas Nõukogude vägede pealetung, mille tulemusena valged Põhja-Taurias purustati ja tõrjuti poolsaarele, kus nad varjasid end võimsate kindlustuste taha. 7. novembril algas Perekopi ja Tšongari ründamine, mille tagajärjel murti läbi kindlustustest ja vabastati Krimm valgekaartlastest. Novembri keskpaigaks viisid kangelaslikud Lõunarinde väed M. V. Frunze juhtimisel ja Krimmi partisanide aktiivsel toetusel lõpule Wrangeli armee likvideerimise.

Wrangel oli küll likvideeritud, kuid sellega polnud võitlus veel lõppenud. Novembri viimastel päevadel keeldus Mahno täitmast rindejuhatuse korraldust armee reorganiseerimise kohta ning hakkas mobiliseerima elanikkonda ja alustas sõjategevust Guljai-Pole piirkonnas.

16. detsembril juhtis Eidemanis, kes oli nüüd juba Edelarinde ja seejärel ka Lõunarinde siseteenistuse vägede juhataja ning allus vahetult M. V. Frunzele, Mahno jõukude purustamise operatsiooni Guljai-Poles. Mahno püüdis lahingust kõrvale hiilida, kuid oli sunnitud selle vastu võtma ja seejuures väga ebasoodsates tingimustes. Ta sai lüüa, kaotades «peaaegu kõik materiaalsed vahendid ja suure osa elavjõust».¹⁶⁵

Nõukogude valitsus hindas kõrgelt R. Eidemanise lahingutegevust Lõunarindel. 18. jaanuaril 1921. aastal anti talle üle väärtuslik kingitus — kuldportsigar, millele oli graveeritud «Jõupingutuste eest Wrangeli rinde likvideerimisel»,¹⁶⁶ 15. novembril 1922. aastal aga autasustati teda Üleukrainalise Kesktäitevkomitee otsusega (protokoll nr. 6/55) Punalipu ordeniga «Denikini, Wrangeli ja Petljura vastu peetud võidurikka võitluse juhtimise ning Ukraina territooriumil banditismi likvideerimise oskusliku ettevalmistamise eest,»¹⁶⁷ nagu on öeldud NSV Liidu Revolutsioonilise Sõjanõukogu käskkirjas nr. 113 6. maist 1924.

¹⁶³ Этапы большого пути, стр. 332.

¹⁶⁴ NARKA, f. 102, nim. 3, s.-ü. 878, l. 232.

¹⁶⁵ Sealsamas, nim. 1, s.-ü. 83, l. 19.

¹⁶⁶ Sealsamas, s.-ü. 12, l. 111.

¹⁶⁷ Sealsamas, f. 4, nim. 3, s.-ü. 2180, l. 114 (pöördel).

LAHINGUTES SUNDINUD

(Sõjaväekaadri sepikoda)

Tööpinkide taha töölisi tuleb,
neid rindelt kutsuvad vabrikuviled
ja maa annab õnnistuse kaasa.¹⁶⁸

Saabus 1921. aasta. See ei olnud veel täielik rahuaasta, kuna Ukrainas märatsesid kulaklik-natsionalistlikud jõud. Majandus ja transport olid raskes olukorras ning vajasid taastamist. Ent ulatuslik loov töö oli juba alanud. Meie maa ja armee läksid järk-järgult üle rahuaaja rööbastele. Hakkas kujunema normaalne elu. Kõigi Ukrainas ja Krimmis asuvate relvastatud jõudude juhataja M. V. Frunze ja tema staap töötasid pingeliselt nagu rindel.

Roberts Eidemanis oli M. V. Frunze lähim abiline. Ta oli asendamatu, kui otsustati banditismi vastu võitlemise abinõude küsimusi, võttis aktiivselt osa organiseerimis- ja sõjalis-operatiivsest tööst, samuti staabitööst, juhtis toimetamis- ja kirjastamistegevust. Üldse asendas ta rohkem kui aasta M. V. Frunzet juhataja kohal.

18. jaanuaril 1921 määras M. V. Frunze oma käskkirjaga (nr. 75) Roberts Eidemanise Ukraina siseteenistuse vägede juhatajaks. Samal kuul anti uus käskkiri, mille põhjal Eidemanis määrati Harkovi sõjaväeringkonna vägede juhatajaks.

Mõni kuu hiljem, 14. mail 1921. aastal, andis Eidemanis Harkovi sõjaväeringkonna vägede juhatamise üle A. Korgile¹⁶⁹ ning pühendus täielikult tööle Ukrainas ja Krimmis paiknevate relvastatud jõudude staabis, olles vabariigi Revolutsioonilise Sõjanõukogu käskkirjaga määratud Uk-

¹⁶⁸ Р. Эйдеман, Слова и годы, стр. 82.

¹⁶⁹ NARKA, f. 15, nim. 1, s.-ü. 78, l. 81 (pöördel).

raina ja Krimmi vägede juhataja abi kohale sõjaväeosade alal.¹⁷⁰

M. V. Frunze, R. Eidemanis ning teised sõjaväe- ja poliitikategelased, nagu K. A. Avksentevski, I. N. Dubovoi, I. F. Fedko, I. K. Grjaznov, S. I. Gussev, D. M. Karbõšev, A. Kork, I. Pauka, N. M. Sinjavski, N. V. Sollogub, I. P. Uborevitš, kes töötasid Ukrainas vahetult pärast Kodusõja lõppu, pühendasid palju jõudu ja energiat Ukrainas Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi tugevdamisele.

Roberts Eidemanis juhtis isiklikult kulaklik-natsionalistliku banditismi likvideerimise operatsioone. Ta õpetas vägesid võitlema bandiitlike atamanide ja nende jõukude vastu kõigi sõjakunsti reeglite järgi, komandöre ja poliit-töötajaid aga oskuslikult suhtuma töötavasse elanikkonda, teda kaasa tõmbama võitlusse jõukude vastu. Sellele probleemile pühendatud töödes Eidemanis näitab ära banditismi klassijuured ning ühtlasi määrab kindlaks bandiitlike atamanide vastu peetava võitluse meetodid ja vormid.

Tema kindla veendumuse kohaselt võis banditismi hävitada mitte ainult hästi väljatöötatud ja läbiviidud sõjaliste operatsioonide tulemusena, vaid eelkõige tänu nõukogude võimu õigele poliitikale külas.

Roberts Eidemanis töötas välja reeglid banditismivastast võitlusest osavõtivate väeosade komandöridele ja poliitilisele koosseisule. Need lahinguelu põhireeglid sisaldasid sõjakunsti aluseid konkreetsetes võitlustingimustes.

M. V. Frunze hindas kõrgelt operatsioone, mis Eidemanis viis 1921. a. juulis läbi Harkovi sõjaväeringkonnas. Eidemanis koordineeris vastast jälitavate vägede tegevust ja «juhtis korduvalt ise võitlusväljal lahinguid, kus teda nii mitmelgi korral ähvardas oht. Töö oli erakordselt raske,» kirjutas 30. juuli käskkirjas M. V. Frunze. Samas käskkirjas tänas juhataja vabariigi nimel Eidemanist «vägede energilise, oskusliku ja ennastsalgava juhtimise eest võitluses banditismi vastu».¹⁷¹

Kulaklike jõukude likvideerimisega viidi lõpule «väike sõda» Ukrainas, nagu ütles Eidemanis.

¹⁷⁰ Vabariigi Revolutsioonilise Sõjanõukogu käskkiri nr. 176 24. maist 1921 isikulise koosseisu kohta (NARKA, f. 15, nim. 1, s.-ü. 77, l. 83 — pöördel). Ukraina siseteenistuse vägede juhataja staap saadeti laiali 12. jaanuaril 1921. aastal (NARKA, f. 15, nim. 1, s.-ü. 12, l. 39).

¹⁷¹ NARKA, f. 15, nim. 1, s.-ü. 77, l. 229 (pöördel).

Roberts Eidemanis oli M. V. Frunze vääriline võitluskaaslane ka siis, kui lahendati Punaarmee struktuuri olulisi küsimusi, mis kerkisid päevakorda pärast seda, kui Kodusõja lahinguväljadel kõlasid viimased lasud. Ta võttis aktiivselt osa uue süsteemi populariseerimisest ja elluviimisest, mis seisis armee osalises üleviimises territoriaalsüsteemide (miilitsaüksuste) süsteemile. Brošüüris «Miilitsa alged Punaarmees», mille ta andis välja 1924. aastal Harkovis, selgitatakse selle süsteemi põhimõtteid ja tema tähtsust meie maal, räägitakse konkreetselt sõjaväekohustuslaste ettevalmistamisest sõjaväe uue struktuuri tingimustes.

Eidemanis esines sageli Harkovis ülelinnalistel parteikoosolekutel ja avaldas artikleid ajalehes «Kommunist».

Siin arendas ta ka sõjateaduslikku tööd, millele püüdis kaasa haarata Ukraina ja Krimmi väljapaistvaid sõjaväelasi, kes olid omandanud Esimese maailmasõja ja Kodusõja kogemusi.

Harkovis kirjutas Roberts Eidemanis luuletusi ja proosa-teoseid, mis kõnelesid meie maa rahulikule ülesehitustööle ülemineku perioodist. Ta kirjutas tavaliselt öösel, kuna päeval ei andnud sõjaväeline töö selleks mahti. Sageli võis Puškini tänava ühe maja akent veel kaua pärast südaööd näha valgena: Roberts Eidemanis oli kummardunud kirjutuslaua kohale, käsil proosapala või luuletus, mis kajastas uut, rahulikku perioodi meie maa elus.

11. märtsil 1924. aastal määrati M. V. Frunze NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogude otsusega NSV Liidu Revolutsioonilise Sõjanõukogu esimehe asetäitjaks. 20. märtsil andis Frunze käskkirja, milles teatas Eidemanise määramisest Ukraina ja Krimmi kõigi relvastatud jõudude juhataja ajutiseks kohusetäitjaks.¹⁷²

Varsti pärast M. V. Frunze Harkovist ärasõitu lahkus ka Roberts Eidemanis Ukrainast. 20. augustil 1924. aastal asus ta juhtima Siberi sõjaväeringkonna vägesid,¹⁷³ mis oli suurim sõjaväeringkond meie maal, hõlmates nii Siberit kui ka Kaug-Ida. Ringkonna staap asus Novonikolajevskis (nüüd Novosibirsk).

Sellise ringkonna juhatajal seisis ees suur töö, mis oli seotud väeosade võitlusvõime tugevdamisega rahuajal.

Eidemanis saabus sõjaväeringkonda selle reorganiseeri-

¹⁷² NARKA, f. 4, nim. 3, s.-ü. 2177, l. 50.

¹⁷³ NARKA, f. 25 875, nim. 3, s.-ü. 318, l. 11.

mise perioodil, pärast seda kui Lääne-Siberi ringkond nimetati ümber Siberi ringkonnaks.

Suurema osa ajast veetis Roberts Eidemanis nagu varemgi vägede juures, kus tema otsesel juhtimisel käis tõsine organisatsiooniline ümberkorraldus vastavalt partei ja valitsuse otsusele armee osalise üleviimise kohta territooriaalsüsteemile (miilitsasüsteemile). Nagu dokumentidest nähtub, pühendas Eidemanis suurt tähelepanu komandöride koosseisu stabiliseerimisele, sõjateadusliku töö arendamisele, sõjakomissariaatide ümberkorraldamisele ja uute tingimustega kohandamisele, vägede laagriõppesüsteemi väljaarendamisele, vägede distsipliini ja organiseerituse tugevdamisele.

Ringkonna väeosade ümberkorraldamist viis R. P. Eidemanis läbi tihedas koostöös ringkonna revolutsioonilise sõjanõukoguga, poliitvalitsusega ja parteiorganisatsiooniga. Tõhusalt abistasid teda ringkonna staabiülem M. V. Molkotšanov ja juhataja asetäitja J. Gailit.

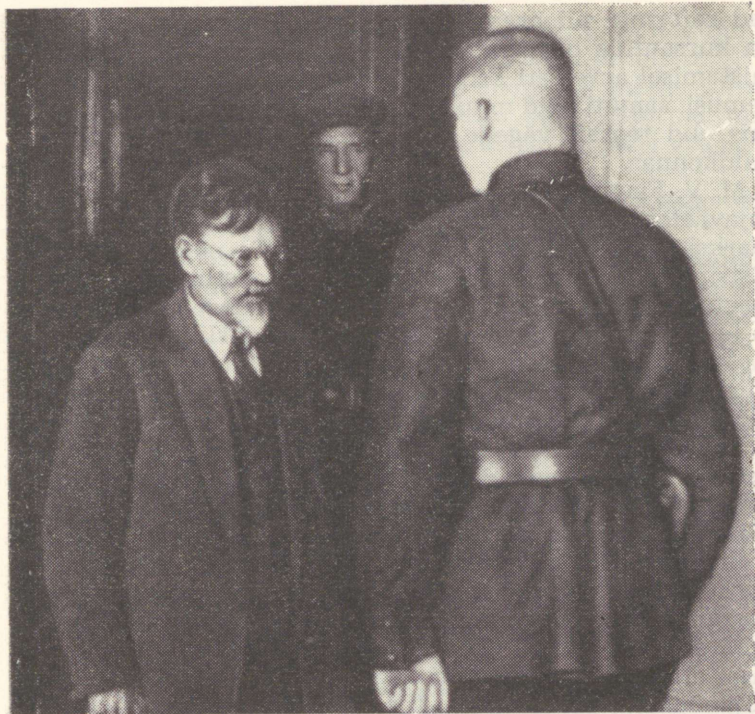
26. jaanuaril 1925. aastal määrati M. V. Frunze sõja- ja mereasjanduse rahvakomissariks ning NSV Liidu Revolutsioonilise Sõjanõukogu esimeheks. Kuna Frunze, kes töötas Revolutsioonilise Sõjanõukogu esimehe asetäitjana, oli ühtlasi ka Töölise ja Talupoegade Punaarmee staabiülem ning sõjaväeakadeemia ülem ja komissar, otsustati akadeemia ülema ja komissari kohale nimetada teine seltsimees. M. V. Frunze valik langes Roberts Eidemanisele. Partei Keskkomitee kiitis selle heaks. Soovitades Eidemanise akadeemia ülema kohale, arvestas Frunze tema suuri lahingukogemusi, sõjaväelaseid teadmisi, organisaatorivõimeid, energiat, oskust inimestega töötada ja innustada neid täitma partei ülesandeid.

7. veebruaril 1925. aastal määrati R. Eidemanis NSV Liidu Revolutsioonilise Sõjanõukogu käskkirjaga Töölise ja Talupoegade Punaarmee Sõjaväeakadeemia ülema ja komissari kohale¹⁷⁴ ning 10. märtsil 1925. aastal asus ta innukalt akadeemiat juhtima.¹⁷⁵

Roberts Eidemanise elus toimus suur muutus. Ta võttis akadeemia vastu kuulsalt väejuhilt ning väljapaistvalt Nõukogude sõjaväetegelasel. See pani tema õlgadele erilise vastutuse.

¹⁷⁴ NARKA, f. 4, nim. 3, s.-ü. 2591, l. 94.

¹⁷⁵ NARKA, f. 24 696, nim. 10, s.-ü. 23, l. 267.

R. Eidemanis raporteerib Kremlis M. I. Kalininile Tööliste ja Talupoegade Punaarmee Sõjaväeakadeemia kursantide lennu väljalaskmise puhul. 1928. aastal.

Tutvunud akadeemiaga ja selle kursantidega, tundis Eidemanis ära paljud Kodusõja veteranid, kellega koos ta oli läbi käinud kangelasliku tee. Hiljem, 6. augustil 1925. aastal, ütles ta akadeemia viienda lennu lõpupäeval, osutades kursantide erepunaste lintidega ääristatud ordenitele, et meie akadeemiat nimetatakse õigusega punalipuliseks akadeemiaks. Selle aasta viienda lennu lõpetajate hulgas oli üle 93 protsendi Kodusõjast osavõtnuid, neist 27 protsenti olid autasustatud Punalipu ordenitega.¹⁷⁶

Frunze juhtimisel olid akadeemias juba läbi viidud täht-

¹⁷⁶ Vt. «Под знаменем Ильича» (журнал партбюро Военной академии РККА), 1925, № 7, стр. 21.

sad reformid nii organisatsioonilises, õppeprogrammi kui ka kursantide õppemethodika osas. Komandöride ettevalmistamisel arvestati Esimese maailmasõja ja Kodusõja kogemusi, samuti neid muudatusi, mis olid juba toimunud või mis olid teoksil vägede relvastamise ja organiseerimise valdkonnas.

M. V. Frunze omistas suurt tähtsust nii sõjaväelistele ja sõjaväetehnilistele distsipliinidele kui ka komandöride marksistlik-leninlikule kasvatamisele. Ta nõudis, et kõigi distsipliinide õpetamine rajaneks marksistlik-dialektilisel meetodil. Suurt tähelepanu pühendas Frunze operatiivsele ja taktikalisele ettevalmistusele, sõjateaduslikule tööle. Ta toetas aktiivselt juba 1920. aastal akadeemia juurde loodud sõjateaduslikku ühingut, mis oli kogu armee sõjaväelise mõtte arendamise omamoodi lähtebaasiks.

Roberts Eidemanis oli Frunze vääriliseks järglaseks Töölise ja Talupoegade Punaarmee Sõjaväeakadeemia ülema kohal, suurendades tunduvalt meie maa esimese kõrgema sõjaväelise õppeasutuse kuulsust.

Eidemanis pidas end Frunze töö jätkajaks ning rääkis korduvalt Akadeemia Nõukogus, samuti ajakirjanduse veergudel, et tema peamine ülesanne on võimalikult paremini ellu viia Frunze poolt kavandatud reforme. Eidemanise ettepanekul nimetati NSV Liidu Revolutsioonilise Sõjanõukogu käskkirjaga Töölise ja Talupoegade Punaarmee Sõjaväeakadeemia 5. novembril 1925. aastal, mõni päev pärast väljapaistva väejuhi surma,¹⁷⁷ Frunze-nimeliseks akadeemiaks. Roberts Eidemanis tegi palju selleks, et säilitada tema poolt siiralt armastatud väejuhi mälestust. Juba palju aastaid akadeemia juures eksisteerinud M. V. Frunze kabinet, mis käesolevaks ajaks on tunduvalt laienenud ja täienenud tema tegevust puudutavate rohkete dokumentide ja materjalidega, on samuti kavandatud ja avatud Eidemanise initsiatiivil.¹⁷⁸ Roberts Eidemanis koostas kabineti tööplaani ja asus seda juhtima.

Grupp sõjaväeakadeemia töötajaid valmistas Eidemanise juhendamisel ilmumiseks ette M. V. Frunze teoste esimesed kolm köidet, mis ilmusid 31. oktoobril 1929. Kogu töö tehti

¹⁷⁷ M. V. Frunze suri 31. oktoobril 1925.

¹⁷⁸ Kabinet avati 15. veebruaril 1926. aastal. NSV Liidu Revolutsiooniline Sõjanõukogu kinnitas kavandatud kabineti tegevusprogrammi ning kiitis heaks ettevalmistatava näituse M. V. Frunze elust ja tegevusest. (NARKA, f. 24 696, nim. 10, s.-ü. 26, l. 63).

ühiskondlikel alustel. Sellest võtsid osa N. V. Sollogub¹⁷⁹, N. J. Kakurin, S. M. Belitski, F. K. Panarin ja teised¹⁸⁰.

Roberts Eidemanis oli akadeemia ülem ja komissar seitse aastat. Tema juhtimise ajal viidi ellu palju reforme, mis tunduvalt tõstsid Punaarmee komandöride kaadri ettevalmistamise üldist taset.

Eidemanis muutis järsult Akadeemia Nõukogu tegevust, rajades selle loovale initsiatiivile.¹⁸¹

Nõukogu tööst, mis tänapäeval juhib tõeliselt teaduslikult kursantide ettevalmistamist, võtsid osa niisugused väljapaistvad sõjaväetegelased, nagu: M. N. Tuhhatševski, S. S. Kamenev, V. F. Novitski, P. P. Lebedev, G. D. Gai, D. M. Karbõšev, A. A. Svetšin, S. M. Belitski, A. I. Verhovski, J. Vacietis, B. I. Gorev, N. J. Varfolomejev, M. M. Zagju, A. A. Baltiiski, A. K. Kolenkovski, N. G. Korsun, A. G. Lignau, I. P. Uborevitš, I. I. Štšolokov, I. Pauka, S. N. Krassilnikov, A. M. Zaiontškovski, N. J. Kakurin ja paljud teised.

Nagu tõendavad rohkearvulised dokumendid, juhtis Eidemanis väsimatult Akadeemia Nõukogu tähelepanu vajadusele ajaga kaasa sammuda, arvestada tehnika arengut, sõjateaduslikke saavutusi, armee nõudeid. Sellest ajast alates, kui Punaarmee relvastusse ilmus uus tehnika, oli vaja vägedes läbi viia organisatsioonilisi muudatusi, oli vaja uudselt lahendada operatiivseid ja taktikalisi küsimusi. Roberts Eidemanis juhtis akadeemia töötajate tähelepanu eriti sellele, et nende ees seisab vastutusrikas ülesanne ette valmistada sõjaväe üldkomandöre, kes hästi tunnevad uue sõjatehnika lahinguomadusi ning kes on võimelised edukalt kasutama kaasaja väeliike ja nende lahinguvahendeid.

Juba Frunze ajal muutus sõjaväeakadeemia Töölise ja Talupoegade Punaarmee kaadri sepikojaks, kusjuures tema töö kogu aeg täienes. 1926. aastast alates kehtestati kontroll ja hinded, viidi sisse süstemaatilised ja ootamatud kontrollarvestused, kokkuvõtlikud ja kontrollivad sõjaväeharjutused ja manöövrid maastikul. Kursantide õppetööd akadeemias hakati seostama praktilise tööga vägedes, kus nad õppisid tundma uut sõjatehnikat, kontrollisid ja tugev-

¹⁷⁹ Akadeemia ülema asetäitja.

¹⁸⁰ NARKA, f. 24 696, nim. 10, s.-ü. 36, l. 382.

¹⁸¹ Sealsamas, nim. 1, s.-ü. 30, l. 70.

R. Eidemanis oma perekonna keskel.

dasid oma akadeemilist ettevalmistust, tutvusid mitmesuguste väeliikide eluga ja võitlusega. Akadeemia programmis pöörati üha enam tähelepanu sellele, et kursantidest saaksid head praktikud ja ühtlasi ka instruktorigid.

Eidemanis arvas, et kursantide ettevalmistamisel on vaja arvestada relvastatud jõudude arengutendentse.

«Iga uus etapp meie armee ettevalmistamisel näitab meile, millest antud etapil tuleb järeldusi teha, vastasel korral meie teiega kiskusime end lahti nii sõjaväest, elust kui ka sellest viisaastakust, mis kujundab meie armeed ümber veelgi rohkem kui möödunud viis aastat (1923—1928), mille jooksul meie arvates toimus suur sõjaväe-reform.»¹⁸²

Ta meenutas korduvalt alalisele koosseisule, et akadeemia «on kohustatud ette valmistama kohusetruid ja distsiplineeritud komandöre, kelles on need omadused ühendatud algatusvõime ja eneseohverdamisega, vastupidavuse ja tahtejõuga, komandöre, kes ei vannu alla rasketes kaasaja lahingutingimustes.»¹⁸³

Palju tähelepanu pühendas Eidemanis sellele, et kursante õpetataks omandatud teadmisi ellu rakendama. Armee töötajad peavad aitama akadeemia lõpetanuil kiiremini praktilisse töösse lülituda. Sõjaväeakadeemia annab kursantidele teadmiste alused edasiseks iseseisvaks tööks. Akadeemia lõpetanu, kes selle unustab, jääb paratamatult elust maha ega õigusta meie maa, valitsuse ja partei usaldust. Ta ütles, et sõjaväeakadeemia on nagu ettevalmistusklassiks sellele keerukale ja raskele «akadeemiale», kuhu lõpetanud astuvad.

Roberts Eidemanise ajal loodi akadeemias uued kateedrid. Eriti suur tähtsus oli motoriseerimise, mehhaniseerimise ning lennuväe kateedril. 1931. aastal avati operatiiv-fakulteet, mille tööst Eidemanis vahetult osa võttis, valides professoreid ja õppejõude. Tema initsiatiivil loodi samuti varustusalane fakulteet, mis hiljem kujunes iseseisvaks akadeemiaks. Roberts Eidemanis sai väga hästi aru, et isegi siis, kui võitlejad on hästi ette valmistatud, jääb armee tänapäeval lahingus paratamatult jõuetuks, kui tema varustamine on halb. Rõhutades varustusalase fakulteedi loomise tähtsust, tõi ta näiteks Kodusõja ja 1920. aasta Varssavi operatsiooni, «mis näitasid, kui hukatuslik on lahingulise varustusaparaadi puudulik ettevalmistus».¹⁸⁴

Juba oma Ukrainas viibimise ajal tegi Eidemanis ette-

¹⁸² NARKA, f. 24 696, nim. 1, s.-ü. 30, l. 100.

¹⁸³ Sealsamas, nim. 12, s.-ü. 1, l. 135 (pöördel).

¹⁸⁴ «Красная звезда», 8 декабря 1926, № 289.

paneku organiseerida sõjateadusliku ühingu töö ühiskondlikel alustel. Kõneldes sõjateadusliku ühingu teaduslike tööde väljaandmisest ütles ta Akadeemia Nõukogu istungil 30. septembril 1929. aastal:

«Ei või kasvatada inimestes niisugust ellusuhtumist, et neile makstakse kõige eest, mis nad iganes teevad, ka kui nad halvasti teevad. Säärastes tingimustes ei saa areneda ühiskondliku organisatsiooni aktiivne töö.»¹⁸⁵ Need sõnad ajendasid rakendama ühingu töös ühiskondlikke põhimõtteid. Roberts Eidemanis ise laskis raha, mis tal töö eest Akadeemia Nõukogus saada oli, kanda riigi fondi.¹⁸⁶

Kui Eidemanis oli juba aasta aega olnud akadeemia ülem, esines ta I üleliidulisel sõjateadusliku ühingu kongressil ettekandega, milles tõstis üles rea põhimõttelisi küsimusi, mis puudutasid sõjateadusliku töö arendamist armees ja väljaspool armeed (armeevälise aktiivi loomine, reservkomandöride aktiveerimine, elanikkonna hulgas massilise kaitsetöö läbiviimine).

Õhutades igati akadeemias sõjateoreetilist tööd, jätkas Eidemanis pidevalt õpinguid. Nii tegi ta 1927.—1928. aastal läbi Saksamaa Kindralstaabi Kõrgema Sõjaväeakadeemia kursuse Berliinis, katkestamata oma otsest tööd Tööliste ja Talupoegade Punaarmee Sõjaväeakadeemia ülemana.

Ta oskas enda ümber koondada andekaid sõjateoreetikutid, professoreid ja õppejõude, kes tema kui akadeemia ülema toetusel andsid välja mitu tähtsat sõjateoreetilist tööd, mis tegid au nõukogude sõjateadusele. Akadeemia poolt väljaantud sõjateoreetilistest töödest, mille valmistamisele Eidemanis kaasa aitas, tuleks nimetada tuntud sõjateoreetiku V. K. Triandafillovi tööd «Kaasaja armeede operatsiooni iseloom» (1929), G. S. Issersoni tööd «Operatiivkunsti evolutsioon» (1932), N. J. Varfolomejevi tööd «Löögiarmee» (1933) ja teisi.

V. K. Triandafillovi mainitud töö kohta kirjutas Roberts Eidemanis ulatusliku retsensiooni, mis avaldati ajalehes «Krasnaja Zvezda». Andes teadlase tööle üldiselt kõrge hinnangu, oli ta paljudes seisukohtades hoopis teisel arvamusel. Näiteks V. K. Triandafillovi väidet, et ründe vahendite arenemistempo on kaitsevahendite arenemistempost ilmselt maha jäänud, ei pidanud Eidemanis põhjendatuks.

¹⁸⁵ «Военно-исторический журнал», 1963, № 7, стр. 60.

¹⁸⁶ Sealsamas.

Ta ütles, et autori väide on vastuolus niisuguste ründe- vahendite arenemisperspektiividega, nagu seda on tankid, suurtüki- ja lennuvägi. Samuti ei saa leppida seisukohaga, et tankitõrje on niivõrd arenenud, et tankid ei suuda sellest läbi murda. Peale selle on kaitse- ja ründe vahendite vahe- korda sageli lihtsustatult käsitletud. Muuseas on retsen- sendi arvates «kaasaja jalavägi tunduvalt suurema kaotus- protsendi korral, kui see oli maailmasõjas, võimeline säili- tama oma lahinguvõime, eriti kaitisel».¹⁸⁷

V. K. Triandafillovi peamist teenet näeb Eidemanis sel- les, et sõjateoretik «püüab esmakordselt sellise selgusega panna Punaarmee probleemi ette, milline peab olema kaasaja armeede operatsioonide iseloom, lähtudes põhiliselt neist muudatustest, mida armeede siseellu on toonud are- nev sõjatehnika.»¹⁸⁸

Roberts Eidemanis kahetses, et autor ei ole oma väärtus- likus töös midagi öelnud nii aktuaalse küsimuse kohta nagu seda on operatiivne ootamatus, kuid nõustus täielikult tema arvamusega, et mahajäänud sõjatehnika- harud tuleb teistega ühele tasemele viia.

Puudutades majanduslikku olukorda ja riigikaitset, avaldas Eidemanis veendumust, et meie sotsialistlik ma- jandus läheb oma arenemise jõu, ulatuse ja võimsuse poo- lest kahtlemata ette kapitalistlikust majandusest (muidugi kui seda ei takistata väljastpoolt). Ent isegi siis, kui me astume sõtta varem, ei kaota me seda. Kuid me ei pea nä- gema mitte ainult «uusi relvi», vaid eriti hindama ka «uut võitlejat», rõhutab ta. Me peame hindama meie eeliseid tulevikusõjas, mis tulenevad revolutsioonist endast.

Sellega seoses tõsteti retsensioonis üles väga tähtis küsi- mus: Milles seisneb praegu peamine oht? «Kas selles, et meie sõjateadlaste ning Tööliste ja Talupoegade Puna- armee komandöride seas on märgata tendentsi alahinnata tulevikusõjas neid eeliseid, mis tulenevad meie revolutsiooni, meie riigi ja Punaarmee iseloomust endast, või, vastupidi, selles, et me praegu võime kohata konservatiivseid «hurraameeleolusid», mis toovad kaasa sõjatehnika osatähtsuse ja täna- päeva keerukate operatsioonide juhtimise

¹⁸⁷ «Красная звезда», 1 января 1930, № 1.

¹⁸⁸ Sealsamas.

raskuste alahindamise. Meile näib, et peamist ohtu kujutab endast teine suund...»¹⁸⁹

Kommunistlik Partei hoiatas imperialistide sõjalise kallaletungi eest NSV Liidule ja suunas sõjateoreetikuid tulevikusõja iseloomu arutama. Eidemanis pühendas sellele aktuaalsele probleemile suurt tähelepanu. Eelkõige pidas ta suurimaks kergemeelsuseks meie poolt näha tulevikusõda, mille imperialistid meile peale sunnivad, mingi kiiresti mööduva protsessina. Meie peame valmis olema pikaajaliseks tõsiseks võitluseks, hoiatas ta ning astus koos teiste eesrindlike nõukogude sõjateadlastega välja mõnedes tegelastes juurdunud seisukoha vastu, nagu oleks tulevikusõda mingi jalutuskäik.

Eriti aktuaalne oli tol ajal küsimus, milline on sõja algperiood. Eidemanis nägi juba 1934. aastal ette, et imperialistid tungivad NSV Liidule kallale ootamatult: «Ootamatu kallaletung on meie ajastu «sõjamoe» «viimane röögatus»,» kirjutas ta artiklis «Kaitse ning Osoaviahimi ülesanded», «mis on nüüd viidud täiesti ühele pulgale teoreetilise kooliga just selle tõttu, et armeede mobiliseerimise tähtajad on tunduvalt lühenenud.»¹⁹⁰ Teatavasti alustas hitlerlik Saksamaa 1941. aastal sõda meie maa vastu, tungides kallale ootamatult, oma sõna murdes. Eidemanisel oli õigus, kui ta ütles, et otsekohe sõja alguses hakatakse «õhust ründama vaenlase territooriumi elulisi punkte, et täielikult halvata tagalat ja demoraliseerida kogu elanikkonda».¹⁹¹ Nagu me teame, alustaski hitlerlik Saksamaa just nii sõda NSV Liidu vastu.

Mõni aeg varem, 1931. aastal, avaldas Roberts Eidemanis ajakirjas «Voina i Revoljutsija» üksikasjaliku artikli «Sõja algperioodi iseloom». Selles leidis kajastamist eesrindlik nõukogude sõjateooria.

Roberts Eidemanise artikkel pakub huvi ka meie päevil. Selles on öeldud:

«Need näitajad, mis varem määratlesid, kui kiiresti üks või teine maa suudab lähtepositsioonidele asuda, ei piirdu enam ainult elanikkonna tiheduse, raudteevõrgu ja teede olukorraga ning riigi suurusega; lähtepositsioonidele asumise kiiruse ja õiguse eest puhkeb äge võitlus juba sõja esimestel tundidel nii maal kui õhus...»

¹⁸⁹ «Красная звезда», 1 января 1930, № 1.

¹⁹⁰ «Большевик», 1934, № 15, стр. 35.

¹⁹¹ Sealsamas.

... Juba sõja esimestel päevadel tulevad üle piiri lennuväe tegevust täiendades ja koos sellega töötades kerged, liikuvad, kuid tulejõult tugevad motomehhaniseeritud väed, tungides kaugemale vastase territooriumile.»¹⁹²

Seda mõtet arendades märgib Roberts Eidemanis, et «juba esimesel päeval tulevad üle piiri... motoriseeritud jalavägi ja motoriseeritud suurtükivägi. Lennuväega koos tegutsedes tungivad need jõud kaugemale vaenlase territooriumile,»¹⁹³ ja see pool, kes suudab kiiremini ette valmistada «oma vastase strateegiliseks aheldamiseks sõja algperioodil, kiiremini ja edukamalt mobiliseerib oma esimesed ešelonid ja need tegevusse viib olukorras, mis on võimalikult soodne edasiseks otsustavaks eduks,»¹⁹⁴ see pool on palju eelistatumas seisukorras.

Akadeemias muutus tunduvalt paremaks üldtaktika ja operatiivkunsti õpetamine, mis toimus täielikus vastavuses sõjatehnika arenguga ja vägede vajadustega. Mitmesugused õppused, millest Roberts Eidemanis pidevalt osa võttis, praktika väeosades, välimatkad ja manöövrid parandasid suurel määral kursantide ettevalmistust.

Partei juhendi kohaselt edutati kahekümnendate aastate lõpuks akadeemiasse pedagoogilisele tööle andekas noor kaader nii akadeemia enda ridadest (adjunktuur) kui ka otseselt sõjaväest. Roberts Eidemanis pidas oluliseks edukat töölisi ja talupoegi, Kodusõjast osavõtnuid ja Kommunistliku Partei liikmeid. Noorte õppejõudude seas paistisid oma teaduslike töödega silma K. A. Neiman, A. G. Golikov, B. V. Maistrakh, G. S. Isserson, A. V. Pavlov, J. N. Sergejev, N. I. Beljajev, A. M. Volpe, S. N. Krassilnikov, A. V. Kirpitsnikov, P. A. Kurotškin, M. P. Milovski ja teised.

Akadeemias töötamise ajal võttis R. Eidemanis osa Kodusõja ajalugu käsitleva esimese suure kollektiivse töö väljaandmisest. See oli kolmeköiteline teos «1918—1921. aasta Kodusõda», mis ilmus aastail 1928—1930 ja mille autoriteks olid NSV Liidu tuntumad sõja- ja poliitikategelased.

Sel perioodil kirjutas Roberts Eidemanis sõjaväe- ja sõja-ajaloo-alaseid töid, samuti ilukirjanduslikke teoseid ning tegi ulatuslikult toimetamistööd, tema käe alt käisid

¹⁹² «Война и революция». Орган ЦС Осоавиахима, М., 1931, № 9, стр. 12.

¹⁹³ Sealsamas, lk. 13.

¹⁹⁴ Sealsamas.

läbi paljude sõjaprobleeme uurivate autorite käsikirjad. Ta oli tihedas kirjavahetuses meie maa väljapaistvate sõjaväelaste ja poliitikategelastega, kirjanike ja ajakirjanikega, tundis elavat huvi kaasaja aktuaalsete küsimuste vastu.

Roberts Eidemanis tegi palju akadeemia heaks. Ta võitis kõikide poolehoiu ja austuse ning pühendas end täielikult tööle nagu armeeski. Teda võis näha kõikjal: oma kabinetis raamatu või käsikirja kohale kummardumas, auditooriumis loengul, sõjateadusliku ühingu presiidiumis, kursantide ühiselamus või nende parteikoosolekutel.

Eidemanis esines sageli ettekannetega Moskva linnarajoonide tehastes, vabrikutes, partei pleenumitel ja -aktiividel.

Veel praegugi on paljudel endistel akadeemia kursantidel, kellest on saanud väljapaistvad sõjaväelased, säilinud helge mälestus Roberts Eidemanisest sõjaväeakadeemia ülemana ja komissarina. Nii kirjutab kindralmajor M. V. Smirnov oma mälestustes akadeemiast, kuhu ta asus õppima 1928. aastal: «Meenutades südamesoojusega õppetööd akadeemias, tahaksin esile tõsta andekaid ülemaid, õpetajaid ja kasvatajaid, kes pühendasid meie heaks rohkesti jõudu ja energiat. Esmajärjekorras tahan mainida akadeemia ülema Roberts Eidemanise nime...»¹⁹⁵

Paistes välja suure töövõime ja raugematu energiaga, oli ta alati ja kõiges oma seltsimeestele eeskujuks, innustades neid niisama väsimatult töötama.

Aastapäevad enne akadeemiast Osoaviahimi üleminekut kirjutas Eidemanis: «Me ei kahtle selles, et lõpetajad oma valdavas enamuses seisavad nende nõuete kõrgusel, mida neile esitab armee, ning et nad oma tööd teevad nagu tõelised bolševistlikud komandörid, täites neile usaldatud ülesannet bolševiku järjekindluse, visaduse, väsimatuse ja raugematu entusiasmiga. Me ei kahtle ka selles, et rõhuv enamus komandöre, kes lähevad armeesse, seisavad oma praktilises töös Punaarmee rekonstrueerimise perioodi ülesannete kõrgusel ja oskavad oma praktilist tööd ühendada selle uue teoreetilise lahtimõtestamisega, mida on toonud ja toob sõjaasjandusse üha muutuv tehnika.»¹⁹⁶

Roberts Eidemanise viljakat tegevust Punaarmee koman-

¹⁹⁵ 40 лет Военной академии имени М. В. Фрунзе, М., Воениздат 1958, стр. 185.

¹⁹⁶ «Красная звезда», 4 мая 1931 года.

dõride kaadri ettevalmistamisel hindas kõrgelt Nõukogude riik. Sõjaväeakadeemia 15. aastapäeval, 15. jaanuaril 1934. aastal, autasustati Eidemanist NSV Liidu Kesktäitevkomitee Presiidiumi otsusel Punatähe ordeniga selle eest, et ta 1925. aastast 1932. aastani akadeemias töötades pühendas «palju tööd ja energiat akadeemia juhtimisele ja seal sõjateadusliku töö arendamisele».¹⁹⁷

Roberts Eidemanisel oli suur autoriteet. Kui ajaloolane-marksist võttis ta aktiivselt osa 1929. aastal kommunistliku akadeemia juures loodud sõjaprobleemide uurimise sektsiooni tegevusest, oli sektsiooni presiidiumi liige. Sektsiooni kuulusid niisugused väljapaistvad nõukogude riigi- ja poliitikategelased, nagu: A. S. Bubnov, meie maa silmapaistev ajaloolane M. N. Pokrovski, J. B. Gamarnik, I. P. Uborevitš. Eidemanis juhtis selle sektsiooni ajalooosakonda. Selle osakonna büroo koosseisu kuulusid peale esimees Eidemanise järgmised seltsimehed: V. Malahovski — esimehe asetäitja, A. B. Kadišev — sekretär, A. S. Bulin, V. A. Melikov, S. R. Budkevitš, G. D. Gai — büroo liikmed.¹⁹⁸

Sektsioonis oli üldajaloolasi ja sõja-ajaloolasi, kes töötasid sõjaprobleemide kallal. Sektsioon avaldas artikleid, mida ka praegu loetakse suure huviga.

Roberts Eidemanis oli ajaloo-osakonna istungite alaline juhataja, tegi kokkuvõtteid diskussioonidest, suunas neid parteilisuse vaimus, kritiseeris neid vanu sõjaspetsialiste ja sõja-ajaloolasi, kes ei olnud veel täielikult vabanenud kodanliku sõja-ajaloo seisukohtadest ja idealistlikust suhtumisest sõjasse. Ta tõstis üles aktuaalseid probleeme, sidudes neid Punaarmee kujundamise otsuste ülesannetega, mineviku õppetundide loova lahtimõtestamisega.

Tol ajal kui marksistlike ajaloolaste kaader ei olnud veel kuigi suur, oli vaja kasutada vanade sõjaspetsialistide väärtuslikke sõja-ajaloo-alaseid töid. Eidemanis rõhutas korduvalt, et tuleb arvestada mineviku sõjakogemusi. Ta ütles, et meie noor ajaloolaste kaader kasvab, ehkki vahetevahel teeb vigu ja ta tööd võiksid kvaliteedilt olla paremad. Vana kooli tuntud sõjakirjanike tööd sisaldasid rikkalikku fak-

¹⁹⁷ «Правда», 18 января 1934 года.

¹⁹⁸ Vt. Записки. Коммунистическая академия. Секция по изучению проблем войны, г. I, М., Издание Коммунистической академии 1929, стр. 211, 214.

tilist materjali, neis oli üldistatud Esimese maailmasõja ja teiste sõdade kogemusi, kuid need ei olnud kirjutatud marksistlikult, ignoreerisid dialektilist meetodit.

Ühel ajaloo-osakonna istungil astus Eidemanis teravalt välja Tööliste ja Talupoegade sõjaväeakadeemia professori A. I. Verhovski vastu (1917. aastal oli ta Ajutise Valitsuse sõjaminister), kes halvustavalt rääkis Engelsi sõja-alastest töödest. Roberts Eidemanis juhtis tähelepanu tõsiasi järele, et Verhovski esines kergemeelselt, pinnapealselt ja eba-teaduslikult, et ta mitte midagi ei taipa marksismist. Pärast tõsist kriitikat oli Verhovski sunnitud kinnitama, et loeb oma esinemise, kus ta põhjendamatult laimas F. Engelsit, ekslikuks.

Samal istungil rõhutas Eidemanis Verhovskit kritiseerides, et me ei saa mittemarksistlikke töid täielikult kõrvale heita. Me ei saa näiteks eitada niisuguse töö tähtsust Puna-armeele, «nagu V. F. Novikovi täiesti mittemarksistlik töö».¹⁹⁹

Seoses sellega tegi Roberts Eidemanis ettepaneku luua tõeline marksistlik kriitika, mis aitaks meie kaadril õigesti mõista vanade sõjaspetsialistide sõja- ja sõja-ajaloo-alaste tööde olemust. Ta kirjutas, et see aitaks kasvada «uuel teadlaste vahetusel» ja «kindlustaks meie ideoloogilisi seisukohti sõjateaduses».²⁰⁰

Esinedes sõjaväeakadeemia nõukogus, rõhutas Eidemanis vajadust tõeliselt marksistlike tööde järele. Iga akadeemia nime all välja antud töö, ütles ta, peab olema marksistlik või varustatud vähemalt marksistliku eessõnaga, «omamoodi prillidega lugeja jaoks».²⁰¹

Roberts Eidemanis astus välja kahe äärmuse vastu Kodusõja kogemuste hindamisel: nii nende vastu, kes Kodusõja klassiiseloому ignoreerides arvasid, et selle kogemused sõjalisest seisukohast midagi olulist ei andnud ning see pärast tuleb silmas pidada ainult Esimese maailmasõja kogemusi, kui ka nende vastu, kes arvasid, et tulevikus võib tarvis minna ainult Kodusõja kogemusi.

«Mõnede ettekujutuste järgi oli Kodusõda vaid nokitseva tegevuse sünonüümiks, tehnilise mahajäämuse sünonüümiks».

¹⁹⁹ Записки, т. I, стр. 61. Juttu on Novikovi tööst «1914.—1918. aasta maailmasõda», millele anti vastavalt Osoviahimi Kesknõukogu presiidiumi otsusele 25. oktoobrist 1926 M. V. Frunze preemia.

²⁰⁰ Sealsamas.

²⁰¹ NARKA, f. 24 696, nim. 1, s.-ü. 30, l. 74.

miks, mis tulevases võitluses enam ei kordu ega saa korduda,» ütles Eidemanis. «Tõepoolest klassikalise sõjakunsti seisukohalt me sageli nokitsesime ja selle eest tuli tihti kallist hinda maksta. Ka sõjatehnika oli madalal tasemel. Kuid Kodusõja kogemuste tähtsuse eitajad unustavad, et see sõda avas uue sõdade perioodi — proletariaadi ja kodanluse vaheliste kodusõdade perioodi . . . Ta näitab huvitatud klasside eriti aktiivset osavõttu võitlusest, rahvahulkade ulatuslikku omaalgatuslikku tegevust Nõukogude riigi armee varustamisel ja toetamisel; võitluse enda ennekuulmatut ägedust, selle otsustavat iseloomu, kusjuures suure sõjaga üheaegselt käis pidevalt «väike sõda». ²⁰² Ka sõjakunsti valdkonda lisas ta midagi.»

Samal ajal, nagu arvas Eidemanis, ei saa ignoreerida samuti Esimese maailmasõja kogemusi. See sõda andis sõjakunsti seisukohalt palju uut, mida kasutati ka Kodusõjas. Kuid kogu aeg tuleb silmas pidada sõjateaduse arengut. See ei seisa paigal, eriti seoses uute tehniliste võitlusvahendite (tankide, lennukite ja teiste) ilmumisega.

Puudutades Kodusõja ajalugu, juhtis Eidemanis tähelepanu väeosade ajaloo tundmaõppimisele, «Kodusõja hinge» tundmaõppimisele, nagu ta arvas, «see ajalugu annaks meile tõeliselt täpse pildi kogu kangelaslikust võitlusest — annaks pildi väeosade sünniloost, üksikutest taktikalistest momentidest . . .» ²⁰³ Tuleb tundma õppida kogemusi, kokku koguda «kõik see, mis Kodusõjast osavõtnutel on veel säilinud, kõik need mälestused, kogu see materjal, mis sellest sõjast, iga väeosa lahinguminevikust on järele jäänud, sest iga aastaga need võimalused ahenevad,» ²⁰⁴ kirjutas ta.

Huvitavad ja sisukad olid ettekanded sõja-ajaloo probleemidest, mis Eidemanis esitas sõjaprobleemide sektsioonis. 28. aprillil 1930. aastal ta näiteks võttis osa diskussioonist, mis hargnes S. R. Budkevitši ettekande üle «Poola armeede operatsioon Vislal 1920. aastal».

Roberts Eidemanis oli tollal ilmuvate häälekandjate, nagu «Voina i Revoljutsija» (Osoaviahimi Keskkomitee häälekandja), «Istrorik-marksist» (Kommunistliku akadeemia häälekandja) aktiivne kaastööline. Ta avaldas neis aja-

²⁰² «Военный вестник», 1927, № 7, стр. 7.

²⁰³ Р. Эйдеман, Итоги и перспективы работы ВНО, М., Изд-во «Военный вестник» 1926, стр. 16.

²⁰⁴ Sealsamas, lk. 17.

kirjades rohkesti artikleid, milles käsitles Kodusõja ajaloo aktuaalseid probleeme.

Põhitegevuse kõrval võttis Eidemanis aktiivselt osa NSV Liidu Revolutsioonilise Sõjanõukogu tööst. Nii rääkis ta ühel nõukogu istungil 1928. aastal tankitõrjemiinide ja -kahurite tootmise organiseerimise ja side parandamise vajadusest. Side parandamisele juhtis ta eriti tolleaegse Tööliste ja Talupoegade Punaarmee sideülema N. M. Sinjavski tähelepanu. Revolutsioonilise Sõjanõukogu ülesandel külastas Roberts Eidemanis sageli ka sõjaväeringkondi.

PUNAARMEE RESERV

(Osoaviahim)

Ma tahan olla esimeste seas,
kui meie maa nüüd ehitab ja loob ja rajab,
ja esimeste hulgas olla siis,
kui jälle pommirahet meile kaela sajab.²⁰⁵

1932. aasta aprillis suunas Kommunistliku Partei Keskkomitee Roberts Eidemanise tööle Osoaviahimi, mis oli selleks ajaks kujunenud juba võimsaks kaitseiseloomuga ühinguks ja nõudis kvalifitseeritud juhtimist. Koos temaga saadeti sinna parim sõjaväe- ja parteipoliitiliste töötajate kaader. Eidemanis oli endiselt NSV Liidu Revolutsioonilise Sõjanõukogu liige ja 1934. aasta novembrist sai NSV Liidu Kaitse Rahvakomissariaadi Sõjanõukogu liikmeks. Osoaviahimi veteran B. F. Tramm²⁰⁶ jutustab, et 1932. aastal toimus NSV Liidu Osoaviahimi Kesknõukogu järjekordne pleenum, kus muu hulgas arutati Osoaviahimi Keskkomitee juhtimise tugevdamise küsimust. NSV Liidu ja Vene NFSV Osoaviahimi Kesknõukogu esimehe küsimusest kõneles ÜK(b)P Keskkomitee ülesandel Keskkomitee liige K. I. Nikolajeva.²⁰⁷ Ta soovitas Kesknõukogu esimeheks valida R. Eidemanist, kusjuures ta iseloomustas Eidemanist kui ustavat leninlast, tulihingelist nõukogude patriooti, lahingukomandöri, andekat sõjaväeorganisaatorit, suurepäraselt ühiskonnategelast, M. V. Frunze võitluskaaslast, kellega koos ta on palju ära teinud Punaarmee ülesehitamisel.

Roberts Eidemanis valiti üksmeelselt Osoaviahimi Kesknõukogu esimeheks.

²⁰⁵ Р. Эйдeman, Слова и годы, стр. 157.

²⁰⁶ Nüüd kindralmajor, ALMAVÜ Keskkomitee presiidiumi liige.

²⁰⁷ Klavdija Ivanovna Nikolajeva (1893—1944) — üks vanim Venemaa revolutsioonilisest liikumisest osavõtja, Kommunistliku Partei liige 1909. aastast, väljapaistev partei- ja ühiskondlik töötaja.

R. Eidemanis vestleb J. D. Moškovskiga pärast näitlikku kestvus-
hüpet esimesel langevarjurite massidemonstratsioonil Tušinos.
1933. aastal.

Asudes võimsa vabatahtliku kaitseorganisatsiooni loomisele, arvestas Eidemanis eelkõige tulevikusõja massilist iseloomu, «mis täies suuruses seab tööliste ja talupoegade ühiskonnale ülesande, anda elanikele sõjaline ettevalmistus. Armeed üksinda selle ülesandega toime ei tule.»²⁰⁸

Kasutades ühe kodanliku sõjategelase aforismi «sõjas võidab see, kelle närvid on tugevamad», kirjutab Eidemanis: «Need närvid on tugevamad sellel, kes oskab elanikkonda poliitiliselt ja sõjaliselt ette valmistada sõja tajumiseks, mida meile võidakse peale sundida, kes suudab teda ette valmistada kõigiks sõja viletsusteks ja raskusteks.»²⁰⁹

Esinedes hiljem ÜLKNÜ X kongressil (aasta enne oma traagilist hukkumist), arendas Roberts Eidemanis seda mõtet edasi. «On juba selgeks saanud,» ütles ta, «et riigi kaitset selle sõna tänapäevases mõistes ei kindlustata mitte ainult relvastatud jõududega, nende sõjalise väljaõppega, nende relvastuse seisukorraga, vaid ka elanikkonna laiade

²⁰⁸ «Военный вестник», 1926, № 6, стр. 3.

²⁰⁹ Sealsamas.

hulkade valmisolekuga vaenlasele vastu astuda.»²¹⁰ Tema sõnad leidsid kõigi kongressist osavõtjate palavat toetust.

Osoaviahim oli just see suurepärase töötajate massiorganisatsioon, kes aitas neil edukalt omandada sõjateadmisi. Pidades väga tähtsaks kodanike sõjalist õpetust ja nende kasvatamist nõukogude patriotismi vaimus, pööras partei Keskkomitee suurt tähelepanu Osoaviahimi tööle.

Oli vaja kogu meie majandus kaitseks ette valmistada. Eidemanis rääkis sellest korduvalt, kutsudes üles siduma sõjalist õppust tihedalt muude õppustega.

Täites partei juhendeid, võitles Eidemanis ühingu demokraatiseerimise eest, selle eest, et töö ühingus toimuks põhiliselt ühiskondlikel alustel, säilitades ainult suhteliselt väikese tasulise aparadi. «Mingu ära inimesed, kes häbenevad, et nad on Osoaviahimi liikmed,» ütles ta. «Mingu minema need tšinovnikud. Aga iga bolševik, iga kommunistlik noor, iga aus parteitu tööline ütleb alati ja kõikjal Osoaviahimi kohta: «See on minu Osoaviahim, minu organisatsioon.»»²¹¹ Punaarmee kaasabil varustati Osoaviahim võitlusvahenditega. Kasvas tema algorganisatsiooni — raku osatähtsus, hakkas töötama alaline aktiiv. Suurt tähelepanu pühendati ühiskondlike instruktorite ettevalmistamisele, kes olid võimelised rahvahulkadele sõjaasjandust õpetama.

Seega omandas Osoaviahim meie maa üldises kaitseüsteemis üha suurema tähtsuse, teda hakati õigusega nimeutama Punaarmee reserviks. Ühing tegi ulatuslikku propagandatööd ning valmistas ühtlasi ette lendureid, purilendureid, langevarjureid, laskureid, õhu- ja keemiakaitse töötajaid. Ühingu liikmed tegelesid mitmesuguste spordiliikidega, nagu ratsutamine, auto- ja motosport, mudelennu- ja mereasjandus jt.

Osoaviahimi ülesandeks oli tollal ka kutsealuste ettevalmistamine ja muud tööd.

Suure Isamaasõja ajal oli armee ridades rohkesti endisi Osoaviahimi kasvandikke (lendureid, tankiste, langevarjureid, snaipereid), kes kangelaslikult võitlesid hitlerlike röövvalutajate vastu.

8. augustil 1935. aastal võtsid ÜK(b)P Keskkomitee ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu vastu otsuse Osoaviahimi töö edasise parandamise kohta. Nähti ette ühingu

²¹⁰ «Красная звезда», 17 апреля 1936, № 89.

²¹¹ «На страже», 28 апреля 1934 года.

R. Eidemanis vestlemas Türgi presidendi Kemal Atatürgiga.

põhjalik ümberkorraldamine, mille tulemusena see pidi muutuma tõeliselt massiliseks võitlusorganisatsiooniks. Sama aasta detsembris esines Eidemanis Moskva Lenini rajooni parteiaktiivi koosolekul ettekandega, milles ta 1935. aasta augusti lõpus toimunud Osoaviahimi Kesknõukogu VI pleenumi otsuste põhjal tegi kokkuvõtte Osoaviahimi pea-aegu kolme aasta tööst. Ettekandja juhtis tähelepanu asjaolule, et riigi kaitse ei olene mitte ainult riigi sõjalisest ettevalmistusest, ajakohasest tehnikast ja relvastatud jõudude üldisest olukorrast, vaid ka sellest, mil määral elanikkond ise kaitse tugevdamisest osa võtab. Ta kutsus parteiaktiivi kiiresti ja otsustavalt arendama Osoaviahimis konkreetseid sõjaväelisi alasid.

Eidemanis ütles, et suhtumine Osoaviahimisse kui organisatsiooni, mis tegeleb ainult kodumaa kaitsmise propaganda ja agitatsiooniga, on vananenud. Roberts Eidemanis kinnitas, et Osoaviahim oli oma tegutsemisaja jooksul muutunud võimsaks, kogu maad hõlmavaks organisatsiooniks, mis edukalt lahendab praktilisi kaitseülesandeid. Organisatsioonil oli üle 13 miljoni liikme.²¹²

1935. aastal sai õppepunktides ja osoaviahimilaagrites

²¹² Vt. «Военно-исторический журнал», 1963, № 7, стр. 60.

sõjaväeteenistus-eelse ja sõjaväe-välise õppuse ligikaudu miljon inimest, ²¹³ mis oli Punaarmeele suureks abiks sõjaväeliselt väljaõpetatud reserveid loomisel.

Osoaviahim valmistas ette ka õhujõudude kaadrit. Nii õpetas ta tootmistööd aeroklubides katkestamata välja lendureid. See toimus tihedas kontaktis komsomoliga. «Meil on ühine ülesanne — üks eesmärk,» ütles selle kohta ÜLKNÜ Keskkomitee sekretär A. V. Kossarev. ²¹⁴ Eidemanis ja Kossarev töötasid ühel nõul ja kooskõlastatult. Nad rõhutasid, et massilise sõjalise kasvatustöö eest kannavad vastutust niihästi komsomol kui ka Osoaviahim.

1935. aastal oli Osoaviahimi kasutuses juba 140 aeroklubi kuni tuhande lennukiga. ²¹⁵ Suure arenguhoo sai langevarjusport. Samal aastal sooritasid hüppeid langevarjuga 20 000 inimest, kusjuures 3000 neist hüppasid viis korda ja isegi rohkem. ²¹⁶ 1935. aasta sügisel sooritas Kiievi manöövritel lennukitelt hüppeid 1200 punaarmeelast — terve õhudessant, pannes kogu maailma hämmastama oma vapruse ja julgusega. 1936. aasta septembris, Moskva sõjaväeringkonna vägede sügiseste õppuste ajal Muromi lähedal aga heideti lennukitelt alla suur õhudessant, kuhu kuulus rohkem kui 2200 langevarjurit. Sellest dessandist võttis osa 150 Osoaviahimi Üleliidulise Langevarjuasjanduse Keskuse kursanti. ²¹⁷

Eidemanis pidas väga tähtsaks purilennu- ja langevarjusporti arendamist. Ta oli selle ürituse hingeks. Tema initsiatiivil haarati nende spordiliikide organiseerimisele ja juhtimisele kaasa armee ja tsiviilorganisatsioonide andekaid töötajaid. Nende hulgas olid L. G. Minov ja J. D. Moškovski. L. G. Minov jutustas, et kui Roberts Eidemanis oli teinud talle ettepaneku tulla tööle Osoaviahimi, oli ta tõotanud luua kõik tingimused tööks, mis aga peamine — oli lubanud valida noori entusiaste, kes tahavad purilendu ja langevarjuhüppeid õppida.

1935. aastal sai Nõukogude langevarjusport viie aastaseks. Seoses selle tähtpäevaga võttis Roberts Eidemanis osa

²¹³ Vt. «Военно-исторический журнал», 1963, № 7, стр. 60.

²¹⁴ «На страже» 28 марта 1934 года.

²¹⁵ Vt. «Военно-исторический журнал», 1963, № 7, стр. 60.

²¹⁶ NLKP MK (Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Moskva Komitee) arhiiv, f. 75, nim. 1, s.-ü. 138, l. 12.

²¹⁷ Vt. И. И. Лисов, С воздуха в бой, М., Воениздат, 1961, стр. 23.

R. Eidemanis, V. M. Orlov, V. V. Kuibõšev Valgevene vaksali per-
roonil ootamas O. Šmidti saabumist (pärast tšeljuskinlaste
epopöad). Moskva 1934. aastal.

I üleliidulise langevarjurite kokkutuleku organiseerimisest ja läbiviimisest Moskvast. Suurt gruppi Osoaviahimi langevarjuspordi meistreid, kes olid püstitanud maailmarekordeid, autasustati ordenitega. Autasustatute hulgas olid naissportlased Niina Kamneva ja Galina Pjasetškaja. Eidemanis tundis uhkust selle üle, et Osoaviahim oli suutnud ette valmistada langevarjuspordi meistrite kaadri.

Suurt tähelepanu äratasid kolmekümnendail aastail purilendurite kokkutulekud Koktebelis. Kahel neist — X (1934) ja XI (1935) — viibis ka Eidemanis. Tema sõidud Koktebelisse, kus tol ajal asus Osoaviahimi kõrgem purilendurite kool, on praegugi veel kunagistest kokkutulekutest osavõtjatel meeles.²¹⁸

Roberts Eidemanis armastas noortega vestelda. Kohtumised toimusid sageli Musta mere rannikul asuva kuurordi «Adriana» kontserdisaalis.

²¹⁸ Tol ajal õppisid selles koolis pärastised tuntud lendurid Nikodim Simonov, Viktor Iltšenko, Georgi Lissetski, Nikolai Makarov, Igor Anohhin, Vitali Šeest ja teised.

Ühel Koktebelis toimunud öhtul vestles Eidemanis purilendurite kokkutulekust osavõtjatega. Ta rääkis neile oma lapsepõlvest ja Kodusõjast, mis oli ta mällu kustumatuid jälgi jätnud. Kohalolijad esitasid küsimusi. Nikolai Makarov²¹⁹ küsis temalt, miks ta ei kirjuta luuletusi. Eidemanis vastas, et on tööga väga kinni ning et selleks on pealegi vaja häid teemasid. Kohalviibijad võtsid puhtad paberilehed ja hakkasid mõtlema teemasid. Kui nad olid mõned teemad paberile kirjutanud, ulatasid nad sedelid Roberts Eidemanisele. Ta luges neid ja naeratas. Seal olid näiteks niisugused teemad, nagu «Elu ja töörõõm» (sedeli autor palus vastata, mis on õnn), «Mida võivad saavutada nõukogude noored», «Noored läti laskurid, kes andsid oma elu meie Nõukogudemaa eest». Georgi Lissetski palus kirjutada luuletusi, mis on pühendatud tehaste ja asutuste noortele lööktöölisele.

Roberts Eidemanis tutvus tähelepanelikult temale esitatud teemadega ja mõni aeg hiljem kirjutaski luuletusi temale antud teemadel. Need avaldati trükis 1934. aastal. Luuletuskogu kandis pealkirja «Vestlus noortega»²²⁰.

R. Eidemanis tundis suurt huvi väljapaistva vene teadlase K. E. Tsiolkovski tegevuse vastu, keda ta isiklikult tundis, ja tegi kõik, et luua talle soodsad töötamistingimused. Roberts Eidemanis oli üks esimesi, kes soovitas Tsiolkovski teoseid välja anda ja asus selle teostamisele.

30. mail 1934. aastal ütles K. E. Tsiolkovski ajalehe «Na Straže» korrespondendile G. L. Urinile: «Nõukogude valitsus aitas mul realiseerida minu salajase unistuse ja löi mulle eeskujulikud töötamistingimused.»²²¹

Eidemanise ajal tõmbas Osoaviahim õhu- ja keemiakaitsetööle kaasa hulgaliselt töötajaid. Sajad tuhanded inimesed sooritasid «Valmis õhu- ja keemiakaitseks» normid. Ei ole kahtlust selles, et Osoaviahimi ja tema esimehe poolt tehtud töö andis häid tulemusi siis, kui hitlerlik Saksamaa sõna murdes meie maale kallale tungis. Kümned tuhanded Osoaviahimi liikmed — moskvalased ja teiste linnade elanikud — tõrjusid kindlalt ja oskuslikult tagasi vaenlase lennuväe rünnakuid.

Roberts Eidemanis tundis uhkust meie maa edusammude

²¹⁹ Hukkus Suure Isamaasõja ajal.

²²⁰ Р. Эйдеман, Слова и годы, стр. 146—149.

²²¹ «На страже», 30 мая 1934 года.

üle rahulikus ülesehitustöös ja saavutuste üle kaitse alal. Ta mainis:

«Ma ütlen ainult, et kui Kodusõjas oleks minu käsutuses olnud niisuguse ettevalmistusega armee, nagu tänapäeval on meie Osoaviahim (kuid me arvame, et asi on meil veel halb), siis oleksin ma Kodusõjas olnud õnnelik inimene.»²²²

Suurt tähelepanu pühendas Osoaviahim laskmisele, eriti snaiperite ettevalmistamisele (Eidemanis teadis Kodusõja kogemuste põhjal, kui vajalikud nad on). Suure Isamaasõja rinnetel oli rohkesti täpsuslaskureid, kes olid oma ettevalmistuse saanud Osoaviahimis, ja selles on suuri teeneid Roberts Eidemanisel. Laskespordi juht J. I. Gamazov oli siiralt tänulik Eidemanisele tema pideva abi eest.

Osoaviahimi väeosades ja allüksustes, kus otseselt valmistati ette kaadrit Punaarmeele, toimus ka ulatuslik parteipoliitiline töö. Roberts Eidemanis võttis osa poliitaparaadi hästi korrastatud süsteemi väljatöötamisest Osoaviahimi väeosades ja allüksustes (õppepunktid, laagrid, aeroklubid, koolid jne.) analoogiliselt Punaarmeeaga.

Keskaeroklubi ja suur Osoaviahimi õhusadam ehitati Eidemanise initsiatiivil. Pärast Tušino aviokeskuse peahoone ja õppekorpuse (praegu asub seal ALMAVÜ Keskkomitee) ehitamise lõpuleviimist rajati park, kuhu Roberts Eidemanis istutas mõned noored pärnad, mis nüüd on suurteks puudeks kasvanud.

Esialgse projekti järgi pidi Moskva-nimeline kanal läbi lõikama Tušino lennuvälja. See tegi Eidemanise rahutuks. Ta suutis juhtivate projekterimisorganite töötajaid veenda projekti muutma, ja lennuväli säilis. Seal pühitseb rahvas praegugi lennuväepäeva.

Töötades meie maa kaitse alal, ei loobunud Eidemanis samal ajal kirjanduslikust tegevusest. 1934. aastal valmis tal luulekogumik «Sõnad ja aastad», mille väljaandmine langes ühte autori 25-aastase kirjandustegevuse juubeliga.

«Literaturnaja Gazeta» tõi ära tervituse Nõukogude Kirjanike Liidu orgkomiteelt, kelle tööst Roberts Eidemanis aktiivselt osa võttis. Orgkomitee iseloomustas Eidemanist kui «kindlat võitlejat tööliklassi ürituse eest, kangelasliku bolševike partei ustavat liiget». Ta märkis ära, et tema jutustused ja novellid «Vaskis», «Metsatuul», «Kohuse nimel», «Kivide ülestõus» ja alles lõpetamata romaan «Agoo-

²²² NLKP MK arhiiv, f. 75, nim. 1, s.-ü. 138, l. 14.

nia» väljendavad revolutsioonilist heroismi, klassiviha revolutsiooni vaenlaste vastu, suurt armastust revolutsiooni eest võitlejate — sotsialismi suure armee reameeste ja komandöride vastu.

Meenub, kuidas ühel aprillikuu päeval kogunesid Kirjanike Majja Roberts Eidemanise kaaslased ja sõbrad, et tähistada tema juubelit. Kirjanike seas, kes ümbritsesid juubilari, olid Demjan Bednõi, Mihhail Koltsov, Novikov-Priboi ja paljud teised. Kõik soovisid talle suurt loomingu- list edu.

Roberts Eidemanis pühendas sellele tähelepanuväärsele päevale oma elus luuletuse «1895—1908—1934», kus lei- duvad järgmised read:

Nii raske, sõbrad, uskuda on seda —
kas tõesti aastad, juubel, vanadus?
Mu silmad erksad, võimsalt tuksub süda
ja tundmata on mulle väsimus.
Võib-olla segi ajanud te aja,
kalendriga ehk arusaamatus?
Mu loomingu veel korda luua vaja
ja täita lehti luuleraamatus. ²²³

Poeet lubab tulevikus luua uusi, täiuslikumaid teoseid.

Eidemanise kirjanikuannet hindas kõrgelt Aleksei Mak- simovitš Gorki. Nad kohtusid sageli.

1934.—1936. aastal viibis Eidemanis välismaareisidel. 1936. aasta novembris külastas ta Osoaviahimi delegat- siooni ²²⁴ juhina Türgit. 25. oktoobril võttis delegatsioon osa rahvuspidustustest. Nagu mäletab L. G. Minov, istus Eide- manis president Kemal Atatürgi loožis. Kui Bajan Sa- biha — esimene Türgi naispilot, kes oli Nõukogude Liidus purilendu õppinud, — demonstreeris õhus keerukat vigur- lendu, oli Atatürk vaimustatud Sabiha julgest ja laitma- tust pilotaažist. ²²⁵

Pärast seda, kui lendur oli sooritanud viimase keeruka piloteerimisvõtte, maandas ta oma lennuki Ankara eeslin- nas ja saabus 10—15 minuti pärast paraadile. Sabiha laskus presidendi looži vastu asetatud Türgi riigivapiga pjedes- taali ette ühele põlvele. Atatürk kutsus ta enda looži.

²²³ Р. Эйдеман, Слова и годы, стр. 127.

²²⁴ Peale Eidemanise kuulusid selsesse L. G. Minov, A. N. Nikola- jeva (naislangevarjur) ja G. A. Šmidt (langevarjuspori meister).

²²⁵ Bajan Sabiha oli presidendi kasutütar.

R. Eidemanis esinemas Üleliidulise Kesktäitevkomitee teisel istungjärgul. Moskva 1936. aastal.

Lendur kandis sõjaväeliselt ette demonstratsioonlennu täitmisest, seejärel vastas presidendi ja külalise küsimustele. Pöördudes Eidemanise poole tänas president Nõukogude Liitu selle eest, et seal õpetatakse türgi noormeestele ja neidudele lennukunsti. Ta avaldas arvamust, et selles oli isiklikke teeneid ka Eidemanisel.

Nõukogude ja türgi rahva sõpruse märgiks ning abi eest türgi noormeestele ja neidudele lendamise õpetamisel kinkis Kemal Atatürk Roberts Eidemanisele kuldportsigari, mille kaanel oli kujutatud smaragdidest lennuk. Portsigarile olid ladina tähtedega graveeritud sõnad: «EIDEMANISELE. ATATÜRK. 25. X 1936, ANKARA.» Lennuühingu «Türgi Lind» president andis ühingu nimel Roberts Eidemanisele üle kuldse lennumärgi.

Oma tegevuse ajal Osoaviahimis sai Eidemanisest meie maa üks populaarsemaid töötajaid, talle olid võõrad kõhk-lused ja kahtlused.

Kelle kahtlus koormab õlgu
ja end võitlusesse veab,
see jääb elule küll jalgu,
ükkord oma saatust neab.²²⁶

Nii kirjutas ta 1936. aastal, aasta enne oma traagilist hukkumist.

Eidemanise populaarsus, tema oskus kohelda inimesi aitasid tal Osoaviahimi tööle kaasa tõmmata tuntud poliitikutegelasi ja sõjaväelasi, samuti teadlasi. Tööst Kesknõukogus võtsid alaliselt aktiivselt osa S. S. Kamenev, V. V. Kuibõšev, N. V. Kuibõšev, O. Šmidt, S. M. Budjonnõi, J. A. Aleksnis, J. L. Avinovitski, I. S. Unšliht, V. M. Orlov, A. A. Butler, A. N. Bahh, A. I. Jegorov, N. M. Sinjavski, J. B. Gamarnik, M. I. Vassiljenko ja paljud teised.

Tööst vabadel tundidel Roberts Eidemanis sportis või tegi füüsilist tööd: lõhkus puid, kaevas aias maad. Ta oli tähelepanelik ja hoolitsev abikaasa ning isa, abivalmis seltsimees ja huvitav vestluskaaslane.

1937. aasta jaanuaris kirjutas Roberts Eidemanis ajakirjanduses Osoaviahimi 10. aastapäeva puhul. Ta iseloomustas ühingu poolt läbikäidud teed, tegi ettepanekuid masilise kaitsetöö arendamiseks.

Samal kuul võttis Eidemanis XVII erakorralise ülevenemaalise nõukogude kongressi delegaadina osa kongressi tööst.

Roberts Eidemanis oli printsiipiaalne ja järjekindel kommunist, kellele partei otsused olid seaduseks. Luuletuses «Bolševikud» kirjutas ta 1929. aastal:

Meil tundmata puhkus, meid vaikus ei köida ...
Töömüra meid tunglaina põlema läidab.
Me vana ei säästa, lähme uuele vastu.
Meist mõni küll langeb, rivi edasi astub.²²⁷

Eidemanis kaitses alati partei ühtsust, kui aga partei võitles trotskismi vastu, näitas ta üles suurt ideelist järjekindlust, kindlat leninlikku vastupidavust ja järeleandmatust võitluses selle kallakuga. Ta kinnitas seda oma rohkearvulistel esinemistel, andis otsustava vastulöögi ka nõndanimetatud «armeesisesele opositsioonile», mis astus välja

²²⁶ P. Эйдеман, Слова и годы, стр. 156.

²²⁷ P. Эйдеман, Слова и годы, стр. 123.

partei kursi vastu, luua armees ainujuhtimine. «Armeesisene opositsioon» ei leidnud toetust M. V. Frunze nimelises Sõjaväeakadeemias. Akadeemia parteiorganisatsioon asus õigel parteilisel positsioonil ning võitles resoluutselt kõigi kallakutega. Akadeemia parteibüroo endine sekretär (1925—1927) A. I. Todorski hindas kõrgelt Roberts Eide-manise parteipoliitilist tegevust, tema ideelisust ja väsimatut võitlust leninliku partei ridade ühtsuse ja puhtuse eest.

TA TAHTIS SURRA LAHINGUS

Ehk meri küll mässab vihases vahus,
laine päikest ähvardab matta,
seisan uljana postil — see on mu kohus,
käsi haaranud tüüri-ratta.²²⁸

Roberts Eidemanis töötas väsimatult, et suurendada meie maa kaitsevõimet. Kogu tema tegevust ajendas siiras armastus kodumaa vastu ja õilis patriotismitunne. Kuid ta ei saanud enam otseselt osa võtta kodumaa kaitsmisest: tema süda lakkas tuksumast mõni aasta enne seda, kui fašistlikud röövvalutajad tungisid kallale Nõukogude Liidule.

Juba Kodusõja ajal, kui Eidemanis oli Doni ääres, 16. laskurdiviisis, sai ta sõbraks brigaadikomandör F. I. Nõrnenkoga, kellega tutvus ebatavalises olukorras. Komandöride koosolekul, mis oli kokku kutsutud Roberts Eidemanise diviisi saabumise puhul, kõneles Nõrnenko tema vastu, «mis võttis paljudel meist silmast vee välja», nagu kirjutas hiljem S. P. Medvedovski.²²⁹ Nõrenko «ei tahtnud» uut diviisikomandöri vastu võtta.

Eidemanis meenutas veel kümme aastat hiljemgi seda rohmakat, kuid heasüdamlikku inimest, kelle lühike elu pärast revolutsiooni kulges lakkamatuis lahinguis. 1930. aastal ilmunud essees «Surmast» kirjutas Roberts Eidemanis:

«Ma ei taha surra voodis. Surm voodis on liialt pidulik . . . Ma ei kahtle selles, et mind kui vana partisani saadetakse muusikaga. Selle eest hoolitsevad minu sõbrad. Nad seisavad hardalt mu sarga ümber ja sosistavad vaikselt, nagu kardaksid mind äratada.

Pagan võtaks seda pidulikku tseremooniat!

²²⁸ Р. Эйдеман, Слова и годы, стр. 157.

²²⁹ Наша дивизия, Петрозаводск 1922, стр. 152.

Seepärast ütlen: tahan surra nii, nagu suri minu sõber, unustamatu Donetsi kaevur Nõrnenko, kes juhtis revolutsioonivõitlusse oma koduküla Titovka ja pani oma ulja targa pea pakule Varssavi all.»²³⁰

Roberts Eidemanisel ei tulnud surra voodis, kuid surm tabas teda ootamatult ja aimamatult nii, nagu keegi ei oleks soovinud.

22. mail 1937. aastal toimus Ametiühingute Maja sammassaalis Moskva ülelinnaline parteikonverents. Eidemanis kutsuti presiidiumist ära, ja enam ta tagasi ei tulnud . . .

Eidemanise nimi oli põlu all.

R. Eidemanis hukkus oma loominguulise jõu õitseajal, kui ta oli ainult neljakümne kahe aastane. Kuid kodumaa ei unusta oma poegi. NLKP XX kongressi otsusega tõsteti Roberts Eidemanise nimi jälle ausse. Viimastel aastatel on välja antud Roberts Eidemanise valitud ilukirjanduslikke teoseid, on avaldatud tema sõja-ajaloolisi töid ajalehtedes ja ajakirjades, on trükitud artikleid ja ülevaateid tema elust ja tegevusest. Valka linnas on endise reaalkooli hoonele, kus R. Eidemanis õppis, asetatud mälestustahvel, seal asuv keskkool on nimetatud Roberts Eidemanise nimeliseks keskkooliks. Koolis on muuseum, linna üks tänav kannab Eidemanise nime.

Andeka väejuhi ning Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ustava võitleja Roberts Eidemanise nime meenutavad nõukogude inimesed alati tänumeeli.

²³⁰ Р. Эйдеман, Слова и годы, стр. 652—653.

20 kop.

A-28957

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00399610 7